

XAPIRI THËÃ ONI

Palavras escritas sobre os xamãs Yanomami

XAPIRI THĒĂ ONI

Palavras escritas sobre os xamãs Yanomami

A série Urihi anë thëpëã pouwi - Saberes da Floresta Yanomami, fruto da parceria entre a Hutukara e o ISA, tem por objetivo valorizar e fortalecer os saberes e as línguas yanomami. Divulga estudos de pesquisadores yanomami sobre diversas áreas do conhecimento, tradicional ou não. Reúne também pesquisas realizadas em colaboração com especialistas *napë pë* (não-yanomami) e está aberta a outras parcerias institucionais e a diferentes formatos.

XAPIRI THËË ONI

Palavras escritas sobre os xamãs Yanomami

WĀRITIMA WATORIKĬ THËRIPËNË THËPË XAPIRIAĬ KUA PËNAHA SIKĬ THAPRARIWIHI

Livro sobre o conhecimento dos xamãs elaborado pelos pesquisadores yanomami da aldeia de Watoriki

2014

XAPIRI THĒA ONI Palavras escritas sobre os xamãs Yanomami

Volume 1 da série **URIHI ANĒ THĒPĒĀ POUWI**
SABERES DA FLORESTA YANOMAMI

Xapiri thĕã onixĕ, thĕpĕ ũtupĕxĕ, thĕpĕ ã xapirixĕ thĕpĕ xarirapuwi kupĕ aha Organização Morzaniel Iramari Yanomami e Ana Maria A. Machado

Watorikĭ thĕripĕ xapiriowinĕ xapiri thĕã wĕaiwihi pĕãha Xamãs entrevistados Lourival Yanomami, Tenose Yanomami, Antônio Yanomami, Manuel Yanomami, Dinarte Kawari Yanomami, Carlos Yanomami

Xapiri thĕripĕ wãriwihi thĕpĕ ãha Entrevistadores Morzaniel Iramari Yanomami, Junior Wakari Yanomami, Nilson Yahanari Yanomami

Xapiri thĕã oni prariwihi pĕ ãha Transcrição Morzaniel Iramari Yanomami, Junior Wakari Yanomami, Nilson Yahanari Yanomami, Marquinho Misino Yanomami, Ehuana Yaira Yanomami, Larissa Yanomami

Xapiri thĕã xaariprariwihi thĕpĕ ãha Revisão Morzaniel Iramari Yanomami, Junior Wakari Yanomami, Nilson Yahanari Yanomami, Ehuana Yaira Yanomami, Edmar Tokorino Yanomami, Marquinho Misino Yanomami, Ana Maria A. Machado, Larissa Yanomami, Salomé Ohotei Yanomami, Guiomar Kopenawa Yanomami, Denise Kopenawa Yanomami, Eudes Koyorino Yanomami, Tuíra Kopenawa Yanomami, Dário Vitória Kopenawa Yanomami, Bruce Albert, Helder Perri

Xapiripĕ ũtupĕ uĕmaiwi wãaha Desenhista Joseca Mokahesi Poroaunahiki thĕri Yanomami

Napĕnĕ wãritima pĕ pairipraiwi wãaha Assessoria Ana Maria A. Machado

Produção editorial Marcos Wesley de Oliveira
Projeto gráfico, capa e editoração Sylvia Monteiro
Produção gráfica Marcia Signorini
Produção Gráfica Impressão e acabamento Elyon Indústria Gráfica

APOIO

 Regnskogfondet
RAINFOREST FOUNDATION NORWAY

Dados Internacionais de Catalogação na Publicação (CIP) (Câmara Brasileira do Livro, SP, Brasil)
Xapiri thĕã oni = Palavras escritas sobre os xamãs Yanomami / [organização Morzaniel Iramari Yanomami e Ana Maria A. Machado]. -- São Paulo : Instituto Socioambiental ; Boa Vista, RR : Hutukara Associação Yanomami, 2014. -- (Série Urihi anĕ thĕpĕã pouwi : saberes da floresta)
ISBN 978-85-8226-017-3
Vários colaboradores. Inclui DVD e CD.
1. Índios da América do Sul 2. Índios Yanomami - Cultura 3. Índios Yanomami - Entrevistas 4. Índios Yanomami - Religião e mitologia 5. Xamanismo I. Iramari, Morzaniel. II. Machado, Ana Maria A. III. Título: Palavras escritas sobre os xamãs Yanomami. IV. Série.
13-13828 CDD-980.41

Índices para catálogo sistemático:
1. Xamanismo Yanomami : Povos indígenas : Cultura : América do Sul 980.41

WĀHA WĒATIMA SUMÁRIO

Watorikĭ thĕripĕ xapiriowinĕ xapiri thĕã wĕaiwihi pĕãha

Thĕã wĕatima thĕ **7**
Apresentação **10**

Thĕpĕ hapa xapiripru kua pĕnaha thĕã **14**
Dinarte a hapa xapiripruwi e thĕã 17
Tenose a hapa xapiri pruu pihio tĕhĕ yãkoana a thaprarema 23
Manuel hũka horanomahi yami xapiripĕni a auprariwi thĕã 29

Xapiripĕ kua pĕnaha **38**
Thuĕyoma e thĕã 41
Yãwariyoma e thĕã 42
Omamari e thĕã 45
Ruĕrikari e thĕã 46
Mothokari e thĕã 49
Xamariwĕ e thĕã 50
Warĕri e thĕã 53
Yaweresi e thĕã 54
Yãpimarĩ e thĕã 57
Poripoririwĕ e thĕã 58
Paxoriwĕ e thĕã 61
Hehuriwĕ e thĕã 65
Ōkarimari e thĕã 66

Urihi xi wãriwi thĕã **70**
Urihi anĭ ai pĕaiwi thĕã oni 73
Xapiripĕ mao tĕhĕ yamakĭ xiwãrirayuwi thĕã 87

Thĕpĕ ũtupĕ pĕãha wĕaiwi **Legendas dos desenhos** **92**

THĒÃ WĒATIMA THĒ

Morzaniel tramari Yanomami

Awei, kami Watorikĩ thĕri yamakĩnĕ, xapiri thĕpĕ pihĩ kupĕ naha kure yama thĕã oni prarema. Watorikĩ ha xapiri thĕpĕ warohõ yaro, yama thĕpĕ kohipĕ mapuu pihio yaro, kuĕ yaro hwei papeo yama sikĩ thaprarema.

Awei, wãriwi yama thĕ thai pihio tĕhĕ, 2010 thĕ kuo tĕhĕ ISA thĕri napĕ axĕ, Yanomae yamakĩ xĕ, yamakĩ nõa thayoma, urihi anĕ aipĕaiwi thĕãha, napĕ pĕnĕ *Mudanças Climáticas* thĕãha kahiraĩwihaha, yamakĩ nõa hapa thayoma, ihĩ tĕhĕ Morzaniel xĕ Ana Maria ISA thĕxĕ kupĕ pihĩ kuma “*awei, yanomae yamakĩ xapiri pihĩ kupĕ naha kure yanomae thĕã thaprari tĕhĕ, thĕnĕ totihopĕ*” inaha Morzaniel pihĩ kuuha kuikĩnĕ, thĕ wapai kukema. thĩ tĕhĕ a xapiri pataowi Morzanielnĕ a wãri xoaoma, urihi axi wãri kuapĕ naha kure thĕãha.

2011 thĕ kuo tĕhĕ, xapiri thĕpĕ thouhama, Watorikĩha. Davi Kopenawanĩ yanomae thĕpĕ xapirimuwihĩ pihĩ hapa kuma, ihĩ xapirimuwi thĕha pihĩ kuu tĕhĕ, Hutukara axĕ, ISA axĕ, Instituto Sécuro XXI axĕ, xapiri thĕpĕ kõkamuwi thĕã xariramahe, yanomae thĕpĕ urhipĕka kutarenaha thĕpĕ nakaa tharema, ihĩ thĕpĕha nakarinĕ, Watorikĩ ha thĕpĕ ithomarema. thĩ xapiri thĕpĕ ithorayuwi, thĕpĕ thouhai tĕhĕ, yamakĩ pihĩ kuma: “*xapiri thĕpĕ pihĩ kuwi yama thĕã oni prari tĕhĕ, yama thĕpĕ ũtupĕ thaprari tĕhĕ, yama thĕpĕ kahikiã tei tĕhĕ thĕ totihi hathõ*” kami yanomae yamakĩ xĕ, ISA thĕripĕxĕ, Hutukara thĕri pĕxĕ yamakĩ pihĩ kuma, ihĩ yamakĩ pihĩ kuu tĕhĕ, xapiri yama thĕpĕ ũtupĕ pree thama. thĩ xapiri yama thĕpĕ ũtupĕha thaprarinĕ, Marcos Wesleyñĕ, Morzaniel xĕ, Tuĩra xĕ kupĕ hiramama, xapiri thĕpĕ ũtupĕ thaiwi thĕha, *filme* a thapraĩwi thĕha, ihĩ kupĕ hiramai tĕhĕ, Hutukaraha kupĕ hiramama. thĩ tĕhĕ porokotae xapiri thĕpĕ ũtupĕ thaprapurema.

thĩ xapiri thĕpĕ ũtupĕha thaprapurunĕ, waiha Watorikĩha yamakĩ hĕreamu xoaoma, yamakĩ noa thayuha, *professores* yanomae thĕpĕxĕ, *Agente de Saúde Indígenas* pĕxĕ, pata thĕpĕxĕ, ihĩ yamakĩ nõa thayu tĕhĕ, Ana Maria ISA thĕri a pairioma, yamakĩ pairipraĩwi. thĩ yamakĩ hereamu tĕhĕ, ai hiya yanomae yama thĕpĕ yai prarema, xapiri thĕpĕ wãriwihĩ.

Ehuana axë, Nilson axë, Junior axë, Morzaniel a kuohikioma, xapiri thëã onimaïwi, ìhì pëni *pesquisa* thë hapa wapamahe. Kuë yaro yanomae xapiri yama thëpë wãri xoaoma, thëpë xapiri pruu kua pënaha kure thëã ha, urihixi wãri kuapënaha kure thëãha. ìhì xapiri yama thëpë wãri tēhë, yama thëpë kahikiã toama amoahipënë, yama thëpë ùtupë thama, xapiri thëpë ã hwaï tēhë. Ìnaha yama thë thaaha huraprarinë, ìhì tēhë papeo sipëha yama e thëã onimaï xoaoma. Papeo sikiha yama thëã oniaha huraprarinë, wakahusipëha xapiri yama thëã titia xoakema, *Ponto de Cultura* ha wakahusipë kuowiha. ìhì wakahusipëha yama thëã titiaha huraakinë, 2012 thë kuo tēhë Ana Marianë wamareki nakarema Boa Vista hamë, hapë naha yamaki kutaoma: Morzaniel axë, Marquinho axë, Nilson axë, Larissa axë, Ehuana axë ìnaha yamaki kutaoma. ìhì Boa vista hamë yamaki huu tēhë, xapiri yama thëã totihaï kōoma. ìhì yama thëã totihama maki yama thëã totihia mahi pranimi. Kuë yaro Watorikiha yamaki kōaha kopanë, xapiri yama thëã xariraï kōoma, thëã kohipë mahi maki yama thëã tìranimi, yama thë wapaïhe yatiana. ìhì xapiri yama thëã wapaïhe yatioma yaro, 2013 thë tēhë yama thëã yaiha xaari prarinë, yama thëã yai haikiarema.

Hwei papeo sikiakii wãritima yamakinë xapiri yama thëpë kahikiã toaïwi yama thëpë kahikia oniprarema. Hwei papeo sikiakiiha xapiri nikere thëã kua.

Hapa thëã kuopëha xapiri thëpë xapiri pruu tēhë thëpë kuapë naha kure thëã kua. Thëpë hūka horaïhe tēhë thëpë iaimi, thëpënë õhotaai, yakōanapënë thëpë nomaopru mahi, urihi ha thëpënë aipëai, thëpë miproimi. Ìnaha hapa xapiri thëãha thëã kua.

Ai thëã kōoha, xapiri thëpëha xapiripë kōo kuapë naha kure thëã wëaïwihi thëã kua. **Thuëyomapë** kōo kuapë naha, **Xamaripë** kōo kuapë naha kure thëã wëamahe, xapiripënë kutaopë naha kure pëãha wëama makihi pëãha wãroho kuaimi, tarohamë thëã yai wëama yarohe. Komi xapiri yama pëãha thaï tēhë, pëãha maproimi pëãha wãroho mahi yaro, kuë yaro hãthoho xapiri yamapëãha xirõ yaiprarema.

Hurapropë thëãha, urihixi wãri kuapë naha kure thëã kua. Xapiri thëpë maprario tēhë urihixi wãrirayuwi, thë tìrrayuwi, mau u hwarayuwi, yari a pata kuprariowi, porimoxi

maprariowi, maa a pata kerayuwi. Xapiri thëpë yai maprario tēhë, xapiri pë hixiorayu tēhë, komi yamaki maprario, napë pëxë, yanomae yamakixë, ìhì yamaki komi nomarayu tēhë, ai yamaki hëpruu kōtaimi.

Witi pii thëha hwei papeo yama siki thaprarema tha? Witi thëha yama siki thapranimi. Napë pëhaxë, Yanomae thëpë haxë yamaki kanasi thaamu pihoma yaro yama siki thaprarema, *professores* yanomae thë pëha yama thëã hiraama maï pihio yaro *escola* aha, oxe thëpë pataï hëaïwiha. Ai Yanomae thëpënë xapiri thë peximaï maowihi thëpë hamë, yama thë taamaï pihio yaro.

Awei, xapiri thë kaki thë yai totihi mahi yaro, witi pei thëha xapiri thë totihi tha? Kami yamakinë pata pënë xapiri thë pou xoaoma yarohe, pata thëpë rãamu tēhë thëpënë yaxuyu xoaoma, kuë yaro hwei tēhë yama thë pouhëa xoa. Xapiri thë kakii thë yai totihi mahi, yanomae yamaki rãamu tēhë yamaki haromayuwi thë kutaenë.

Awei, hwei papeo sikiha DVD axë, CD axë kupe kua, CD aha xapiri thëpë xapirimuwi thëã kua, DVD aha xapiri thëpë xapirimuwi thëpë ùtupe kua, ìhì thëpë ùtupëha Davi Kopenawani, xapiri thëpë kuapë naha kure thëã wëaïwi thëã kua. CD ha Davi Kopenawa Watoriki therixë, André Yanomami Missão Catrimani thëri xë, Levi Yanomami Novo Demini thërixë pëã kua, pë xapirimuwi. Xapiri thëpë kokamu tēhë, napë Marcos Wesley ISA thëri anë thëpëã pree toaïwi.

Davi Kopenawa eha yamaki xitopraru, kamanë xapirimuwi thë thaï yaro, komi yanomae urihi pë hamë, kuë yaro hwei yama thëã thaï tēhë, xapiri thëãha yamaki yai pairiprarema; Watoriki thëri pë ha yamaki xitopraru, xapiri thë kuo tēhë wamareki kohipë pairiprarema yarohe; ISA thëripë pë ha xë, Hutukara thëripë ha xë, yamaki xi pre toprraru, xapiri yama thëã thaï tēhë yamaki pairiprarema yarohe, Marcos a xë, Beto Ricardo xë xapiri thëã kuowi papeo siki ha yamaki pairiprarema, papeo siki kuprowi; Vicente Albernaz anë xapiri papeo siki ha yamaki pairiprarema, Bruce Albert axë, Helder Perri Ferreira axë, xapiri thëã thamapu pihima.

APRESENTAÇÃO

Ana Maria Machado

Esta publicação sobre o xamanismo yanomami reúne uma série de trabalhos realizados por meio da parceria entre pesquisadores yanomami da aldeia Watoriki e assessores *napëpë*. Neste livro a escrita em língua yanomae é usada como uma forma de se olhar o xamanismo, mas não apenas: os desenhos, o vídeo e os cantos complementam esta constelação de trabalhos que abordam os conhecimentos, formas de expressão e relatos de experiências xamânicas apresentados aqui.

O livro, destinado ao público yanomami, busca captar a riqueza da fala de seus xamãs e levá-las para o texto escrito, colocando à disposição das pessoas letradas - alunos e ex-alunos das escolas yanomami - uma peça rica de sua literatura. Pretendemos contribuir assim para o fortalecimento da escrita em língua materna, por meio da circulação destes livros nas aldeias e de seu uso como material paradidático nas escolas indígenas. Para além do material escrito, esta publicação busca também responder à demanda atual dos yanomami por materiais audiovisuais como os DVDs e CDs, visto que aparelhos eletrônicos se tornam cada vez mais presentes no cotidiano das aldeias yanomami.

Mas não se restringe aí o objetivo do trabalho: a intensificação do contato com os *napëpë* certamente gera mudanças significativas e desafiadoras para os Yanomami. Nesse cenário, a produção de materiais artísticos e literários pode ser vista como uma forma positiva de utilização de meios de expressão e comunicação advindos do contato. Sendo assim, esta é uma contribuição - que embora singela - tem também o sentido de contribuir para a divulgação e fortalecimento do xamanismo entre os yanomami. Apesar da vivacidade do xamanismo na aldeia do Watoriki, a falta de continuidade na formação de novos xamãs em outras regiões da Terra Indígena Yanomami, é sem dúvida uma ameaça para sua continuidade.

A produção deste livro se deu entre os anos de 2010 e 2013, em oficinas realizadas na sede do ISA e da Hutukara em Boa Vista, e também na aldeia Watoriki. O trabalho foi

desenvolvido por meio de uma combinação produtiva entre gravadores, falas dos xamãs, computadores e papéis preenchidos por palavras yanomami. Os jovens pesquisadores do Watoriki entrevistaram seis xamãs, a partir de roteiros de perguntas elaborados por eles, em seguida iniciaram o árduo exercício de edição e correção dos textos aqui apresentados.

Ao longo do percurso de produção desta publicação, três dos pesquisadores envolvidos neste trabalho passaram pela iniciação xamânica, evento singular que contribuiu para o enriquecimento das discussões sobre xamanismo durante o processo de elaboração deste material. Mais do que um fim em si mesmo, o processo de produção desta publicação foi um rico momento de formação para os Yanomami envolvidos, tanto por incentivar conversas e discussões sobre xamanismo nos contornos de todo o ambiente em que trabalhamos, como também por ter contribuído em processos formativos de pesquisadores e cineastas yanomami.

A primeira parte do livro - *Thëpë hapa xapiripru wei* (A iniciação xamânica) – apresenta textos escritos a partir de entrevistas feitas com os xamãs Dinarte, Tenose e Manuel, que relatam seus percursos e experiências durante a iniciação xamânica. Estes três xamãs relatam suas primeiras visões dos *xapiripë*, percepções oníricas, idas à floresta em que viam os animais agirem como os *xapiripë*. Na entrevista feita com Dinarte, este nos conta sobre o medo que sentiu durante sua iniciação xamânica e as regras de proibição seguidas; já Tenose nos fala sobre seu desejo e busca por se tornar xamã, enquanto Manuel relata sua vocação xamânica e suas visões dos *xapiripë* vivenciadas desde a infância, sua contribuição na formação de seu filho como xamã, relatos de visões e experiências de ações de alguns *xapiripë*.

A segunda parte do livro, *Xapiripë kua pënaha* (Como são os espíritos) é dedicada à descrição de alguns *xapiripë* que foram citados pelos xamãs Lourival e Antônio durante as entrevistas feitas pelos jovens pesquisadores. Apesar de existir um número talvez infindável de *xapiripë*, os treze que são descritos aqui neste livro foram aqueles que os pesquisadores yanomami escolheram em suas perguntas direcionadas aos xamãs, ou mesmo aqueles

¹ Napëpë – estrangeiros, pessoas não yanomami, Brancos.

² Espíritos auxiliares do xamã (pë: morfema de número indicando o plural)

sobre os quais os próprios xamãs quiseram espontaneamente falar. Os textos descrevem as características dos *xapiripë*, por vezes relatam o local de onde vêm, a forma como chegam até os xamãs, suas ações, suas armas, formas de cura ou destruição que são particulares a cada *xapiri*.

Na parte final do livro, *Urihi aní ai pëaiwi thëã oni* (As palavras sobre a transformação da terra-floresta) são apresentadas entrevistas com os xamãs Lourival e Antônio, cuja mensagem de fundo é a necessidade da ação dos xamãs através dos *xapiripë*, como forma de dar continuidade ao equilíbrio do mundo. Lourival nos fala sobre o envelhecimento e desaparecimento de alguns *xapiripë*, como ***Në ropeyoma***, responsável pela fertilidade da terra e a consequente escassez de alimentos gerada por sua ausência. Os dois xamãs nos falam também de prenúncios de caos futuro e retornos de episódios de desordem característicos dos tempos míticos: secas extremas, chegada do espírito ***Titikiki*** que condenará a humanidade à escuridão eterna; grandes enchentes causadas pelo irrompimento do olho d'água do mundo, quando os xamãs não conseguirem mais segurá-lo; destruição de casas e florestas causadas pelo *xapiri* do vento da tempestade; a conversão de humanos em animais, como já advindo em tempos primevos. Enfim, é o prenúncio do caos a ocorrer como consequência da morte e desaparecimento dos xamãs, que cumprem hoje a tarefa de manter o equilíbrio do mundo. Por fim, todos nós morreremos: *napëpë* e yanomami, em um fim sem volta, pois não iremos aparecer novamente. É com essa forte mensagem que o livro termina, como um recado que serve também para as próximas gerações yanomami, os quais precisam saber dar continuidade ao xamanismo como forma de dar continuidade a si mesmos.

Tão rico quanto os textos aqui escritos, são os belíssimos desenhos apresentados no livro, de autoria do talentoso artista Joseca Yanomami. Filho de um grande xamã já falecido, Joseca tem como inspiração para sua arte o conhecimento que obteve na infância, assim como o contínuo contato que mantém com o xamanismo em sua aldeia. Desde a década de 1990 ele produz desenhos que tem como tema o universo cosmológico yanomami: cenas de histórias, situações ou seres mitológicos e xamânicos, apresentados de forma detalhista, criativa e talentosa. O trabalho de Joseca ganhou maior visibilidade quando o artista foi convidado em

2003 para expor seu trabalho na mostra *Yanomami, l'espirit de la forêt*, na Fundação Cartier, em Paris e na exibição *Histoires de Voir*, realizada pela mesma fundação em 2012.

O filme também apresentado aqui, *Urihi haromatimapë* (Curadores da terra-floresta) é a obra de outro talentoso yanomami: Morzaniel Tramarí, um dos primeiros cineastas yanomami que neste filme capta com sensibilidade os detalhes de movimentos e cantos xamânicos, a partir de um olhar atento e familiar ao xamanismo, apresentando neste DVD os dois encontros de xamãs realizados na aldeia Watorikí em 2011 e 2012. O mérito do trabalho de Morzaniel segue também pela sua curiosidade e busca incessante por apreender a fundo o conhecimento yanomami, fato imprescindível tanto para a realização de seu filme, quanto desta publicação em seu conjunto.

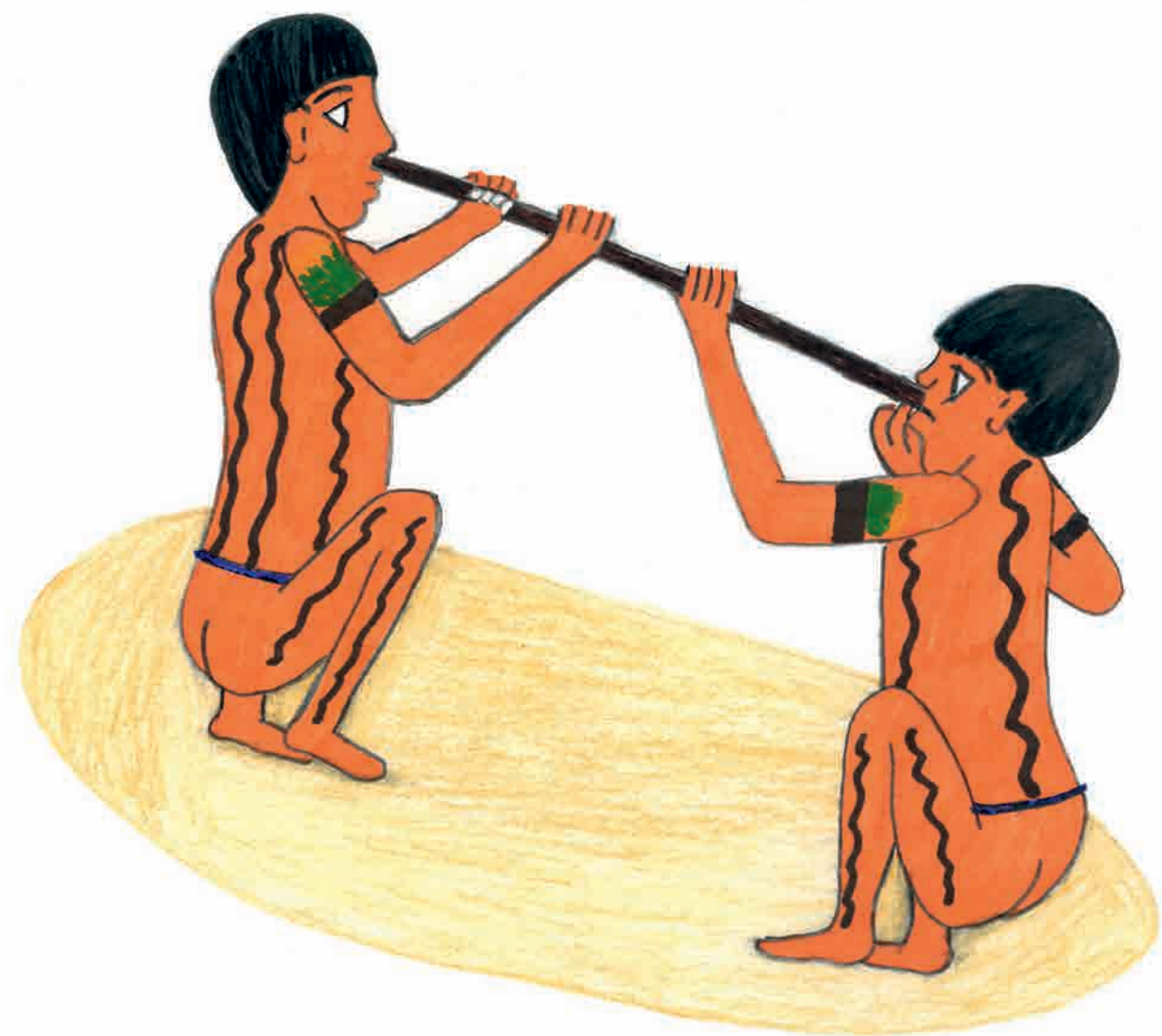
O CD é resultado do trabalho cuidadoso de gravação de cantos xamânicos, feita por Marcos Wesley de Oliveira, que há 16 anos trabalha junto aos Yanomami, com os quais mantém uma longa amizade e um amplo conhecimento de sua cultura. O CD apresenta os cantos dos *xapiripë* entoados através dos xamãs: uma complexa combinação de onomatopeias, descrições de paisagens e seres do universo xamânico, somadas às narrativas de perseguições ou batalhas xamânicas.

Gostaríamos por fim de agradecer aqui ao Davi Kopenawa que, por meio de sua enorme dedicação a seu povo, contribui para o desenvolvimento deste projeto na Terra Indígena Yanomami e muito mais, sempre tendo o xamanismo como forma de olhar o mundo; a toda a comunidade do Watorikí, pelo apoio ao longo de todo o trabalho; à equipe logística e administrativa do ISA de Boa Vista e da Huturaka, sem os quais não teriam acontecido todas as oficinas; ao Marcos Wesley e Beto Ricardo por terem possibilitado a publicação deste material; ao Vicente Albernaz pelo apoio; ao Helder Perri Ferreira e Bruce Albert pelas orientações, sugestões e comentários perspicazes, que foram fundamentais ao longo da construção deste trabalho.

Nota sobre ortografia: A ortografia usada neste livro não está padronizada em sua totalidade, muitas vezes se encontrará uma mesma palavra escrita de duas formas diferentes, seja por sua grafia (ex: *hami/hamë*) ou pela forma como é segmentada (ex: *xi wãripru/xiwãripru*). Essa diferença reflete tanto a história e a diversidade dialetal interna das comunidades yanomami (neste caso em particular, da aldeia do Demini), como também a liberdade com que os Yanomami têm se apropriado da ferramenta da escrita. Neste caso, a falta de padronização ou convenção estabelecida não é um problema ou obstáculo para a compreensão do texto.

THËPË HAPA XAPIRIPRU KUA PËNAHA THËË

DINARTE A HAPA XAPIRIPRUWI E THËË

Wa xapiriamaïhe tëhë, wa hũka horai he tëhë, wa totihoma tha?

Hapa mahio tëhë thëpë hoximi mahi thare, thë yai hoximi mahi, hũkaki nini mahi maki, kami yani ya thë wapaihe yatio xoaoma, yãkõana pë yai hoximi mahi, hapa komio tëhë yãkõana pë yai hoximi mahi thare! Hapa mahio tëhë yãkõana pë yai wai hoximi mahi, thëpë nomãa pramai mahi thare.

thi tëhë waxi hariproma, wa pihi yanikioma, wa ãki praroma, inaha wa kuama tha?

Kami yaxi yai hariproma! ya ãki praroma “*huuu yani nomaa tikorae pë!*” ya pihi kuma maki, xapiri ya pë yai taprai pihio yaro, yahe yatioma.

Yanomae thëpë taamunë kiriama thã?

Yãkõana a waiha yano a pata kaki a yai marayu, yanomae thëpë marayu, hutukara a pata yatoto prario, inaha thëpë kuai thare. Hapa mahi ya aumaïhe tëhë, ya yai ianimi, mori ya kahiki kãe he titirayoma, ya thaikõwihi he tëhë, weyate naxi yahi u xirõ koarema, eha raxi thëwei, ìhi maki naxi yahi upëkoai maki, yanë aipëama, inaha yakuai kupere.

Wa tamoiminë kiriama tha?

Ya tamoimi në kiriama! ìhi naxihi upë wai mahi yaro, ìhi ya xapiripru hikia yaro, ìhi naxi hi upë pree yai wai mahi thare, yãkõanapë waiha thëpë hoximi mahi thare.

Yãkõana pë wai hoximi mahi tha?

Pë wai hoximi! yãkõana pë wai totihiimi mahi, hapa a xapiri pru tëhë, pë xirõ wai hoximi mahi, hapa ya xapiri pru tëhë, pë xirõ wai hoximaokupëre, mori thë xirõ hoximaoma.

Wa thahu ruuhe tēhē, thē totihia he tīkē prarioma tha? wa yai ianimi tha?

Porokotae thē tītiha thēpē totihi pruu thare, thē hoximihe rapeimi.

thi wa hūka horaī he tēhē, wamotima wa thēpē wama tha?

Ya hūka horaī he tēhē, wamotima ya thēpē yai wanimi, mori ya thēpēwei xirō wama, eharaxi ya thē xirō koama, yaro ya pata nikere wanimi, naxihi yahi u xirō koama.

Mau wa upē koama tha? wa yārimoma tha?

Mau upē kaki wa u koari tēhē, wa hoximaprario yaro, xapiri pēnē wa peximaimihe! wa yārimorayu tēhē thē pree hoximi yaro, yamakī xapiri pruwī yamakī yārimoimi, yutuha hurai ahetuhe tēhē, mau uha tukinē mau u yopinē yamakī xirō yārimu, yopi unē.

Wa aka amixinimi tha? wa u koaimimaki?

tnaha wa thaa maihe tēhē, mau wa u peximaimi, mau u koamu hoximi yaro.

Mau sāi uha wa yārimu tēhē, winaha wa kuama tha?

Mau sāi uha ya yārimu tēhē, thēpē mori yai waximipramaī thare, peheti thēpē mori yai nomamaī, thēpē pata sāi yōainī kiriaī thare, kami yanē ya thē taaī hikioma, mau unē thēpē mori waximipramaī thare.

Urihi hamē wa ramahuma tha?

tha ya hūka horaī he tēhē, ya hurapraī ahetuhe tēhē, ya xirō ramahuma, ya ramahuma maki, urihiha ya kāe xapiri a taema, yākōana a horaī xoahe tēhē, pata thēpēnī wa humaīwīhi thē kuaimi.

Yano hamē wa xirō kuotima tha?

Yano a xirōha ya xirō piriotima.

Rākama thoku xirōha wapirotima tha?

Rākama thoku xirōha ya piriotinimi, ya xirō amoamotima xapiri pata thēpēnī amoa pēā hiraa kiwīhi ya pēā xirō uē matima.

Wa ĩriamonimi tha?

Ya ĩriamonimi.

Witi thēha wa ĩriamonimi tha?

Ya ĩriamu tēhē, pē mirekopē kahothoprario tēhē, ya nomarayu yaro.

Kuē yaro thēpē xapiriowi thēpēnē wa wasu hetēhē, wāa huoma tha?

Ipa xapiri pata thēpēnē ya wasu hetēhē yāa huoma, ya ĩriamonimi, xapiri thēpēnē ware wasu hetēhē ya hunimi, ya ĩriamonimi, “*xapiri pē mae hētīrario!*”, pata thēpēnē ware noa thamahe.

Yaro wa pē wanimi tha?

Yaro ya pē wanimi, pata thēpēnē thēpē waī wasuma yarohe, yaro wa wari tēhē, “*mihi yayo thē paxio*” thēpē kuma yaro.

Wa ĩkari hunimi tha?

Ya ĩkari hunimi, ya imikīha pakitaikīnī ya xirō huma.

Witipei thēha tha?

Xapiri ya pē mirekopē naha, hōri puu yaro.

“Xapiripē mirekopē hētīrario”, thēpē kuma tha?

“thi ikarinē wa rahurahumu tēhē, xapiripē mirekopē karoxo prario” thēpē kuma yaro.

Kuē yaro wa kirima tha?

Kuē yaro ya kiri kupēre, tire hamē kami yanē ya thē taanimi, tirehamē thē taaī naha wāri pomayarohe.

Ai wamotima wa thēki wārōhō waimimaki, wa ohinimi tha?

Ai wamotima ya thēki wārōhō waimimaki, ya ohinimi.

Pitī kure naha wa kuoma tha?

Pitī kure naha pii ya kuo hikio kupēre! thi yākōananī ya pitīoma.

īnaha thēpē thaamaiwihi, a hura prai xoa hetēhē, thēpē totihi tha?

īnaha wa thaama makihi, waha hura prarihenē, totihi wa kua kōprario, thi tēhē wa iaī, wa īriamukōo. thi tēhē wa totihi kōprario, wauku marōha totihiha koparinē, wa īriamu kōo, wa ramahu kōo, īnaha wa kuaī kōo.

thi tēhē, yaro wapē wai kōo, wa rama huu kōo wa kuaī kupere?

thi tēhē rama a xoarayu, yaro pēha thēpē rērēmai kōo, īnaha thēpē thaaha tikē pramaī kōo.

Hapa urihi hamē wa huu tēhē, wanē aipēai tēhē winaha wa kuama tha?

Urihiha ya xapiri protayu tēhē, kami ya kaki urihiha xūu yahi tharema.

Winaha xapiri pē kuama tha? wa thē naha hathoai tēhē, wa xapiri pruu kupere?

Ya thē hathoai tēhē, xūuhi pata aeremoa naha kirihirinē, thi tēhē ya xapiri proma, ya puruama urihiha. Ya xapiri pruu tēhē, īnaha ya kuaī kupere.

TENOSE A HAPA XAPIRI PRUU PIHIO TĒHĒ YĀKOANA A THAPRAREMA

Inaha thē kua, kami hapa ya pihī kuu parioma, hōrōma a mao tēhē, kama xapiripē papeosipē pree mao tēhē, thē totihiproimi, ihī wa siki ha tēni, **nē wāri** wa pēāha onimai. Napē pēnē *relatório* pē thaika kuaiwihi naha, inaha wa thē thaathamaiwi, waha nomaha mahirinē, ihī tēhē, wa thē yai taari. Ihī tēhē, ai wa thē **nē wāri** taariha, ihī tēhē xapiri a yai ithuu xoaki, aha ithorini *“i!”* ihī tēhē thē taaikō. Thēha taarini, thē taaha totiharinī, ihī tēhē *“kiha ai thē xoa hathōa”*, a pihī kurayu. Ihī siki taaikō, siki taariwiha, ihī tēhē thēnē yai wāriha xaaripamarini, ihī tēhē thē napē kāe ikua xaaria xoaki. *“Ei thē kakii, wama thē yaiha thaprarinē, ihī tēhē wama thē yai taai pario”*, thēpē kuu.

Yākoana pē mao tēhē, yākoana yama a koai mao tēhē, thēpē pihī thamai. *“Ipa hwae a xapiri mii hiki yaro”*, kami ya pihī kuma *“huu...inaha kami yanē ya thē thai pihio paxio, hwae a xapiri mii hiki yaro, kami ai yayoa ya xirō kupruu pihio paxio, inaha ya kuonēhē mao tēhē, winaha ya kuapē tha? Ya hōrimu, ai thēpē pēi tēhē ya hōrimu, ipa ihuruyē a pēi tēhē ya hōrimorayu, inaha thē kuē yaro”*, ihī tēhē ya pihī kuma, *“papeo ya sikiha tērinē ya thē onimai wapai pihio”*, ya pihī kuma. Ihī tēhē ya pihī xaari prario tēhē, *“ya totihu hātho”* ya pihī kuwi thē kuoma, thēha kuikini, hwae a xapiri mii hiki yaro, ihī tēhē kami yāmi ya xirō xapiri pruu pihio nōhō, pata thēpē pairio hikioma, maki thēpē kahiki komi hiki yaro, kami yani, ihī ei pata e thēkakii, ihī ya thē xirō tēa nohōrema, ya thē tērema yaro, ihī thēha yaxi topraru xoaoma, ihī e thē yai totihio nōa, *“e thē hōximita”* ya pihī kuma, ya pihī kuuwinē, hwei ihī ya thē thai xoaoma. Ya thēha thaprarini, ihī tēhē thē totihioma, *“caneta a kakii pata thēpēni a yai pihio xoaomahe, ihī tēhē ware imiki yai hiramai pariomahe, inaha wa thē thai”* thēpē kuu, thēpē imiki hiramaihe, thēpē yāikaihe tēhē, ihī tēhē ya thē taa huruma, ihī tēhē ya pihī moyāmēahuru tēhē, ya pihī hōmoha huruma, ya thē yai totihiha taarini, xapiri pēā waotai xoaoma huruma, ihī tēhē xapiri pē ithuu waoto, ihī tēhē wa yai nomarayu tēhē, xapiri a ithopraa waotoki, inaha thē kua.

Hapa yami ya pihi kuma, inaha hapa yami ya pihi kuu hikioma yaro, hwei ihĩ ya thē tēa xoarema. Ya pihi kuuhakē mao kunaha, ya thē poimi, “*winaha pata thēpē yai xapiri pruuha, thēpē yai kuama?*” ya pihi kuma, ya mio tēhē ya pihi kuma, ya marii tēhē ya pihi kuma “*huu... ihĩ hwei thēnē totihopē ihĩ ya thē tēri tēhē, thēnē totihopē*” ya pihi kuma. thĩ ya miakōkiwiha, inaha ya mariha ya pihi kuma. “*Huu...hwei thē yai totihio noa, ihĩ ya mari puota?*” ya pihi kuma, ihĩ xapiri pē kuo hikio noa. thĩ pē kuo noa yaro, ihĩ tēhē yākōana ya yaiha thaprarinē, ihĩ tēhē “*yākōana anē ya thēpē taarema, kuē yaro ihĩ thē totihiha yaxi toa xoarayoma, yami urihi hamē ya huu tēhē*”, ya pihi kuma. “*Huu... ihĩ hwei ya thē peximai*” yākōana ya pē taaĩ tēhē, ya pihi kuma, “*yākōana ya thaprai pihio, ya hūka hōramu pihio, ihĩ ya thaprarii tēhē, ya xapiria hāthoprario*” ya pihi kuma yaro, ya thē tēa xoarema, ya pihi kuu mao kunaha ya thē poimi, pata e thē yai yaro, ya e thē tema. “*Pata thēpēnē thē koai xoaowihĩ e thē kutaenē, ihĩ urihi hamē ya huu tēhē, yākōana ya pē taaĩ tēhē,*” ya pihi kuma. “*thĩ kutaenē, yākōana ya thaprarĩ tēhē, ya hūka horamurayu tēhē, thē totihĩ hāthō*” ya pihi kutima, ihĩ ya pihi kuuwi, ihĩ tēhē ya thai xoaoma. Ai thēpēnē ware noa thanimihe, “*kaho wanē yākoana wa horaamai*” thēpē kunimi, kami yami ya pihi xirō kuma, ya pihi kuwi, ihĩ thē hikio. Ya pihi kuuhakē piyēku kunaha, ai ya thē thai piyēku waotaĩ, pata e thē yaiha, pata thēpēnē thē yaika ponihĩ, ya e thē xirō peximai paxioma yaro, kuē yaro ihĩ ya thē xirō thaahiki prarema, kuē yaro ya thē pou xoa, ya thē tīraaimi.

Kaho wanē xapiri wa thē nakarema tha? Ai xapiri thēpēha “wamare hūka horari” wa kuma tha?

Ai thēpēha ya kunimi, kami yami ya pihi kuwi, ai xapiri thēha yāa xirō hwama “*yākōana ya peximai, wamare hūka horai pihio tha?*” ya kuma, kuē yaro, ihĩ tēhē ware noa thama “*wa thē peximai tēhē, yākōana wa thaprarĩ, kaho wa pihi thapramorayu, aho anē wa hūka xirō horai pihio, ipa anē mai, kaho wa pihi yaiha thapramarinē, ihĩ tēhē wa ithaki, ihĩ wa thaiwi thē kua*”, ware nōa thai xoaoma.

Xapiri thēpēnē wa nakaremahe tha? “wa xapiri prario! wa huimai, wa hūka horai!” thēpē kuma tha?

Thēpē kunimi, kami yami ya pihi xirō kuma. Ai xapiri thēpēā hwanimi, “*mihĩ kaho waka kii wa huimai, wa hūka horai pihio, xapiri wapē peximai tha?*” Ware noa thanimihe.

Kaho yami wa pihi xirō kuma tha?

Kami yami ya pihi xirō kua hikirayuwi tēhē, thē noa xirō waxukemahe, ai thēha yāa hwai tēhē “*yākoāna ya peximai, wamare hūka horai pihio tha? ya xapiria hāthōprario*” ya kuuha, “*awei kaho wa pihi yaiha thapramorunē, ihĩ tēhē wāroho wa thaprarĩ. Porokotae wa kupē thaprarĩha, ai wa hapa haikiariha, ai anē wa hūka horai kōo*”. Papeo sipē haikiaika kuaiwihĩ naha, ai yayowa siki tēa kōri, ihĩ kure naha thē kuē.

thĩ wa pihi xaariprariorha, winaha wa pihi kuma tha?

thĩ tēhē ya pihi xariru xoaoha ya pihi kuma, “*thēnē totihopē!, ihuru yanēhē yaxuuha ya haromai tēhē*”, ya pihi kuma, ihuru yapē nēhē yaxu tēhē thē totihĩ, kuē yaro, ihĩ thē yai totihĩ hikioma, ihĩ tēhē xapiri ya pē wāisipē taa huruma. Ai thēpēnē thē nōa waxuheha, “*hwei akaki wa yaiha tērinē, ihĩ tēhē, kaho wa ihuru pē yai haromamu, ihĩ thē totihowi thē hiki, ai thē kua praukuaimi, ihĩ mori thē xirō hikio, ware nōa thai xoaomahe.*”

Wa hūka horaihe tēhē, xapiri wa pē wārōhō taa xoarema tha?

thĩ maki ya hūka hapa horaiheha, xapiri yapē wārōhō taprai xoa taonimi, wāisia, mori kama thēpē naa nahi pēhamē thē xirō hapa taamai pariōhe, ihĩ thē taamaiwihĩ “*iiii, iiiii, iiiii, iiiii*” kaho riha pē pairia pariikihe, inaha thēpē xirō thai pariōhe.

Xapiri pē hapa taprai tēhē, winaha pē taamu kuē tha?

Xapiri yapē hapa mahi taprai pihio tēhē, yaha utitiprarinē, ihĩ tēhē xapiri yapē taapararema, hwei hutumosi maki mosi kuaimi, ai yayohamē thē yaia kurare kihamē, hwei urihi amaki a xiipēowi, ya totohamē urihi paxi, yapē yai taariwi, kihamē thē yaita taya. thĩ tēhē, yapēha taarinē, pata hutukara akua, hwei urihi a maki yayo thē urihi paxio, kihĩ hutukara aka katirati aka kutare naha, krokekroke aka kure naha hōromāe a kuprario, mori thē maki, ai thē

kuo praukuo nomai! ʻhi mori thē xirō. Pei ya kahikiha thēha xatikinē, ʻhi tēhē xapiri yapē taari tēhē, yapēā yai hīrīa xoarema, inaha thē kua.

Wa xapiria huraprario tēhē, winaha wa pihi kuma tha? wa xi topraroma tha?

Ya xapiri a huraprario tēhē, wareha huraprarihenē, ya pihi kuu xoaoma *“Huu... ai thēpēnē ware nēhē wāri puu hāthohe, ai thēpē nakimoa hāthorayu”* ya pihi kuu xoaotima.

ʻhi tēhē wa xapirimu tēhē, wāa totihuu tēhē, winaha wa pihi kuu xoaomatha?

“ʻhi xapiri ya pēā uēai xoaoha yāa totihuha, kami yanomae yanē yapēā uēmaiha ʻhi tēhē, yāa totihuha” ya pihi kuu xoaotima. *“Huu... thēpē yai totiho nōa, thēā xomita?”* ya pihi kuma, xaari ya thēā uēmai xoaohuruma, ʻhi tēhē xapiri ya pē taaī xoaohuruma, thēha tirerinē, ʻhi tēhē xapiripē tirerayu tēhē, hōyamē pē kuowi, pē tapruu kōtaimi, tire hamē pē xirō kuketayu, ʻhi tēhē ya pihi topraru xoaoma.

Ai yanomae thēpē rāamu tēhē, wa thēpē haromai tēhē, wa xitopraroma tha?

ʻhi yanomae ai thē rāakāeo tēhē, thēxi titihio mao tēhē, mori thē xaario tēhē, ya thē haromari tēhē yaxi topraru xoaoma, *“yanomae ya thēpēnē haromai hikiopē!”* ya pihi kuma, kuē yaro ya ikua kōkiwi, ya thē taaiha. Thē temi totihi thē tipēo tēhē, ʻhi tēhē ya pihi kuu xoaoma. Hwei tēhē *“awei, yopiai maoha”* ya kuu tēhē, *“ma! a yopiaimi, hwei tēhē a xirō yanikikema”*, thēpē kuu tēhē yaxi topraru, ya piriō xoaotima.

Xapiri pē ithuha pē totihi mahi hātho? thēpē yaruheha pēā kāe praiaha pē kāe totihi praru mahi hātho?

Thēpē **nē wāri** thaiwihi ʻhi pēha praharinē, thēpē yaruwihi, ʻhi tēhē pē mau upē kāe ithu nomuhukiwinē, ʻhi tēhē a yaruhe, yaruaha totihi prarihenē, a puu hana prarihe, a hōromae prarihe, a oniprarihe, ʻhi tēhē thēpē sāiaī, ʻhi tēhē pē totihi, pē hoximaaimi, yanomae thēpē si wai uprahūka kuaiwi naha thēpē kuaimi.

Awei, xapiri pēnē thēpē yaruwihi pē yaiya. Thēpē yaiya yaro, kama kihamē hapa thēki

nē wāri thaiwihi, ihuru thē kāe huapraru, ʻhi pē mirekopē praohe wēopēharanē ihuru a yaruhe, inaha pei thēpē thaihe.

Winaha wa pihi kuu tha? Hapa wa xapirio mao tēhē, ʻhi tēhē wa amoamu haru maoma maki, wa amoamu haru tēhē.

Hapa a xapiri mao tēhē thēpē tamoimi, ya kua porao tēhē ya xirō mio puotima, ʻhi tēhē ya pihi kuu maowi, ya xirō marii praru puotima, ʻhi tēhē ya yaiha xapiriaha xoaparinē, ʻhi tēhē xapiri ya pēā hīrīrema, yapē āha hīirinē *“huu... hapa kami ya xapirio mao tēhē, inaha kami ya kunimi, maki yāanē kiriaī haruproti”* ya pihi kuu xoaotima, *“yaha xapiri prarinē, yanē mari aipēaiha ya xapirimu haruti, ya kua pērao tēhē, yākoana ya wai pou mao tēhē, inaha ya kuu harupronimi”* maki ya pihi kuma, yaha rarinē ya kiri xoaotima, *“ai thēpē miomarē mai! Wāa hiri haruwihī, a kuapērao tēhē”* inaha a kuu harupronimi maki, aha xapiri prarinē, *“wāanē kiriaī harupruu, thēpē pihi kuuwita”* thēpē pihiha thamanē, thēpē xirō wāisipē kirimai.

A mio tēhē xapiri pēā hīrimu waoto tha?

A mio tēhē xapiri pēā hīrimu waoto, ai pē praha huumakuime, pēā waoto, ʻhi pēhe harua kōrayuwi, ʻhi tēhē prahaihamē pē praiaimaiwi pēā xirō waoto, ʻhi tēhē wa pēā huaiha wa hokuprario, wa waximi piriā hikia makure, ʻhi wa mamo xatia hikia yaro, wa pēha taarinē, wāa kāe hoku a xoaprario, ʻhi tēhē wa pēā huriwi wa pē amoamomai pihio xoaō tēhē, wa pē amoamomai xoaoti, ʻhi tēhē ai thē rāakāe kuowi, wa thēnē yaxuatarai, inaha thē kua.

ʻhi tēhē thēpē waoto tha? Thēpē rāakāe kuowi?

ʻhi tēhē thē rāakāeowiha thē waoto, ai wa thē rāakāe pihi okehe taari tēhē, wa imiki pree yaareataru thē waoto yaro, *“ai thē nē wāri kuo pē”* wa pihi kuuwi, wa thē **nē wāri** hayuatarai.

Awei, inaha thē kuē, kami yanomae yamakī xapiri pruu pihio tēhē, xapiri thē kakii thē yai totihi mahi, yutuha pata thēpēnē thē pou xoaoma yarohe, ʻhi xapiri thēkakiinē, kami yanomae yamakī haromayoma yaro, kuē yaro hwei tēhē yama thē pou xoa. Inaha thēā kutaoma.

MANUEL HŪKA HORANOMAHĪ YAMĪ XAPIRIPĒNĪ A AUPRARIWĪ THĒĀ

Hōromae kure naha ya kuoma, oxeo tēhē nae eha ya yakao tēhē, yanī aipēai maoma maki yaha piriāha xereparini, ihi tēhē yanī aipēai pē prarioma. Hōromae kure naha ya tirerayoma, yaha tirerini, ihi tēhē hōromae kure naha yakei kōoma. Rīokohikiha ya pirioma, ihi tēhē yaha piriikini, rīokohiki hōromae kuprarioma, hōromae thokuha kuprarini, ihi tēhē ya miakokii. Ipa naeni ware yaruprari tēhē, ya mia kōkema, ihi thē henaha yanī aipēai kōoma. Yāa hanapē maki hanapē hōromaeoma, yāa hana pēha hōromae rarini, ihi tēhē hanapē areremoma, “hāa! ae re!re!re!” inaha hanapē kuma, **Yāa hanari** pēni ware hapa taamahe, xapiri pē tapruhaionimi. **Yāa hanaripēni** ware hapa taihakuikiheni, ihi tēhē yanī aipēaiwiha ya mikema, mire kurenaha pei ya wēyēkiha wakara thē xatikema, waoto mahi! waoto mahiha xatikini, ihi tēhē “huu!” ihi tēhē ya amuku keai kōoma. “ēāi,ēāi,ēāi” ihi tēhē ipa patarima ehamē ya rēerayoma, yaha rēerini patarima eha ya yakakema, ihi ware horixama “wa xapiri pru!” a kuma, inaha ware noa thaiha.

Waiha ya uremesiha paaripēri, ihi tēhē xapiri pēni ware yai taamahe, ihi tēhē ya pēāha huaha xarini, ihi tēhē wrenapē kōo xoaima mahe, ihi tēhē pēā pēprarioma, puu ya upēha āhiha koarini, ihi puu upē waiha yanī yaiha aipē prarini, yākōana wai kurenaha yaha kuprarini, ihi tēhē ya xapirimu xoaoma, oxo maki yāa hurayoma, kama pē aka kupē naha “hāa! are, re, re, hāa! are, rere, hāa! kri, kri, kri” yakuu xoaoma, ihi tēhē xapiri pē xīa toprarioma “ūwāo...wāo...wāo...wāo” pē kuu xooma. Inaha pēha kuimani, hapa ware mani pranimihe, pē kōa pariipema “ma! a wārio!” pē kuma, “oxo wama a wayamai tēhē, a wārio, waiha e! a patatu pariopē!”, inaha pē kuma. Inaha pē kuuha, xapiripēni wrenihē horipomahe, ihi tēhē ya yaiha patarini, ihi tēhē xapiripēni hwei kure naha thēni mai rapethēni, ihi tēhē ware mani praremahe, wareha manipraritheni, kama pē urhipē yai ha warekema kemahe. Kama ai pē urhipē hwētīha warehe prakemahe, inaha ware thamahe,

ih̄i tēhē yān̄i yai aipēai xoaoma, ohu kure naha ya kuprarioma, ya ūxi maprarioma. Ya ūxiha maprarin̄i, yatiyati kure naha ya ūxiha kuprarin̄i, ih̄i tēhē xapiri pē huu xoaoma. Huu xoaoma, ih̄i tēhē thuē awei kure naha, thuēn̄i, ware noa ruruawii, ih̄i thē yai kuoma. Xapiri a thēpēn̄i, xapiri pē rurupoma, ih̄in̄i pēha rurukin̄i, ih̄i tēhē wāropēn̄i ware taaremahe. Yaro ya thari makii *“thāo!... thoku, hāa! are!re!re!re!”* inaha yaro pē kuma. Xapiriaī pihio tēhē, inaha yaropē kuaī, xama a makii *“tāī! ēaē!ēaē!”* inaha a kuuwi xama a nomarayoma, ih̄i thēha ya kirima. *“Huu!... Yaro yapē niaī tirakīxa?”* ya pih̄i kuma, ya pih̄iha kurun̄i, waiha ya xapiriaī pihio tēhē yami ya kuoma, yami ya xapiriproma, oh! thuē yana wanimi, kama xapiri pēn̄i ware yai hikepraī puo pihio mahe, oh! xapiri pēn̄i ware xami noama mahe, ware xamiha noamērihen̄i, ih̄i tēhē *“hōo... awei kami xapiri yamakī ihurupē mou upē kutaen̄i, yama napē praī huopē”* pē kuma, ipa hwae a xapirioma yaro, xapiri ya thē yai taa hēarema. Ha taarin̄i, ih̄i tēhē kami ware hūka honimihe.

th̄i yaha xapiriprarin̄ē, xamathari thē hūka hapa totokema, xamathari ya hūka ha horarin̄i, ih̄i tēhē aha xapiri prarin̄i, kutare naha ware pih̄i puu xoaoma mahe, ih̄i tēhē ai xamathari a totoo kōoma, ih̄i ya kahikih̄iha hopramarin̄i, **Ayokōrari** pēāha kathaiwihi, ya eha hipikin̄i. Kahikih̄iha hoprarin̄i, kutare naha ware pih̄i puu kōo mahe, *“hōo! a yai hekura!”* thēpē kuma. th̄i tēhē kami yamakī kakii, Ademar ya hūka horama kōoma, ih̄i tēhē irari aha a kirima a ūkima, waren̄i kiri poma, ih̄i tēhē xika hamē a māakāe puruama, ih̄i tēhē inaha ware napē kuama, ware napē kuaīha kuikihēn̄i, kami ya kakii, *“hōo... witi naha hekurapēn̄i ware naha thapuue? ih̄i ya xapiri!”* inaha ya pih̄i kuma. Aracá hamē ih̄i ai a toto kōoma, xapiri yapēn̄i ih̄i pērema kutaen̄i, kami riha komi thēpē hūka totoo, ih̄i tēhē ya thēpē hūka horama, ya thēpē hūka hōrai tēhē thēpē xapiri proma, inaha thē kuē yaro hapao tēhē yami ya kuoma, ipa patarima eha moriya kuoma, Pernaldo pei wāaha kua, ih̄ixē yahakī kuoma, ih̄i tēhē ai ihiriyē Jeremias yaha hūka hōrai xoaoma.

Ya yaiha kohipērin̄i, ya pataha hururin̄i, xapiri pē praiaīha huraprarin̄i, xapiri pē praiaīha maprarin̄i, ih̄i tēhē yanomae yaha thēpē hūka horaī xoaoma. th̄i tēhē ya thēpē xapiriamama. *“Awei, ih̄i yai!”* thēpē pih̄i kuma. Hwei tēhē makii ware pih̄i puu xoa he, **médico** thēpē pih̄i puu kakuē hi naha, inaha kami riha thēpē pih̄i kua. Kuē kutaen̄i ware

pihi puuhe, ei kure naha xapiri pē mirekopē ha thē kuēimi, paimi thē mi. Kih̄i hutumosi kure naha inaha thē rōoxi kuē, mothoka kure naha pei wa mamukuha thē totoki, inaha kure naha thē kuē, kuē yaro ya amuku keama *“ēai, ēai, ya hōyakii!”* inaha yakuma. Xapiri pēn̄i hōyāimihe, maki ya kuu puoma. Yān̄i ohotamaī kuama kutaehēn̄i, **nē wāri** ha ware xariramapehe kutaen̄i, ware hōyāanimihe, inaha thē kuoma. Kuē yaro, ih̄i tēhē ya xitopraroma, *“hūu!... ipa hekura yapē taarema! Hūu!... inaha hwae a kua noa, kami ya mao tēhē, ipa hwae a xapirio noa!”* inaha ya pih̄i kuma. Ya pih̄iha kurun̄i, ya xi topraru xoaoma, inaha kuē yaro xapiri **Thuēyoma** pēāhaka thaiwihi an̄i, hwei thē wei kakure naha, kure thē wein̄i ware napē kāe kopema. th̄i tēhē hekura wāropē huimama, pēha huiman̄i, ih̄i tēhē ware xēi xoomahe. Urihihamē ya rērēama, ih̄i tēhē huu yahikī kreama, sohomosikī misikī pē, makii ya mosikī kreama, ya imikī hiōnimi. Yawarioma pēāhaka thaiwihi a praī tēhē, imikī hīowi thē mii, ih̄i tēhē huu yahipē xaariha pon̄i, yano yapē niama, inaha ya kuama, kuaīha yanomae ya thēpē yaxuprama. Hapa ya xapiriaī tēhē, ya thēpē ya xuprama, yākōana ya koari tēhē, ya nomarayu tēhē, xaraka yakitei, teiwi, yanomae ya thēpē niama, inaha ya kuama. **Yawarioma** maexi wahi kutaen̄i, kami ya totihi pronimi, waiha opisiain̄i pata thēpēn̄i **Yawarioma** maeha katētēkīhen̄i, ih̄i tēhē, opisai ya yanikīama, inaha ya kuama.

Kuē yaro yākimē ipa ihuruyē eha ya pih̄i kuma. Dani kaman̄i a peximaīha ware noa thama. *“Awei, hwae ware hūka horari, kaho wa nomarayu tēhē, ya horimoa hērayuu”* inaha a kuma ware peximama, *“hōo... kutaen̄i, yākōana wa thaprari”* ya kuma, ih̄i tēhē ya hūkaha horarin̄i, ih̄i tēhē thē wāisipē taarema, inaha a kuma *“awei, hwae, ya thē taarema! yaxi topraru! Hwae, kaho wa nomarayu tēhē, inaha ya kua hēprario”* inaha a kuma. Kuu tēhē, kama a xi topraroma, inaha a kuma.

Hwei paixikī kaki, ehakikī kiāi, kikī ā hwaī *“haa! a rerere”* ei paixikīku, ei ara xinakī kaki, eha xinakī areremu, ei kahikīāimi paixikīā, inaha xapiri pē paixi pē kuwē.

th̄i kuē kutaen̄i, yanomae thēpē kakii, kami hapa ya kuaī tēhē, yaxi topraroma *“huu... ipa xapiri pē yai!”* ya pih̄i kuma, *“xapiri ipa pē yai kuo noa”* ya pih̄i kuu yaro. Yaxi topraroma, ih̄i tēhē **nē wāri** hamē pata thēpēn̄i ware ih̄i pomahe. Ipa xapiri a oxe yaro, ipa xapiri a oxe kutaen̄i, ih̄i tēhē **nē wāri** hamē ware ih̄i xoaruhuru mahe, ih̄i tēhē xapiri a oxe yaro, a

hōrōmae oxe yaro, aha ixirini, ihi tēhē ya amuku keama “ēai, ēai, ēai, aka! Ya yopiiii!” ya kuma, inaha ya kuma yaro, kutare naha yanomae thēpēni ware taihe, inaha thē kuē, kuē yaro wāisi hokosi hanaki pouhe, hōrōmae kiki pouhe, hōrōmae yaki wāisipē poma, xinarū u kureha hōrōmae kiki yipipuhe, ihi kure naha xapiri pē matihi pē kuē, inaha pē matihi pē kuē yaro, inaha thē thamahe. Inaha kuē kutaeni, kuē yaro inaha xapiri pē kuama, pei mahu kuha ōhakiki yāpu, mori kiki wei hōrōmaeki, ai eki, ai eki, ai eki, inaha thē thapuu. “Ei xapiripē husiwei pēka mita” yamaki pihi kuu maki, werehe xinaki hōrōmae hōrihe, inaha xapiri pēni thē thaihe, thaheni thēpē napē praiihe, kuē yaro inaha thēpē kuē yaro, nē wāri aha thēpē kiriimi, nē wāri ei pori moxika kure naha, yopi maki thē xēihe, xēprai xoahe. Inaha thēpē thaihe, inaha thēha thaheni, yanomae thēpē hamē thēpē xi topraru, thē sāi prari he tēhē, ihi tēhē thēpēxi topraru.

Inaha thē kuē kutaeni, “witi hamē xapiri pē ithuu?” wamaki pihi kuu makii, kihamē napē pē urhipē hamē, hehuwa makiki pihi maki, kama xapiri pē yahipē, hehu kikiimi, ihi kama xapiri pē pirī himuwi, ihi e thē. Inaha thē kuē yaro, xapiri pēni hapa ware totihanihe, yawei oxe mahio tēhē, yanī ōho tama, ya yaniki pronimi, mirena kure naha kure thē rēreama, inaha ei ware kirimai heha xapiri pēni, ihi tēhē ya amukuu keama, “ēai, ēai, ēai” ya kuma, misi ruproimi, ihi tēhē ya hwēripikiha wakaraxi xatiki. Inaha thē kuē, pei pēāha, marīnapē kuo pēha ihi e thēpē marīnapē yaua xoakema. Inaha thē kukema, inaha thēha kuikini, ihi tēhē xapiri siāha waikini, pē siāha wairaahuruni, koraha ya u reahuha koarini, ihi tēhē xapiri pēā huu kōoma, ya xapiripruu kōoma, inaha ya kuama.

Kutare naha yāa hanapē makii, rixi pakoko hōrōmae roataroma, inaha thē kuama. Yaro pēmakii pē xapirimoma, inaha thē kuama, paxo ki maki, kiki xapirimoma, inaha thē kuama, ya weyatemuu makii kama weyari, “hiii! krai! krai!” inaha pē mahuku kuma, xapiri pēni a taprai pihiohe tēhē, inaha thē kuē. Kuē yaro, ihi tēhē ya kopiwi yanomae thē kurenī ware hupama. Inaha ware thamahe, ihi tēhē yaha xapiri prarini, ya xapiriaha hikiprarini, inaha yakuma “haa... uxu! uxu! uxu!” ya kuma, inaha ya kuaiha, xapiripēni ware napē ithumahe.

Kihamē! mori xapiri pē ithoimi, kutarenaha pē ithu, ai thē urihi... ai thē urihi, horepē hamē, kihamē, xamathari thē urihi hamē, inaha thē kuē, inaha kuē yaro, nē wāri a xēpraihe,

kuë yaro inaha thëpë kuaŷ yaro. thŷ tēhē yanomae thē xēpraŷwihŷ, ihuru a xēpraŷwi, pei wāaha **Koimari**, wāahaka hiraŷwihŷ, ihŷ tēhē kama yami a huma. Hwei naximi aha tērini, a hoyā yaparema, yanomae a xēŷ pihio yaro, inaha **Koimari** a kuama, ihŷ tēhē pei mamuku hoximaraema, kama **Koimari** a huimaŷ yaro pei ya mamukuha hoximarini, ihŷ tēhē yayoa hamē ya mamuku kurayoma, xapiri pē praŷaha hurarini, pēha yanŷ kiarini, kama yanomae xētima, **Koimari** wāahaka thaŷwihŷ, hwei naximi a pou nomuhuoma, ihŷ tēhē ŷyē ŷyē waisia hōrōmae kiki ihipoma, ihŷ tēhē aporani a praha maki, yanomae ihuru a xēprama, inaha **Koimari** a kuë, inaha kuë kahiki hoximi korahapē wāikika kure naha kahiki kuë. Mamuku hoximi, ihŷ mamuku yayoa prario, ani napē yaro, inaha a kuaŷ xoaoma, ware napē yaŷ huwi, inaha thē kuoma. Kure thēni ware napē praŷama, inaha kuë yaha ēterini, xapiri pē praŷaha huraha totihirini.

thŷ tēhē **Hutukarari** wēni ware napē huu nomuhuoma. Kama yami a xapiri pataowi, a praŷaŷ nomuhuoma, inaha ware napē kuama, inaha ware napē kuaŷ yaro, yanomae a waŷtaŷwi a pree naiki. Kuë yaro, ihuru a xēprarihe tēhē, anē yupraŷ taŷ, inaha ya kuēha “hoo... a yaŷ xapiri!” thēpē pihŷ kuma. Thēpē kuu, “aweŷ, xapiri eha” thēpē kuu, inaha thēpēha kuni, thēpē yaŷ naiki wao nomuhuowi, thēpēni pē hwexŷ xoimaŷ, xapiri pē yaŷha pē hwexŷ xoimi. Kama yami pē huu nomuhuo, inaha pē kuaŷ, kama yami pē huha nomŷhioni, ihŷ tēhē wamareki ihuru pēni wāripuwihŷ, kami yamakŷ noa huo pihioha, ihŷ ya thē taa hwētiarema kutāeni, ya noa ihuru pē huo yaro, yanomae thēpē kaki, thēpē pree kiri hwētio.

inaha kuë yaro, yutuha hapa pata thēpēni xapiri a taamahe, ihŷ “winaha hapa xapiri pē kuoma tha?” napē pē pihŷ kuu maki, maro xapiri pē hiraoma, hwei urihŷha. Kuë yaro, urihŷ eha wāisi e thē katioma. Ai e thē urihŷ, ai e thē urihŷ, inaha kuë yaro urihŷ prērēpē thēā hā hiraŷhe, inaha xapiripē kuu, urihŷ prērēpēha hapa maro xapiri pē hiraoma, huu patatihi pataha kōthoha pē hiraoma, inaha pē kuoma, ihŷ tēhē pē maro hiraoma, hiraoma yaro, urihŷ a taaŷ xoaomahe. Xapiri e patamuwinŷ, e thē tama “huuu... yamakŷ maroni ōhō tapraru, witi ha yamakŷ piriŷ kixa? Witi ha yamakŷ piriŷ kukepē tha?” inaha pata e pihŷ kuma, e patamuwi “oo... kama e patamuu, o... kosereru ēha hiruwŷ” e pihŷ kuma, urihŷ e taama, ihŷ tēhē maamakŷ taarema. “Huu... kihŷ thē totihi hathō, kiha maa makiha yamakŷ

piria hathōki, iha yamakŷ hoyāa hathōki” thēpē pihŷ kuma, pihŷ kuwi mori e ayoma, mori eha arini, maa e maki totihi taarema, ihŷ tēhē maki totihi ha tarini, e kōaha kopiŷoni e noa weemoma. “Awei, kihŷ thēkikaki, thēki yaŷ totihi, iha yamakŷ hoyāao” inaha epē kuma, epēha kurini, iharani epē komi huu xoaoma. tharani mori makiha pē komi piriŷa pariŷki, iharani ai thē taaŷkōohe, iharani ai maamakŷ taa koāriwihŷha, pē xerekoma. Hwei yamakŷ praŷaŷ kure naha inaha pē kuaha pariŷini, inaha thēpē kuama yaro. Kutare naha xapiri pē huxoao mope taema, kutare naha napē urihŷ hamē maki, hehua kua pēaimi, xapiri pē yahipē, inaha thē kuë kutaeni, waiha pē praŷaŷ maprario tēhē, ei tisi wai kure naha thē kuë, hiriproimi, ihŷ tēhē nē wāri a xirō taarihe, ihŷ tēhē xapiri pēni thēpēni yaxuhe, inaha pē xirō kuaŷ nohoprarioma, pē praŷaŷ huraprario tēhē, pē siā wai. Yanomae yamakŷ praŷrayuwi, tisiā wai kure naha, inaha pē siā wai kua xoa prarioha, ha kuprarini, ai pē huwi, ai wamotima thē waiha pē xirō huwi yākimŷ pēā xirō huu. inaha pēā xirō kuaŷ, nē wāri a taarihe tēhē, pēā xirō rārāyu, kama ihuru pē epē raāma xoiha “hwi! ēai” ehore kua pērayu, “hwi! ēā rārāyu”, ihŷ thē nēwāri hamē ihuru a koama ayuhuru, inaha thē xirō thaŷhe, inaha thēha thēhenŷ, ihuru pēha hukeaheni pē haro maŷhe, inaha hapa pata thēpē yaŷ kuama, thēpē kua noa thare, notiwē xapiri pē kakii, hapa pata thēpēni pē poma makihi, notiwē yamakini xapiri yama pē taa hēararema, toahērarema. inaha kuë yaro ai yamakŷā xapiri mapruwi thē kuaimi, kuë yaro kamanŷ xapiri pē noamaŷ.

Hoo... kama hwei **Napore** wama pēāha kahiraŷwi, kama yami a xirō huu paxio, yami a ithorayuwiiiiii! kama ethokuha thakini, iha a piriŷa xoaki, inaha a kuaŷ. inaha aha kuanŷ, ihŷ tēhē inaha thēpē kuaŷ yaro, hapa yaŷ mohotio tēhē, maki ai thēpē xapiripru pihio ha xiharipruwi thē mii, nikiriaŷ mahŷ maki, xapiripru ipa ihuruyē Dani ani ohō taama, “huuu... kuë yaro yanŷ ohetepoma”, “huuu... ani ohō taaŷ tikoo! winaha thaa? Maa! Kamanŷ a peximama yaro, peheti yaŷ” ya pihŷ kuma, inaha ya thē thama yaro, kutarenē thēni ihŷpē puu, inaha kuë yaro, kama a xapiripru pihioha.

Ooo... **Yārimari** pēāhaka hiraŷwihŷ, ihŷ noa waxukema. thŷ terehona thothoku kure naha, inaha **Yārimari** mae kuë paxiowi. Thē noa waxua paxiki, kuë kutaeni “oo... ihŷ thēni tapimi” a pihŷ ha kuni, thē himikema. “Awei, kihŷ wathē taaŷ!” inaha a kuma, aha kuni, aho

thotho hamē **Yāpira** wakē rēerayu, ihī tēhē Yāria pirio pēha ethēā nahiki. ihī tēhē, *“thouu!!”* a kua xoa rayuu, inaha thē kuē yaro, ihī yama thē tai kutaeni, oxe ya thēpē wasu *“ōō... miha, yarini wamaki xēprari!”* ya kuu, *“kawahi kiki kure naha yāri a waithirimu tēhē a kuē, kuē yaro inaha thē kuē, kawahiki kure naha yāri a kuē yaro, oxe thē xēprari tēhē, thē haruwaha e thē nēhē mohoti yaro”* inaha oxe thēpēha ya kuu, oxe ya thēpē noamaī *“miha yāri ni wamaki xēprari! wamaki piria ha thoki!”* ya kuu, *“waiha xirō yāri siā waipru tēhē xirō”* inaha ya kuu, inaha ya hakuni, wareā huaihe, kutare naha ya thēni, ihī pē puu. Inaha Yariporarinī, yanomae kure naha thēpē niai paxio, xarakaki kure thēkini huu hi thari, *“aha! kēpramari!”* inaha thē thai paxio, ihī tēhē huu hi pree maki, hi iyori *“ahaa!”* hi ukēri, inaha thē thai paxio. Inaha thē thai Yariporarinī, inaha kure ya thē tai paxi. Inaha thēpē thai yarohe, kutare naha yama thē tai. Kihamē, ai thēpēni, kihamē wamare kiāhaka thaiwihi, kutare naha thē taihe, xapiripē yai taprai paxihe, kami yamakini, xapiri yama a tapraimi *“ōō... xapiri yama a yai ha taprani, poo a pouwihi, yama thē xirō taprai”* inaha yamakī xirō kuu, kami yamakī xirō. Kuē yaro inaha *“Thē kuē, kuē kutaeni, kihamē, ō... ya thē pree tai, Sīhīrinī weni arima ekika tiha thoprareni, Krukuri pihī kāe katihā thoprareni, ya thēni ihī pi puu kutaeni, Sīhīriwēni arima emaki tiha thoprarema, ihurupē enī ethē hapa yawēpramama. Hwĩ e yainī e maki yutumarema, kuē yaro inaha thē kuē, arima e makīāha kua, kuē yaro inaha ware napē ithuwihī, inaha thēpē urhipē āhaā kupra, kuē kutaeni, ware napē itho pehe hamē, inaha thēpē kuu”* kihī, ōō... hutu mosikiāha hirai paxiowihī, praha xapiri pē ithuwi, kama pēāha urhipē kua, hōyamē yatoto hamē, xapiri pē ithoimi, kihamē prahai hamē xapiri pē ithuu, inaha thēpē kuaī. Hōyamē, yatotohamē, paimi hamē xapiri a ithoimi, korohamē xapiri pē ithoimi, kihamē hehu hamē, xapiri pē yai ithu, inaha thēpē kuaī maamapēka marōi kama xapiri pē yahī pē yai, inaha thē kuē. Kuē yaro thēpē ha kuanī, kihamē, ōō... kihamē, ai xapiri pē ithuwi, tiroroma kikiāha hiraiwihi, kihamē ai kiki kua, inaha xapiri pēāha yahipē yai kupra. Xapiri urihī hamē pē ithoimi, kihamē hehupē hamē pē yai ithuu, yanomae yathē hūka horaī tēhē, hehu hamē yapē nakari. *“Awei wamaki huimaī! ei koraha wa u koa yuu, yākoāna koraha e u inaha thē kuē”*, inaha yaha kunī, xapiri yapē nakaī, ihī tēhē yanomae thēpēni pē taaihe, pēā taarihe, kuē yaro yapē praiamaī, inaha thē kuē. Kuē yaro yamakī rāamu tēhē, ihī yama thēpē pihī puu, hemeyo

yamakiki pihī puu, yamapē pree pihī puu, xapiripēni nē wāri a xēi pariohe, ihī tēhē napē thēpē kiāi nomuhuo tēhē, inaha kami ya kuu thare, *“waiha! e nē wāri ya xēprai pario!”* inaha yaha kunī, nē wāri ya xēprai pario, inaha yaha kuu.

ΧΑΡΙΡΙΠΈ ΚΥΑ ΡΈΝΑΗΑ

THUËYOMA E THËË

Thuëymanë xapiripë rurupu, ihi maerña rñeri hamë e pë nokao, ihi e totihi mahi yaro. Ihuru pë haromaiwi e yai hapa pariki, ihi e totihiowiha epë nokakii, epëha nokaikinë, ihi e yohamë xapiri e pë komi huu. Haromaiwi e hapaha parikinë, ihinë pë komi rururi, ihinë pë nakai piyëku, kama pënë waãrõaiwi, ihi pë komi kãe hapa ikukii, pë kãeha ikuikinë, ihi nasi wetihamë e pë huu hëki, pata yopata yai hamë, miãmë yohamë pë huu, ihuru pë hõreka haromaiwihi, miãmë yohamë pë huu, ihi **Thuëyoma** mae, miãmë yopata kãe huuhe. Pë kãe huu yarohe, **Thuëyoma** e pëã pata husi heamoahërayu, ihi e hapa pariki, ihi **Thuëyoma** a xirõ hapa huu, hahunë pëã pata poriyopë husehëa hamë haromaiwi e hapa parikiiha, ihamë xapiri e pë nokakii e pë waromuhëai. Epë waromu tëhë, ihinë yopata hõrõmae praki, ihi **Thuëymanë** hapa poriyoyo pata yai hõrõmae praruhuru, eyo rñarñeri prari, hapa e parirayuwi, **Thuëymanë** ihuru pë yaika haromaiwi ihi e hapa yai pariki. Hwñ e yopata miãmë hamë pë kuai, inaha e pë kuë yaro, ihuru pë hõreka temi praiwihi, miãmë e yo yai hamë **Thuëyoma** pei pë yai pario, pëha parikinë e yoria pata riëri totihi hamë, kuë yaro thëpë yai hõreka hãromaiwihi, ihi pei e yai. **Thuëyoma** e totihi mahiowi e parikii, ihi nasi pouhe, nasiha pohenë, xapiripënë kutaopë naha, ihi a ikukiiha kutarenaha thëpë ã pata nëhë maprario, ai thëã hëonomai, urihi a maki wãa nëhë maprario, a taarihe tëhë. **Thuëyoma** nasi pouhe, ihi e ithorayu tëhë, komi xapiripëã pata komi hurayu, e pëãha hurunë, pë paixipë thamoaxoarayu, thuë thëpë ha thëpë marënokaowi, kurenaha xapiri pë kuai.

Thuëyoma a taamu totihi mahi yaro, thuë hweha ai a totihiimi, totihi mahi e hapa ithorayu, taamu sãi aria riëri totihi mahi, pokoku ria riëri totihiowi, seisipë totihi mahi yaro. *“Huu...”* xapiri pë pihi kurayu, *“huu... ei a parirayoma, ihi eha yamaki praiã paxio!”*, inaha pë kurayu.

Thuëyoma pë ithopëha pë pata paixipë yai, *“Yuyu uuu”* pë pata paixipëha yotoikinë, iharanë wãa paixipë hapa reamu paria. Aha reamurinë a yai huoranë a paixipë mai, a hwëripënë xapiripë naa nahipë horaprari, horaprarinë, nahi pata hõrõmae yaro. Kama **Thuëymanë** a yai totihiowi, ihinë apata hõrõmae pataha upramarinë, ihi tëhë a ikukii, a totihi mahiowi. Ihi pë nõa komi tharema yaro, ihi a hapa kopii tëhë, a pata paixipë komi uprarayu, a pata komi puu hanapë uprarayu, a pata seisipëha uprarinë, ihi tëhë wãa hwarayu *“Awei, kami ya huu pihio, kami ya pario!”* inaha a kurayu. Ahakurunë, a tiruraimai opisiai a hokuranë, a tirurai xoao. A ithu xi haari taoimi, iharanë a tirurai xoao, iharanë thëã huo taaiha *“awei, miãmë ya hapa praiã!”* inaha a kurayu. Aha kurunë, *“hwei tëhë ya huu, wa moyãmë kii, ai wa thë ahetema ponomai, ai wa thë praponomai, kami xapiri ya yai, ai wa thë praponomai, ai wa thë praa taã!”* inaha a kuimai, a kuu yaro ai e thë praoimi, kiha ai thë praa rëaimi, miãmë a yai huu yaro. Miãmë a yai huu tëhë, ai e thë prapoimi mahihe yai. Rõxi mahi riëri e thë yoha a hwapi, aha hwapanë, ihi tëhë xapiri pë komi yaruanëhë maprarii. Naa nahipë yaruprari, xatiatima kiki kakii komi kiki riã riëri prari, riëriprarinë pë poriyoyokapë hamë iharanë yoku totihiakii, inaha thë kuai. Ihinë poriyoyoku kakii yoku hãrëãi, yoku totihirari. Thuë thëpënë thëpë marë haxeraiwihi, thëpë hoyaa potayu! yoku yai totihia potayu! Poriyokaki xamiowi, hapa ai xapiri pë praitakiwi ihi **Thuëymanë** yokaki yai totihirari *“Ma! inaha thë yai kua, hoximi, ei, xami, ei, hikathapë!”* inaha ihi a kurayu. Ihi tëhë pë komi huu xoaimai heãropë epëxë, pë pree komi hwapi pë pouwihi pëni pëkaë komi kopiihe, ihi yamaki xirõ kuomarëmai, ihi pii pë pree pexi hiraa ayaa, ihi thuë pë epëkaë pree huimaihe.

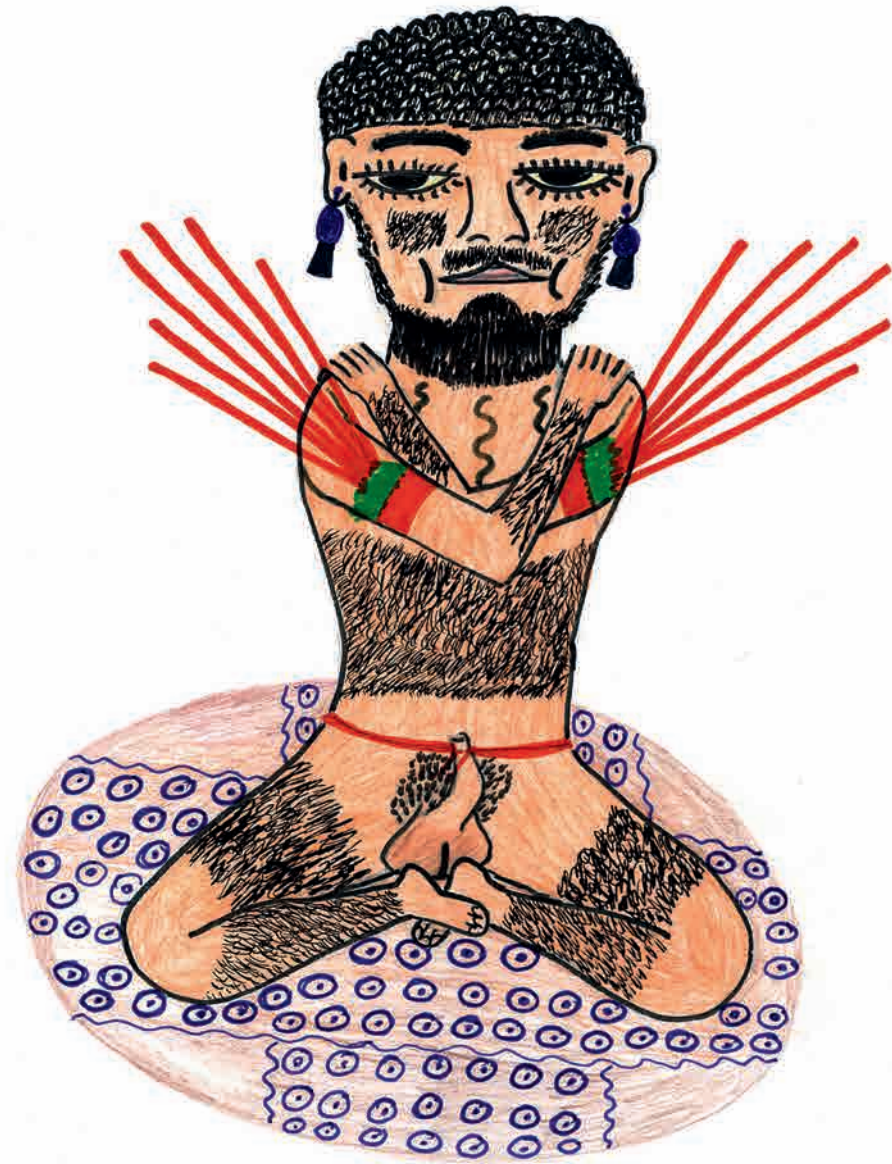
YĀWARIOMA E THĒĀ

Yāwariomanē xapiripē pihi kǎe yip̄ipuu. Hwei kutarenaha kama yahi apata, komi yip̄ipopēha, pē kǎe yokoimaī, ih̄i **Yawariyoma** xapiri a yai kutaenē, komi yahi pata yip̄ipu. Xapiri pē pihi kǎe pata komi yip̄ipu, pē pata paixipē komi pihi kǎe yip̄ipuu, nahi pata pree maki, ih̄inē pē pata komi poko ih̄ipuu, ai a hēamaimi, inaha **Yāwarioma** a kuaī. **Yāwarioma** xapiri a kutaenē, ai a xee hēamaimi, komi pē pata nēhē mapuu, **Yāwarioma** mae xi harihi totihi yaro, xapiri pē xee hēamaimi, inaha pē yai kuaī. **Yāwarioma** a yainē ai xapiri a yai hēmapuu huoimi, yahi proke a thapraruhuru.

Yāwarioma a ithu tēhē, mae k̄i pata wararanē kirihi, ih̄inē xapiri pē pata komi yip̄ipuu yaro, mae k̄ixi pata harihi rērērēnē kirihi. Mae k̄ixi harihi, maek̄i pata rōxi x̄iṛk̄inē kirihi, ih̄i **Yāwarioma** a yai ithuu tēhē, maek̄ixi harihi mahi, mae k̄ixi harihi ithoithonē kirihi, maek̄i pata wararanē kirihi, maek̄ixi pata haripruu mahi, yati yatinē kirihi tamoimi. Inaha **Yāwarioma** anē xapiri pē kǎe huu tēhē thē kua, totihi proimi, ya yērahuru, inaha **Yāwarioma** a huu tēhē, inaha thē kuē. Xapiri pē kǎe huuwi, ih̄i maek̄i xi harihinē kirihi, yēraahuru kurenaha thē kuē. Inaha **Yāwariomanē** xapiri pē kǎe huwi e thē kuē *“wāisipē hōromae a kure ya yēraahuru, ya kōoimi!”* inaha pihi haari kuu.

Pē kǎe pata ithopruu tēhē, inaha wa xi harihi mahi, utiti mahi kahik̄iwei tamoimi, wa aka tamoimi, wahe tamoimi, wa uku tamoimi, tirehamē mahuku yip̄iyip̄imu kuēnē kirihi, inaha **Yāwarioma** a ithuha a kuē, xi harihinē kirihi, yanomae thēpē ā taiminē kirihi. Ih̄i rōxi rōxi a pataha a xiro yērēru. Inaha pei thē kuē thare. **Yāwarioma** a yai ithuu tēhē, xapiri pē kǎe yai ithuu tēhē, **Yāwarioma** a yainē pē kǎe yai ithopruu tēhē, wa yērayu, ya yērayohuru tēhē, ya kōoimi pihi kuu xi haripru.

OMAMARI E THËË

Omamari anë thë thaimi, **Omamari** a xirõ xëprari, thë waanë wayãriha a wakë xirõ yëki, **Omamarinë**, **Omoari** napokãe ikuki, **Yãpimari** napokãe ikuki, **Remori** napo kãe ikuki, **Okraheamari** napokãeha ikuikinë, yanomae thë wai mahianë wayãha a pataha xëprarinë. Mamuku pataha pii panë a pata prao tëhë, ihuru kahikiha aha ukërinë, ihi tëhë a pata xëprari, a pata wakë yëki, inaha thë thai ihinë.

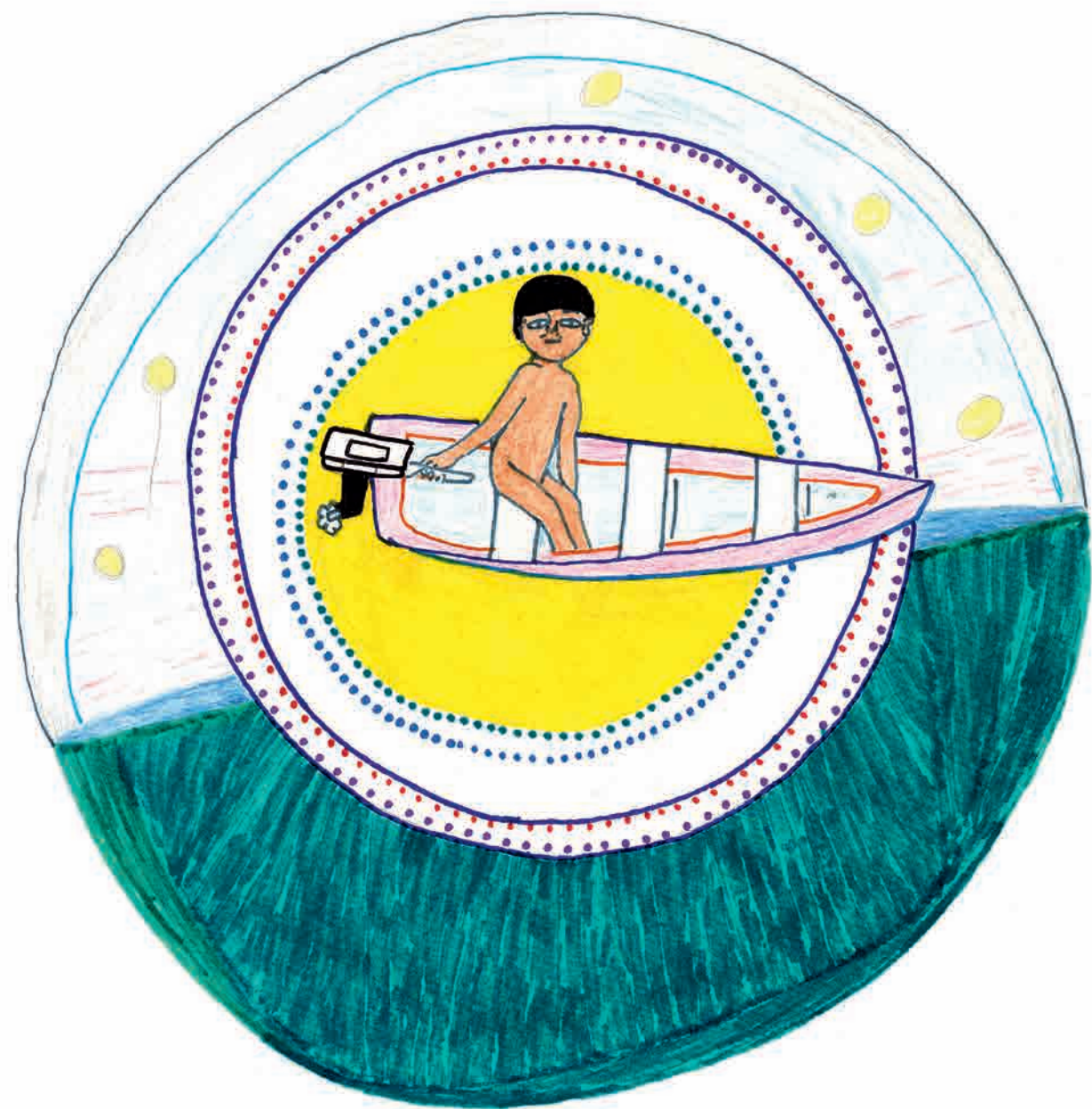
Yanomae thëpë xirõ wai paxio. Hapao tëhë **Omamarinë** hwei paxopërë wani, ei kami yamaki witeha taarinë, ihi thënëhë yai puu yaro, yanomae thëpë xirõ yai wai, yai tuhari, thëma tuhariheha, yutu thë tuhama hikiriheha, xapiri pëã hëki, ha tuharinë axëkema maki, thë waa mahirema makii, pusi pataha hani prakihenë, thë yãhikiha hëhenë thë yahikiha hõhĩrhenë, ihi tëhë thë haromarihe. **Omamari** yai thë kutaenë thë yãhikiha yaruprarhenë, thë yãhikiha riyë prarhenë, thëha kõruhenë, yahiki thaa kõokii tëhë, ihi tëhë thë harorayu, thë waa mahiri tëhë, a xirõ iarayu.

RUËRIKARI E THËË

Ruërikarinë thë niaprai, **Ruërikari Omamari** ìhi a pree kutaenë, a patanë yãkõana namopënë thë xirõ niaprai, a pata matihipë ha niamokinë, ìhi a pata matihipënë a xëprarii, ìnaha ìhi **Ruërikarinë** thë thai. **Ruërikari** a pata matihipënë a ha tharinë, xëmaparii, ìnaha thë pree thai.

Yanomae thë xiro niaprai, yamakì moruë huimai tëhë, yaro yamakì kutaenë, ìhi Omamari a pata kutaenë, yaro yamakì mopaaimai. Ihuru pë mokãe paaiha yãa hwaïmarë pei, *“Ma ixi ixi mokãe ruë hunomai! Ihiru akakii a hayua pari!”*, nì e niaprai pihio mao tëhë, rãinatheha pihi kãe hayuri a upraotiwii!... a ahete, tnaha imikima kureha haaa... hayu mao taaruhuru, nì enë maoi tapraimi. Nì e xirõ hayumakuhuru, ama hayuruheha, ìnaha ìhinë thë thai hayuapari, rãinathe pihi kãe ìnaha pei thë thai.

MOTHOKARI E THËË

Mothokari a ithuu tëhë, wakë a pata xirõ huimai, **Mothokarinë** kiharanë wakë pata totoriwi, mae iximai, “*ware iximarita*” pihi kuu maki wa iximi, **Mothokari** a thëë pë huu tëhë, mae pata iximai, “*Huu... wao wao wao*” kasorina upë rîa katitike mahe upë wakë pata kakuuwi naha, inaha wakë pata rëri kuaimai. Kuë yaro “*ya ixirayuta*” pihi kuma, maki iximi, wa ixirayu, maki wa totihi xoa. Inaha **Omamari** mae kuë, **Omamari** a thëëpënë, inaha thë wakëpë kuainë kiriaï mahi maki, kama a pata piriki tëhë, a yanikiario.

A ithu tëhë wakë a pata kure wakë pata totori tëhë wa iximari, maki wa ixirayu tëhë, kama a piriki tëhë wa totihi kōprario.

Motokari a pata araxina pë tire mahi, ihî a pata araxinapë wakëpë, hîhi, inaha a araxipë kuë, kuë yaro, ihî a pata araxinapë yatimatimu tëhë, ihinë kama **Omamari** a kutaenë, **Omamari** kanasi taari, ihî kama **Omamari** a kutaenë, ai **Omamari** a thëëpë kua yaro, ihinë a mathipë yaiha tënë a mathipë taari, “*ihî õno!*” inaha a kurayu, ihî a mao tëhë **në wãri** a mathipë thapraimihe.

XAMARIWĒ E THĒĀ

XamariwĒ thĕā patanĕ kiriaimai! wāanĕ pata wanapĕ kiriaimai, **Xamariwĕnĕ** nĕ wāri kāe pata praiāi, hwĕri kiki kāe prairayuwĭ, ihi anĕ wāroai hwĕtiowi, **Xamariwĕ** a yai, **Xamariwĕnĕ nĕ wāri** kāe pata prairayuwĭ, ihi nĕ thĕ wīxia horapariwi mihi a yai. Thĕpĕ hōreka kohipĕowi, xapiri pĕka kohipĕmuwi, ihi pei pĕ yai, **Xamariwĕnĕ** thĕ wīxia mao puu, wīxia yawĕoimi. ihi nĕ **Xamariwĕnĕ** kiha amo maxokopĕ yai pihi puu, amo maxokopĕ pihi puu yaro, thĕ wīxia yawĕprakii, makii ihi nĕ e thĕ hĕrehĕremopĕha, ihi nĕ thĕ hutĕtĕri, ihi **Xamariwĕnĕ** ihi amo maxokopĕ tai. Thĕā wixiā ukĕrayu, heroxipĕ hamĕ thĕpĕ taamuka kure naha, e thĕpĕ tamu kuĕ, ihi pei e thĕ *“Awei, hwei tĕhĕ thĕ tirerayoma”*, wamaki kakuwi ihi pei e thĕ **Xamariwĕ** e thĕ amo maxokopĕ xatiopĕha, amo maxokopĕ hutĕtĕriwi, *“awei, ma, wayaha emĕ xoa!”* thĕpĕ kakuwi, ihi ai xapiri epĕ kupĕ naha pĕā hwaī. *“Awei, wayaha emĕ iki nomai! ikixinĕ haaria nomai!”* inaha pei thĕpĕ kuu.

Xamariwĕ ihi anĕ yai wāroaiwi a yai, ihi nĕ yanomae thĕpĕ thĕ haromari! **Xamariwĕ** a nia prai makihi a nomaika mai! ihi pei a yai a tharema makihi a nomaimi! kiha a niaprai makihi, a hore prakuhuruma, makihi temi totihi a ayohuru nōa, a nomaimi a xirō harorayu. Inaha ihi anĕ ūtupĕ kuaī, ihi a yai, ihi nĕ yanomae thĕ nomamaimi, thĕ yai xĕriihe tĕhĕ, ihi thĕ wīxia maorema maki thĕ xirō nomahe yatirayu, **nĕ wāri** a yĕtĕo puo tĕhĕ, nomaimi.

Xamariwĕ a ithuha wāanĕ pata wanapĕnĕ kiriaimai, *“hu! u tu tu tu tu!”* wāa pata wanapĕki yaxixinĕ kirihĭ, pei wāa pata kanoapĕ hamĕ wāa pata wanapĕ torerunĕ kiriaimai, *“huu... tu tu tutu wareā pata kanoa apĕnĕta paxi pĕta taaporaxĕ”*, inaha a kuu. *“kanoa a pata paxi pĕ, yĕma kaki pata werehe xinapĕ xirikinĕta taaporaxĕ, huu... tu! tu! U u tutu ware pata kanoa apĕ hōrō maenĕta taaporaxĕ”*, thi kanoa aheha pei a tikĕo kama a kana ahiharanĕ a tikĕranĕ a kuu.

Xamariwĕ kanoa ahiheha peia tikĕa, hrikĭha heyoa pei ekĭ pata tikĕa, miāmĕha hōrō mae ekĭ pata tikĕa, *“kanoa ahiheharanĕ a pata yai tikĕranĕ”*, pei a kuu. Kanoa aharanĕ a ithu, kama kanoa e pata seisipĕha a xirō ithu, seisiki pata kanoa aha. A pata taamu totihi mahĭ, hwei yanomae yamakĭ taamu totihiimi, xapiri pĕ taamu totihi mahĭ, ihi anĕ wa haromari, a kopi tĕhĕ. Seiesiki pata kanoa a, ihi rō e kohikĭ maki, sei esiki pata kanoa apata maki, e a pata werehe xinapĕ, e a pata kasikĭ werehe xinapĕ, ihi yĕmakakĭ hamĕ kama exinakĭ pata kuo pĕhamĕ, exio pata werehe xinapĕ, inaha pei e thĕ pata kuĕ. A pata tikĕoha e thĕ totihi mahĭ. Kuĕ yaro, ihi wāa patanĕ kiriaimai, maki inokore a pata kōahe yati pi, inaha pei thĕ pata kuaī.

Kama thĕni pata kana apĕhamĕ a huimaī, inaha pihi kāe ximoreai kuaiwi naha, kihamĕ wāa kuaī kiha, a ithoprario pĕha kama wāa ni wanaripĕ kua totihipariowi *“tuu, tuu, tuu, tuu, tuu”* a pata ximorerahuruwi *“tuu, tuu, tuu, tuu, tuu, tuu”* kiha ahe ihoprario, miāmĭha, poai! Kiha a niyāyākopi *“tuu, tuu, tuu”* pehe pataka rorohaiwi, kana ahe ihōprario huru, kiha aheroroa kopramari, inaha a kanaa apĕkuaimai.

WARËRI E THËË

Warëriwënë hwëri a wai mahi maki, a wai wari, waiha a haikiari, a wai tuhari, **Warëriwënë, në wãri** amaki a wai waapari! ha warinë, thë pihi yanikiamari, inaha thë thai hwëtio. thi hwëri a wai haikiari, xapiri pë mae, maki pë mae rãa rãxaï, ai thëpë taaï, xiipëka kurenaha kure thërãa rãxaï, *“kiha ai thëpë rëo noa, kiha ai thë tokuraenoa”* inaha **Warëriwë** a kuu. thi a moyãmëmu, ìhinë xapiripë moyãmë maï, ìhi a moyãmëhe tore. Kiha prahai hamë thëria wauwaï, makure thërãa rãxiri *“ho! ho! ho! ho!”* **Poxeri** pëmaki *“ho! ho! ho! huxu! huxu!”* inaha pë kuu, ìhi pëmoyãmë mahi, ìhi pë mohotiimi.

thi **Warëriwë** akakiinë, **Hayakoari** pë kutaenë, hayakoari hanaki wai huëri, hanaki wai kãe yanikiario, hayakoari hanamorayoma makii, hanakiã pata warërimorayu maki, ìhi **Warëriwënë** hanaki waiha praarinë, pihi tothipramari. **Hayakoari** hanaki kãe wai praario, hanaki wai huëri.

Warëri a ithuu tëhë, mae kiã patanë maxahararipë kiriaimaï, mae a pata iprokonë kiriaimaï, mae a pata hayakoaripënë kiriaimaï. *“hã... ue! ue! u!”* maeki pata rõxi xatitinë kirihi, inaha pei maeki pata kuaï thare, xãa wãrirayu, kami ya xiha wãririnë ya kiirariyoma, yãa hwaïmarë pei, *“ma! ai wamaki Warëri monomai! kami ya kiria hikirariyoma, ya xi hariprarioma”*.

Urihi pëkiã pata hirimu praukunë kirihi, hwei thë pëhë thëhamë, kihamë tirehamë, ai urihi pëkiã pata maxaharamu tirenë kirihi, urihi pëkiã pata hayakoarimunë kirihi *“e! e! e! e! e! e! e! e!”* kaho wa pree hayakoari hanamorayu, wa xi wãri ta” wa pihi kurayu, inaha pei thë pata kuë thare. Warëri a ithuu tëhë, onoku totihiimi thare, Warëri mae kiã patanë **Hayakoaripë**, maekiã patanë **Maxaharari** pë, maekiã patanë Yaripë mae kãa patanë, yãripë yopata prauku mahi, Warëri poriyoyop.ë pree mahi! kahumae tute mahio tëhë, maepëka kuëinaha inaha Warëri a pata poriyoyo pë kuë, makete hamë a poriyoyo pë kuaimi, kihamë ai a pata poriyoyo pë kua, kihamë ai a poriyoyopë yõa kua, a poriyoyopë torekoimaï. Warëri a pata poriyoyo pë wãroho, kuë yaro thëpë ã warërimuha ya kuumarë pei, *“ma Warëri wama a poriyoyo pë taari tëhë, wamaki kiirario”*, kami ya kiria hikirarioma, Warëri mae pata hwaopëha kiki hwaï tëhë, kikinë kiriaï.

YAWERESIRI E THËË

Yaweresirinë, Yariporari a huëpu. **Yariporari** a **Yaweresiri** paxio, ìhinë a xirõ huëmai tai, ìhi a mao tëhë, yari a hwapi, ìnaha kupë kua. Hatakuamori a kua hwëtia, ìhi Hatakuamorinë yari a pree huëmai tai.

Yaweresiri akakii **Yariporari** a kutanë, **Yariporari** a xirõ xarakasipë maniprai tai. Kuë yaro thë niai maki, xaraka eki yahikioki pooe maki, epree yahikiki. Xamatharipë pirika kurehamë, ìha siki manikiwi, hweha poo a yahikiki, pë poopë yahikioki, ahetepru maa amakure, pata thëpë kuo tëhë, ìnaha thë thapramahe.

Yaweresiri e thë yawëpraa mapeheha, thëpë maniakiwi thëpë pãimi, hëpruka kua winaha ìnaha thë xaranë thaprari, ìhini. ìhi **Yaweresirinë, Yariporari** a xirõ tai! ìnaha kuë yaro, ìhinë a xirõ hehu puurëo, hehu puu mao tëhë, yamaki urhipë wãriari.

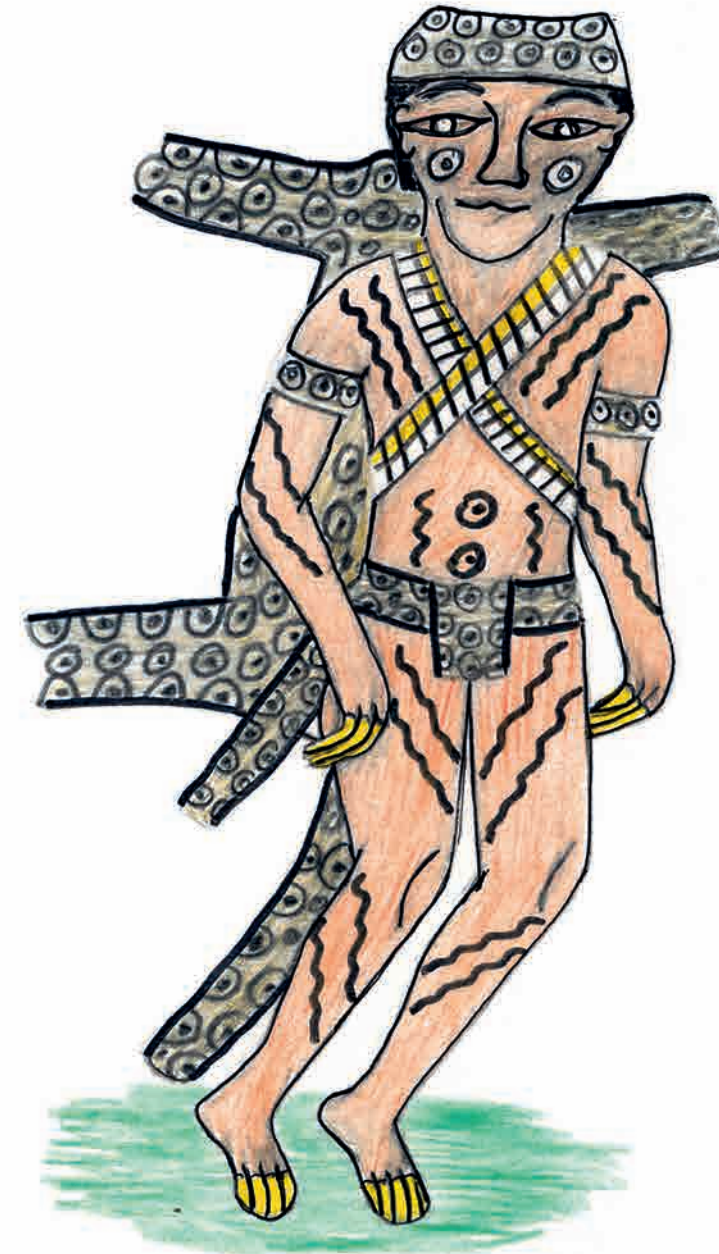
Yaweresiri a ithuha thëänë kiria, a ithuha wãa yariporarimunë kiriaimai, pata **Yariporari** a kutaenë. **Yariporari** a pata poriyo yopëhamë thë pihi kãe pata yëiyaro, **Yariporari** pihi kãe pata yariporamoimai. **Yaweresirinë** yaripora a taiwi a kutaenë yahipë yaripora kopii.

Yaweresiri apata totihi mahi, ìhi a yai taamu totihi mahi, kuë yaro ìhinë xapiri pënë “õõ aea” paa. ìhi në pënë “õõaëa”, paa, **Thuëyoma** e totihiha ahore “õõaë” mupaa.

Yaweresirinë mokaapë thai, xapiri pë yai xëprai.

Yaweresirinë yai thëpë pou, yutuha **Yaweresiri** kupëka maniyoni, yutuha **Yaweresiri** a pataka napëka pirioni, ìhi hwei pei a ìhinë xapiri pënëhë mapraiwi pei a yai, xapiri pë pihi kãe tihiki prai tëhë, hutukara pëka pata horaprariotayu. ìhi tëhë pë komi kemari, ìhi **Yaweresirinë** thë niaki tëhë, hutukara a pata kreyoanë, kirih mari “*tou! u u tou! u u tou!*” Xapiri pë pihi kãe komi kemari.

ìhinë yai thëpë pou tai, yai mahi thë pou, ìhinë xapiripë wasu, “*waiha kami yanë ya thë niai*” “*maa! Ma, kaho wanë wa thë niakii tëhë yamaki yutuhuo tikookii*”, ìnaha e pë kuu, a wasuhe, “*wayaha emë waiha kami yanë ya thë niai*”, “*ma! yamaki yutuhuo tikookii!*” ìnaha nõa thaihe. A rërëa tihirayuwinë, thëpë xirõ tihiki prari, pihi kãe xirõ xëprari, ìnaha pei thë kua, yai thë yaro, “*Yaweresiweinë rërëpropë karë mai!*” wamaki pihi kunomai, ai yayo thënë ùtupë paxio.

YĀPIMARĪ E THĒĀ

Yāpimarinē ihurupē komi tei, pē komi ha tēnē pē kāe heri “*Ōsema awei miproiminē ōhotaai*” thēpē kakuwi tēhē, ihurupē kāe herihe. **Yāpimaripēnē** ihurupē komi tēararihe, **Yāpimari** pē pata huu mahiopēha pē toaimakurahiha “*ihuru atoarahita*”, yamakī pihi kuimi! a tēararihe, komi teihe, iha pē kāe herihe, ihuru wāa miproimi “*ēai ēai ēai ēai*” a kuu, a miproimi a xuhurumu, **Yāpimari** pē matihipe xuhuru pēnē, siopē kāe herinē kiriaī heha, a miproimi, kahiki nakoai yarohe, **Yāpimari** pē iminē mota mahi, Remori pēxē pē iminē mota mahi. thi **Yāpimari** pēxē, Remori pēxē pē kua, pē iminē motaowi. Thēpē rāamoahē harutamaīwihi, ihi thēpē, ihi pēnē thē teihe tēhē, henaha thēpē rāamomaimihe, ihi thē kāe heria xoataariowihi, oxe thē rāakāe hokua xoatamarihe, inaha thēpē thaamaī wihi ihi pei thēpē yai.

thi pē xapiri ithu tamu, pē ithuha pē pata araxinapē yatiyatinē kiriaī “*koe koe koe ee*” pē kuu, pē ā hwaīmaki pē kuu, ihi pē araxinapē maki, pēnē kiriaī mahi, thēpē kōahe yatipii, **Yāpimari** pē yainē kirihi mahi. **Yāpimari** pē poopē pata yatiyatinē kirihi pē araxinapē kua pēnaha, inaha pē araxinapē kuaī yaro, ihi pēnē **nē wāri** nasipou tai yarohe, ihi pēnē thēpē mae yapaha maki, ihi kama **Yāpimari** pēnē thēpē marē nomuhaīmarē waotohi, ihi **Yāpimari** a mao tēhē, **Yāpimari** mae nasi tēproimi, ihi kama pē kua pē naha mae yapaha makii, mae nasi yapa praramaihe, mae xaarimakihe, inaha ihi pēnē thē thaihe.

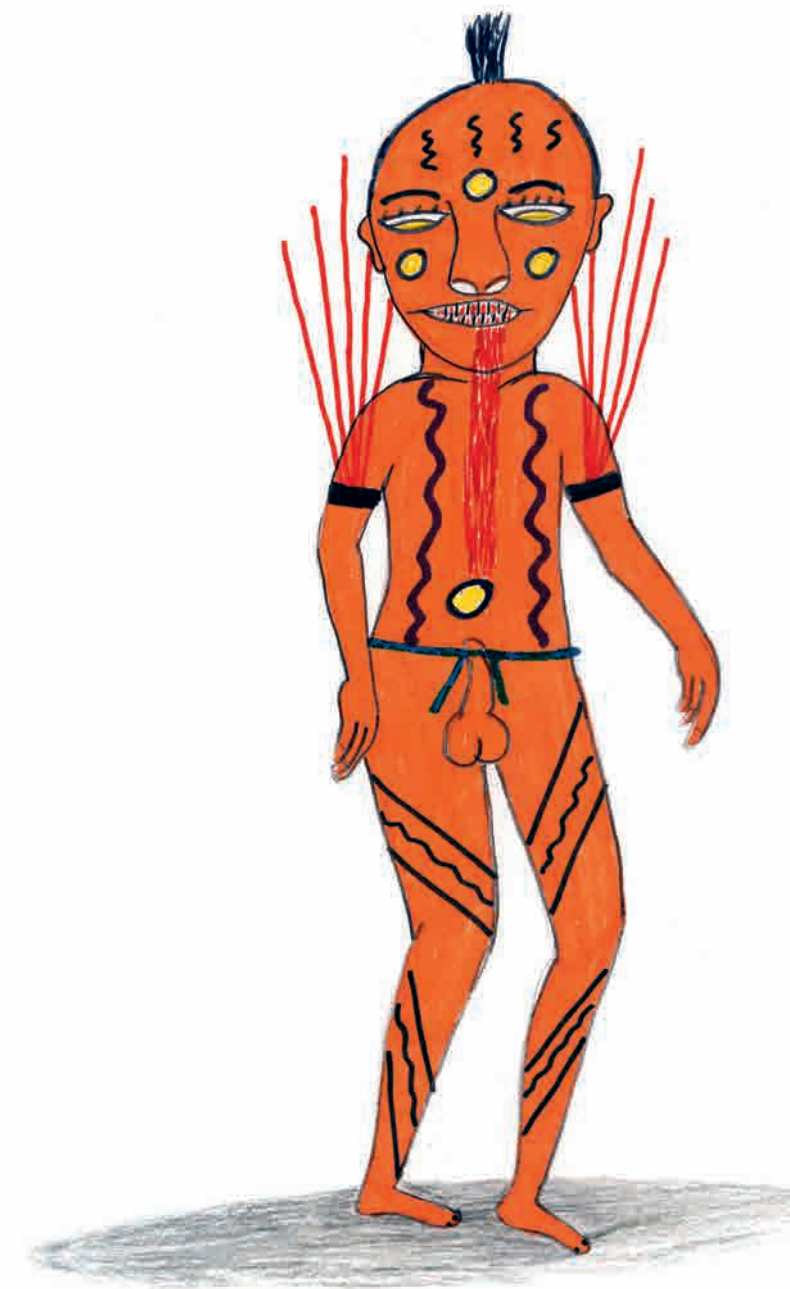
PORIPORIRIWĒ E THĒĀ

Poripoririwē kama apata pirio tae pēhamē, a pata waroraimaiwi wāa pata xapiriproimai, kama e nahi ithopraa pari maki, ihī nahiha itho pramaikinī a kōa xoa pii. Akōōranī a ikāpraroimai, hwaīthaki pata wakara yāpriyāpri prao, **yāpira** wakē kurenaha. **Omamani** a thaprariwixē kupē yāa xoa pario, ihā e pairia aheteha **Omama** e yāki.

Poripoririwē e yaua paxia, ihā e ximoreaixi wārii paxioti, a kiāi maproimi, yaniki proimi, kama a kua pēnaha a kuati, ximoreai maproimi, ihā a yau pario, kama rakama e thoku yauo pēha. Nakiā waotai, “*āo āoāoāoāoāo*” inaha naki kuu.

Poriporiwēnē hutukara xuu uha poyomani, xuu u koai, keteti mahi thē koari, oke koaimi, keteti wama thēpēā nēhē yai puu, ihī apatanē keteti thēpēnaha yaipu. Keteti thēpēka hētīwihi, ihī apatanē pei thēpē hētī, keteti.

Poripoririwē a waithiri mahi, inaha kuē yaro xapiripē kiri, ihī a pataha, kuē yaro kamakari a watiki prari.

PAXORIWĒ E THĒĀ

PaxoriwĒ a ithu tĕhĕ, kama a yamaapĕ hamĕ a hutukara moimai, *“Hutu Hutu Eho Hutu Eho Eho Eho hutu”* naa nahiha a yama apĕrukĕ prapariorhayuwi. Inaha **PaxoriwĒ** a kuai, kama a yama apĕ rukĕ prapario, kiha **PaxoriwĒ** a naa nahipĕha inaha a kupario, **PaxoriwĒ** akakii a yai kohipĕhe tore yaro.

tharanĕ xapiri pĕ naa nahipĕ yipipu, ihinĕ hute mahi makii, **Paxoriwĕnĕ** xapiripĕ naa nahi pĕ komi yipirii, nahi pata hute mahi maki, nahi yipiri, kiha hutukara ha **PaxoriwĒ** a rĕataya. thĕnĕ xapiri pĕ naa nahi pĕ hireaiwi a, ihĭ **Paxoriwĕnĕ** hute mahi makii ihinĕ nahi hireri.

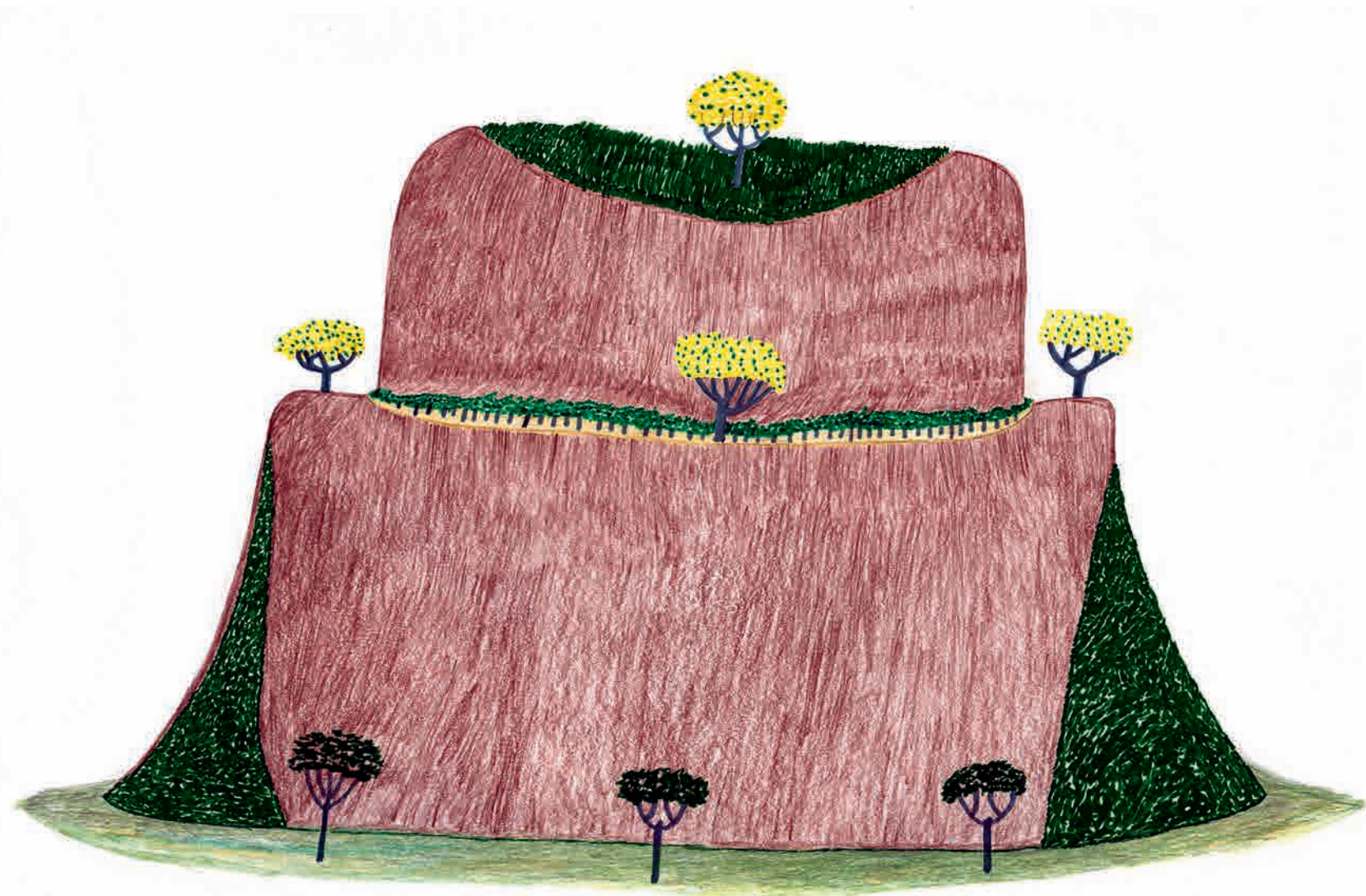
Inaha naa nahipĕ xirĕ huĕmai tai, paxori pĕ mao tĕhĕ nahi kĕario, iha nahi pĕtha potayopĕhamĕ, kama e thothonĕ nahi pĕtha thakiiwi ihinĕ nahi yipiri, a kohipĕ mahi yaro. thĕnĕ naa nahi pata ora yipimatayu, ai xapiri pĕnĕ nahikoro pata hireaihe tĕhĕ, ihinĕ nahi

pata ora yīpīpotayu, tireha nahi yīpīretayu, inaha thēpē kuaī. Nahi yīpīri tēhē wāa hwarayu, “Eho! Eho! Eho! Eho! Eho!” akurayu, e nahi yōoroario tēhē, huu tihipē prahaka kurenaha nahi kuēmaki nahi yētēamari tēhē, wāa hwarayu “awei, hwei tēhē! Ehe! Ehe! Ehe!” a kurayu, a waximiaīwi e nahi rakīpraki tēhē, hute mahi maki, ihī Paxoriwēpēnē inaha thēpē yai thaaīhe, ihīpē yai kohipēhe tore.

Paxoriwē a kaki a taamu yayoa, paxo a yai imi, hutukara pē maki pē patanē, Yāpimaripēnē kirihi maki pē pata yāpirapē ihehunē kirihi, imikinē pata hutukara pēnē kirihi, kuē yaro thēpē kohipēhe tore.

Thē poupu paxiowi e thē yai taa paxia, e thēānē **Hutukararipē** yaia paxia, Paxoriwē wa ithuu tapraimi, kama Hutukarari a pihi pata kure apata xirō ithopraa pēki! A pata ithu pēimaī, inaha a kuaī makure wa tapraimi “ī ī... thēī!” ihī tēhē a xirō praīa waotorayu. Hutukarari a yatēaī kupario hayuwi, a keraahayu, mori pokoha a yatēaī kuti pariohayuwi, hutukara xuu upata poyomaī nikeru kupario hayuwi, a waheraa hayu “iiiiii... thēī!” wāa yaiaī, “hutu hutu hutu” a kuu yaiaī.

HEHURIWĒ E THĒĀ

Hehuriwē akakii xapiri a hwētī yai, **Hehuriwē** a ithu tēhē a pata mae mosi pata poruaimai, hutukara hamē mosi pata poruaimai, xapiri e pē pariōwi, **Hehuriwē** e pata nohā e mosi pata poruai, xapiri pē yahipēha **Hehuriwē** a praiāhe piyērayu, kama xapiri pē yahipē kutaopē naha a praiā piyēkēoki, inaha **Hehuriwē** a kuaī, xapiri a yai kutaenē, ihinē xapiri pē pihi yai thamari, *“haixopē! inaha yamaki kuaxa”* pē kuu. **Hehuriwē** akakii xapiri a yai hwētī.

Hehuriwē a ithuha anē kiriaī, mosi pata puruainē kiriaī, a ithuha mosi pata poruainē kiriaī maki, wāa pata watorinē kiriaī maki, xapiri pē yahipē hamē hwī e yaiha a pata praiō kiwi, ai nahiha a praiāī, ai nahiha a praiāī, ai nahiha a praiāī, inaha pei pē kuaī, **Hehuriwē** a praiāī xariroimi.

A pata praiāī hutenē kirihi, **Hehuriwē** a praiāī utitiimi, a hwao tēhē a urihi pēkinē waithiriproimi, a urihi pē pata krahikrahimoanē kirihirayu, *“hī i krahi, krahi, krahi ware naa nahipē hoyarita”* wa pihi kuumaki, a praiayū tēhē, a piripario tēhē, kama a praiayūwi wāa yahipē kuonoa makiha *“Huu... witi thē kuo kuha”* wa pihi kuu maki, kamanē amoa wāa thaki tēhē, wāa yairayu *“huu... ihī a kuo nōamakiha”* inaha wa pihi haari kurayu, inaha thēpē kuaī, thēpēnē hōreka warōaiwi, ihinē **nē wāri** a pata hoprari, xapiri pēnē e xēpraihe tēhē, a matihipēha torarinē, a matihipē hoyari, ihī anē pata xinaru upē hoyari, inaha thēthai.

Hehuriwē ihī thē hoko pata krokehe xiriroimai, inaha krokekroke a pata kure a pata xiriroimai, kokaxi pei a pata horomae pei a, kokaximaki, horomae eki pihi kure a horomae xiriruu, inaha **Hehuriwē** a pata tamuū kuē.

ŌKARIMARI E THĒĀ

Ōkarimari a ithu tēhē Ōkarimari apata poriyō pē mothokapē xirīkinē, kirihiii! A pata ihurupēnē kiriaī, a pata urhipē katoainē kiriaiii! Poreporeri Ōkarimari apata ithuha apata rīokohipē tixokai nē kiriaī. Pē pata ihetemare mai! A pata rīokohipē poriyō pēki katoai nē kirihī! *“pore, pore, pore eeee ōkāririri kami Poreporeriwē yāa ware pikiaī mai!”* inaha a kuu, *“kami yanē wanē yuprapē ya yāō”* inaha a kuu, ihi a rīokohipē makii, xi haripru maki, aha yāikinē, ihinē Poreporeri ha thēpē kōaiwi, Ōkarimari akakinē Poreporeri ha thēpē kōai, Poreporeri moxi ukēriwi, ihi pei a yai, Poreporeri Ōkarimari a mao tēhē moxi ukēproimi, ihinē pei moxi ukēri, inaha thē thai. Ōkarimari wāa urihi pēnē kirihī mahi maki, a pirīowi urhipē rerereramunē kiriaī, maki urihi pēki mororainē kiriaī, inaha pei thē pata kuē, ihi Ōkarimari Poreporeri a ithoimi! Poreporeri, Ōkarimari pata thē pēnē yutuha a yamapuwihi a xirō ithu, yayo a ithoimi, xapiri pē yahipēha a yāowi a xirō ithu xiroai.

Ōkarimarinē thē yai haromari, Ōkarimarinē nē wāri a mathipē thaprari, Poreporeri Ōkarimari a kutaenē, thē pata mathipē nēhēha marinē, a pata komi mathipē opisai praari, ihi pē pata hētehe marēmai! ihinē a nēhē komiha marinē, *“i, i,i,”* ihinē thē xarirai. *“Awei, ihi thē kuonoa”* a kuu, ihi eha xapiri pē mamoxatio, ihi eha xapiripē kiri, Ōkarimari eha, ihinē thēki nēhē mari tēhē, e thēkinēhēha marinē, e thēki taaihe, *“awei, ihi thēki kuonoa”* e pē kuu.

Ōkarimari a poopē taamu tītīnē kirihī, pē pata rīokohipē tītī, rīo kohipē yai tha, rīo kohipē pata mothokapē. Ōkarimari apata mothokapēnē kirihī, pē pata taamu sipopēki si prērēhēnē kirihī marē pei, inaha pei a pata rīo kohipē kuē, a pata rīokohipē poreporemunē kiriaī, a rīokohipē maki, a rīokohipē yāa xokeanē kirihiki, ihi a xirō rīokohipē yāa xokepario, inaha pei thēpē kuai. thī pēnē wārōaiwi, inaha pei pē kuai.

Xapiri pē tokuimi, *“yamaki pairipu!”* e pē pihi kuu yaro, e pē ā xirō hwai, *“awei, ihi pēnē, rasasi oraka tireheka wēawiha e thoku hapa yākehayuhe, ai enē e thoku yāa hwētikehayu, iha e thoku yāa waromakiihe, inaha pei e thothopē thaihe iha a pata piria xoamakihe”* inaha pei thēpē thayu.

Ōkarimari a kianomai a xirō pirioti, **nē wāri** napēkāe ithu tēhē, a pata xirō ithu, kama epē ithu tēhē, a pata xirō ithorayu, a waithirimu tēhē a xirō ithorayu, thēpē niayu tēhē, pē xirō waithi ithorayu, ihī a pata ithorayu tēhē, xapiripē mae naha waarinē pē komi nomamari, ihī thēpē pihi pata moyamē mahi mae maki, **Ōkarimarinē** pē maenaha waarinēpē komi xuēmari, ihī pei thēpēnē yai kiriaī mahi.

Waotoha thē thaimi maki, yanomae yamakī kutaenē, yama thēpē mae tapraimi, yanomae yamakī mae tute ayohuru pēha, yamakī mae marē kuawi kama thēpē mae tayu xoai, iharanē pē poriyoyopē naha waa hēari, pē komi xuēmari, xuēmarinē pē nomamari, hwiī e pree nomamari, inaha pei thēpē thainē kirihi, ihī thēnē kirihi mahi, inaha kuē yaro, ai thēpē xapiri kakii ihī thēha thēpē kiri, ihī thēpē xinaru upē kakii thēpēnē kiriaī mahi.

Ōkarimari a xinaru upē kua mahi! inaha e thē uku pata kure e thē uku pata kua. hwinaha kure ethē uku pata rēa, xapiripē maeha e uku pata rēa, moxi pata maki, moxi pata niā yaurayuu, hwiī e nomarayu, xapiri e pē nomarayu, inaha thēpē thainē kiriaīhe, ai thēpēā xapiri kuu mare pei *“ma! miha wamakī hunomai!thēpēnē kirii thare, thēpē xiō wai tharahe”* thēpē kuu mare pei.

Ōkarimarinē xawara a makii na pree waari, xawara a maki xio pataha waarinē, a pata nomamari, a pata xuēmari, a pataha xuēmarinē a pata waximi karēmari, inaha thēpē xirō thai.

Thēpē maniimi, inaha thēpē xirō ha thaarinē a nomamari, ihī thē makiinē, hwei akakii, **Ōkarimarinē nē wāri** xio pataha warinē, a pree nomamari, a pataha xuēmarinē, a nomamari, inaha thēpē thai, ihī thēpē xēiwi e thē hikio yaro. Inaha thēpē thai piyēkuuhe, moxiha hīkamokinē a nomamari, inaha thēpē thai yarohe, **Ōkarimari** aha thēpē kiri.

Ōkarimari a yano pēnē kirihi mahi, yopi mahi, yano a pata pore porenē kirihi, yano a patanē kiriaī, kama apata pirio pēha *“pore pore pore pore pore pore”* ihī aha wa yai aheimi, ihurua xēa paprari, ihī **Ōkarimari** a kiriimi, inaha **Ōkarimari** a kuaī.

Mau e ukakii kama yāa e hanakī hikio, a yaōwi. Kama e tihikī kua, inaha tihikī katī a thaa mapotayopē hamē, u pata makepu, inaha hweha wehe e thē kua, a pata pirio pēha, rakama e thothopē yāo pēha, kama anē pata kutao pēnaha thoko thapu, kiha e thoko pata yāahe wēataya.

Ōkarimari eha, ai xapiri epē pairiaimi, tharisipē epē xirō pairia, apairipuwihī, remoriepē, **Yāpimari** epē xirō pairia, Rioriri epē xirō pairia, Mau unari epē xirō pairia, mau e upē hike praiwihī, mau u koamaīwi, xuēmariwi, inahathē kua.

URIHI XI WĀRIWI THĒĀ

URIHI ANI AI PĒAIWI THĒĀ ONI

Lourival e thĒā

Winaha yanomae xapiri wamaki pihī kuu tha? Hwei thĒ kakii tĒhĒ winaha pii thĒ kuaī tha? Hwei tĒhĒ thĒ yopi hāthōhō, thĒ yopi mahi hathō? ThĒ sāi, yamaki wahati? Ihi thĒ kakii napĕpĕnĕ *Mudanças Climáticas* thĒāha hiraihe. Porimoxi rōo tĒhĒ, yamaki si īsi huu mahiowi thĒā hiraihe. Hwei tĒhĒ winaha wamaki pihī kuu tha? Witi thĒha hutusipĕ raru hoximi tha? Kokopĕraru totihi proimi tha? Witi thĒha mau upĕ wehe mahi pru tha? hwei thĒ kakii tĒhĒ. Witi thĒha raxakiki raroa hōximarayoma tha? Hwei thĒ kakii tĒhĒ. Hapao tĒhĒ ai kiki raru totihioma, xaari yamaki xirō raxa upĕ koama maki, hwei tĒhĒ, hwei thĒ kii tĒhĒ totihipronimi, kue yaro, hwei thĒha napĕpĕ xuhurumu. Hwei tĒhĒ winaha thĒ urihi kuĕ tha? Hwei mahi thĒ kaki tĒhĒ?

Yutuha thĒ urihi hoterayoma maki, thĒ urihi hote makekoimatayu. ThĒ urihi makeke arara, wamotima thĒpĕ raruka mai! Hoterima thĒ urihi ararariyoma yaro, wamotima thĒpĕ raru maprarioma. ThĒ urihi riā rīyĕ rōo tĒhĒ, hapao tĒhĒ wamotima thĒpĕ raru totihioma maki, thĒpĕ raru rope totihioma maki, **Nĕ ropeyomanĕ, Yāmanayōmanĕ** thĒ urihi karukaī xoao tĒhĒ, yanomae yamakinĕ yama thĒ tiai tĒhĒ, **Yāmanayōma** yamaki tharisipĕ kutaenĕ, yama thĒ urihi katĕtĕkatĕtĕa prarapĕ hamĕ, thĒpĕ hōre raru totihioma maki, raxa a hōre raru totihioma maki thĒ urihi hote yaro, thĒ urihi hote mahi yaro, yamaki rīa ohu. Naxokokopĕ raruka maprarihe, **Wakariwĕ** a wāra patarayoma yaro, a hipĕpĕrayoma yaro, **Wakariwĕ** a kīaimi, **Morōriwĕ** a kīaimi, **Nĕ ropeyoma Horetomyoma** a kīaimi. **Horetomyoma** a kīaiha makinĕ, nī enĕ, yesi enĕ Popomori exika wāri mani, Ihi Popomari yĕsi e mii yaro, Ihi **Wakoanĕ** e warema yaro, a mii yaro, hwei tĒhĒ yamaki ohu pihio maki, kami yāa rĕa xoa yaro, ya thĒ urihi wāisipĕha nakanakamanĕ, yathĕha prapramanĕ, yamakiwei hōrewāisipĕ iai, wāisia thĒpĕwei hamĕ, pata iaimi. Hapao tĒhĒ thĒ urihi totihioma tĒhĒ yamaki hōre koraha upĕ kooma makii, hwei tĒhĒ koraha yama u koai kōtaaimi.

Ihi wamotima thĒpĕka thanihi thĒpĕ maprarioma kutaenĕ, kuĕ yaro hwei tĒhĒ thĒ urihinĕ aipeaiwi thĒ kuprarioma tha?

Wamotima thĒpĕ hapaka raromani a kuaimi yaro, Naroriwĕ a mii yaro, Inokore a wakĕarema yarohe, xapiripĕ wakĕ mamorayoma yaro, thĒpĕhe wakĕmarayoma yaro, thĒpĕ ukuwei wakĕ mamoma yaro, Naroriwĕnĕ korahasiki tiaiwi a hapa kuoma kutaenĕ, Koyonari a hwĕti, Ihi a mii yaro, wamotima thĒki kuproimi.

Itnaha kuĕ yaro waiha kaho wa nomarayu tĒhĒ winaha urihi rīa kupru tha? ThĒ urihi hoximaa he yotepario thĒ urihi totihi proimi.

Kami ya maprario tĒhĒ, thĒ urihirīa hīthari prario, thĒ urihi rīa hīthari maki, hwei thĒpĕāka nomapruwinĕ, thĒ urihi tare

mahi hiki yaro, thē urihi tare mahi praukurayoma. Hwei māa a pataka keiwinē, thē urihi pata tare karēmaī, moxapē pata karēmaī, thē urihi rīa pree hīthari prario.

ƚnaha thē kuē yaro, ƚhī thēpēka kuoni, thēpē maprarioma yaro, witi pii thēha thē yopi mahi rooma tha, hwei thē kaki tēhē? thī, hapa thēpē ka kuoni, thēpē maa hikiprarioma kutaenī, witi pii thēha thē yopi mahi tha? Waiha tareha, wa nomarayu tēhē, thē rīa yopi mahi kupruu tha?

Pata thēpē pataha komiha kōayoanēhēha marinē, komi urihi anēhēka kutarenaha thēpē patakōayoaha kurunē, thēpē patahawakē mamorinē, wakē arīa tēapehe thē kutaenē, thēpē pata komiha wakēmamorinē, yai thēha wakē a wawēpramaremahe. thī wakē pata xoa, yamakī yaipēkika īxihuwi, yamakī mahukuka īxihuwi, yamakī ōhotamu makii yamakī mahukuka īxihuwi, **Topana a**.

thī Topana a nomarayu tēhē, thē yopi mahi roa xi wāria hathoki, maa a keimi hathō?

Topana a nomarayu tēhē, porimoxi kupruu kōoimi.

thī a xoa yaro, thē wāisipē sāi nikeru hathō?

thī **Topana a** pirīkii tēhē, kama e thē urihi hamē a kopuhuru tēhē, hōyamē a pihiowi yanomae yamakī urhipēha, maxahipē hwāriā thaiwi, yuri pē rōkomaīwi yaro pē rōkomaīwi, a pirīki tēhē. Hwei thēka hereaīwi e thē nasi hwetia nohōprario.

thī Topana, thē urihi yopia maīwi a kaki a yai pirīki tēhē, winaha pii thē urihi yai kuprario tha? Thē yai īximari tēhē, wamotima thēpē hwaimi hatho, thēki ixia hathomari?

Kami yanomae yamakī urihi pēhamē **Topana a** pirīki tēhē, urihi a īxirayu, yanomae yamakī pree īxirayu. Hapa **Topana a oxeo** tēhē, wakē a hapa wawēpru tēhē, pata thēpē hōreka hōremoni, thēpē īxia hikimarema. Iyowa eha wakē e hōaka nakanihi, Iyowa eha wakē e kuonimi, yai thēnē, Mothakaririnē wakē a yai poma. Wakē a hōyāpuwi yamakī hwākaimika hopokoprai hamē wakē a hōyāpoma, *“thēpē mii hopokopra puota”* wamakī pihi kunomai! Wakē a ono, wakē a hōyāpuwi, xiohamē ai wakē pree hatētēpoma. Awei, ƚhī wakē aha rurarihenē, aha īkamarīhenē, a pata waximiha wēkēmarīhenē, ama ehi pata hore pēha xatimakīhenē e wakē arapraa tirekemahe. **Hrāe hrāe mari** a weinē wakē piikema makii, hehamē e enasipē pēhēthēprarioma. Awei, **Topana a** kakii yai thē.

thī Topana a nomarayu tēhē, thēmo ruēai, maa xi wāri, thē sāi mahia hathōprario? Yamakī huuwi thē ma hathōprario, urihi hamē?

Urihi hamē yamakī huu kotaimai, wakara hamē yaropē thēpē. Thē tītī mahi, tītī yamakixi wario. thī yamakī pomoimi, kōa yama āepē thataaīkōoimi. **Ruēri** yamakī hōre pirīokema maki, yamakī wahatinē yamakī pihi maokii.

thī Topana akaki, ƚhī a nomaīwi e thē kua kura? Waiha.

Awei, **Topana a** nomaīwi e thē kua haītaaimi.

thī a nomaīwi e thē mii kutaenē, a prahao tēhē thē urihi xirō wāisipē saipru. A ƚai tēhē, hwāriā pē thai tēhē, e thē urihi yopiai hathō?

Hoyāmē **Topana a** warokiyu tēhē, urihi wakē yēaimaīwi, kamanē huthipēha hirīkanē, kama a mau upē wakē yēmokukuruwi, yuripē īximariwi, pē rīpi toaimaīwi, hweha a yākiyu. Kami yamakī urhipē aheteha e thē kua, yanomae yamakī urihi pēha. Palimi uhamē a pree yātaaī hwētio, wārohopē yātaayu.

thī Topana a kaki a yai hixio hāthōrayu tēhē, a yai hixiorayu tēhē, urihi a īximai pihio tēhē, hwei thē kaki tēhē, urihi a īximai pihio tēhē, thē urihi īximari tha?

Topananē pata thēpē īxia hikimarema kutayēnī, e thēpē waithirinē wāyāha, ƚhī yamakī waithimu xi wāripruu kōo tēhē, ƚnaha yamakiriā thapraīkōo. ƚnaha yamakī rīa thaprai kōo maki, kami yāā harēonē wakē hōre watotopuo.

Kuē yaro, hwei tēhē ƚhī thē hamē yamakī xuhurumu tha? Xapiri wamakī? A kōakopi tēhē, “winaha yamakī kuapē tha? Komi yamakī xēa hathoprari”, wamakī pihi kuu tha?

Awei waiha Topana a hukōimaī, ƚnaha a kuhuruma: *“hoyāmē tharisipē epē xoa, epē xoa yaro yāri epēā hipiri hwai marēmāi!”* yuri pē pihi kāe kōai xoahe, tharisipē epēnē yuri epē pihi kāe ithathamuwihī epē pihi kāe kōai xoahe, yuri pē kōai maprario tēhē, hēa naki hwaa waotorayu. Yanomae thēpē xēi waotaī kuki, **Yāriṡarinē** thēpē hōaka pahothareha, komi thēpē xēanēhē māā waotoprari, ƚnaha **Topananē** thē urihi thaamaī.

Kuē yaro hoyāmē a kuo tēhē, wamotima thēpēha, hoyāmē a reahumu tēhē, a ohi thamu tēhē, yuripē xēai tēhē, wamotima thēpē tiai tēhē, kuē yaro thēpē raru totihī proimi tha?

Wamotima thēpē pree raru maamaī, wāisia thēpēwei raru, kami yāeā hwāi yaro. Hwei thēkaki tēhē **Topana a** kopuhuruma, ya nōaha rahurunē, wamotima thēpē tiaiheha thēpēnē ōhotaai yaro, *“wa kopuhuru! wamotima wa thēpē hwēmai*

xi wāripronamai!” ya nōa tharema yaro, a kasia hikiprarioma. *“Haixopē! kutaenē wa thēpē tīai huo, pēe wa naheki thaki!”* a kurahuruma, *“hweha pēe nahepē hwaimi!”* ya nōa tharema, *“wa thē urihi yaihakē riyēprari kunaha, pēe nahepē xīro hwai; thē urihi hote mahi yaro, pēe nahepē hwaimi, nahepē thai makihī”* ya nōa thama. *“Pēe pei nahepē thaisihe?”* a kuuha, *“maa! ihī nahepē thaimakihī nahepē hwaimi, thē urihi hote mahi yaro, thē tare mahi yaro”* inaha ya kuu tēhē, *“haixopē!”* a kuma.

thī Topana anē raxa kiki pree iximarema tha? Hwei thē kakii tēhē?

Hwei thēkaki tēhē raxa āthekeha tikaprarini, ātheke warema. Thēe epēnē, tharisipē epēnē, ātheke torariwihi, amopē waarariwihi, āthekeha tikaprarihenē, ātheke xuu u koaremahe. *“Awei, waiha kami ya kopuhuru tēhē kiki raroahēa kōrayu, wa kiki nōama nomai”* a kuma, *“yaki raroahēa kōmari, kahowa kutaeni yayo thēpēha wa ia”* ya nōa thaanomuhurema.

thī kakii, a yai piriki tēhē, raxa pē kaki pē raro taaimi hathō? Si amopē, haikia nēhē marari tēhē, ihī tēhē raxa sipē nomaahathorayu?

thī akakii ai thēpē pihī mohotio tēhē, a pirimakihe tēhē, a kōomarayu tēhē, yopi yopi ahe pata haruai xirōai kuki, *“wamotima thēpē hwēki, thēpē nomarayu! yamakī pihī ohi hōriprario!”* inaha thē urihi kuu. Ai wamotima yama thēke hōre tīaimaki thēke hwaimi, thēke hwēwē hwēwēmu, ihī koraha yamasiki hōre tikimaki sipē rōkirario, inaha thē kuē.

Hwei thēkaki tēhē, inaha thē rīa kupruwi, wama thēā mari hīrī tha? inaha thē rīa thaiwi?

Hwei thēkakii tēhē, inaha thēriā thaiwi thēā kua, kami yanī yathē ā hīri hwētīai tēhē inaha a kuu: *“Awei hweha kami wamare hōre wasu tēhē, aho wamotima wa thēke waimi, thēke nomapru kuki”*, ipa thēe yēpē kakinē thēke karukaihe, thēkeha karuka henē thēke hwēki.

inaha thē kua, ihī yanomae yamakī xirōha thē kupru tha? Napēpē pree nē ohotamai kuki tha? Hweha a piriki, ihī tēhē kihamē napēpē hamē a pree kuki tēhē, kama pē pree ohi wayamai kuki tha?

thī hweha a kuki maki, mamoxatio maopē hamē thēe epē huu kuapē hamē, inaha napē pē pree ohua kurayu, ihī pēha ohurunē, yanomae yamakine pirio kutao pēnaha yamakī komi ohua tiporea kurayu.

thī ai sāiamai paxiowi, witi pii wāha kua kura? ihī thē sāiamai tēhē, thē sāiamatima a ximiai nomuhuri tēhē, yamakī pata wahati hāthōki? Thē sāi mahi a hāthōprario, hwei thē kaki tēhē, waiha ihī pē maoki tēhē.

Māārikari e pata pirio paxiowi, **Ruērikari**, **Māārikari** e pata pirio paxiowi, hwei thēke pata kakure naha kure thēke pata pou katimaki tēhē, yamakī wahatirayu. thī napē pēhe hōre yohokema maki, pē xetixetimoanē ohotarayu, kami yamakī pree xetixetimoanē ohotarayu. Hwei, maxita a raīraīmu yaro a, rareraremu yaro.

thī tēhē napē pē pihī kāe yēaiwi thē māā hathōprario?

thī napē pē pihī kāe yēaimaki, pē pihī kāe totihi proimi, pē pihī kāe prēerayu, ahiāmapē maprario.

inaha thē rīa thaprai nohōwi e thēā kua kura? ihī thē tīti kupru nohōwi e thēā kua, māā xi pata wāriwi?

inaha thēriā kupru nomuhuowi, thē kuaimatayu. Hwei wakē eka mapraihe e mosikarupraihe, kama e nomuhuprario tēhē, yamakī pihiriā ohi hōripramai, yamakī humaiha makinē, yamakī rama humaiha makinē, hutukana pēhamē yamakī ohotamomaiha makinē, māā heā pata xirō ha tītionē, yamakiriā ohi nomapramaiwi thēā kua. Awei, hwei tēhē hiya thēpē ramahuimika kurenaha yamakī kuo tēhē, pei yamakī naiki nomaoki, oxe thēpē naiki, thūē thēpē naiki, inaha thē kua, kami yanē ya thēpē noā waoto thai.

thī ya thēka wārihe, ihī thēā kaki, ihī thēha komi kutarenaha yamakī pihī xatia hathō, yamakī pihī kuu hathō, ai thēpē xapirio māowi thēpē pihī kuimi. thī thēha wamakī xuhurumuti hathō “ho... topana a kopuhuru tēhē, yamakine ohotamaiwi thē kua tikoa, kuē yaro winaha ya thē tha pē tha? Waiha winaha thē kua heprariopē, waiha ya marayu tēhē, thē urihi yayoa hathōprario”. inaha wa pihī kuuti tha?

Ai thēpēma xēiwihaha, kami wamare wāitoro yakatarikupere, wamarenēma xēprari. Kami rīha pata yutuha thēpēka xapiri proni, thēpē yāa yaro thēpēānē kiriai, ihī thēpēānēha kirianē, yamakī pihī kāeriā mamai, yamakī miki tēhē, yamakī pihī kāe a hāthorahuru, inaha thē kuataru.

thī thē pata sāiai tēhē, hoyāmē yanomae yamakī urihi pēha yari a riā pata pree waithēri kōo tha? inaha thēā pree kua tha?

Ai thē urihi hamē thē urihi pata waharia, horepē waika kurenaha thē pata urihi sāi yatiyati kua, ihī tēhē yari anēhē ruprario, hena tēhē a raīmaki thē pata sāi mahi yaro, wamakixi keetayoimi, wamakī nasi keyuu kāe horeprotayoimi. Wakēha yamakī pomumaki wamakī pomoproimi, inaha thē kuowi thē kua.

Kuē yaro yari a pata pree waroa hāthōki, kohipē mahi huu tihiki hoyaa hathoaki, yano pē hoyāprai hathōki?

Urihi pēhē thēhamē yari a kuowi wīxia hwapii tēhē, yanopēwei horepē hiurupraaki, huutihikī wāriari, hwei tihikīkakii, hwei thēkaki tēhē yutu huutihikī wāria praī hiki yutu. Hweha ipa thē urihi xirō totihi patia, yutu thē wawē, huu tihikī mii, yokahamē thē urihi wawē hiki, kohipē tihikī maki tihikī kohipēa praimi.

†naha thē riā kupruwi thē ahete, thē praha xoa tha?

Ahete maki, ai xapiri pēnē thēpē hwarokopuu yarohe thēpē kāe pīriahe. †hi thēpē hwarokopu yarohe thēpē kiāmaimihe, yanomae yamakī nōa thaīhe tēhē *“yamakī kiāī marē māi!”* †naha thē pree kuu.

†hi a hwarokopuwihī, thēpē maprario tēhē, a huraprarihe tēhē, wīnaha thē kuprario tha?

Awei, xapiripē hwarokopuwihī a nomarayu tēhē, kama manao e koxi hurihirihe tēhē, hwei urihi akakii a hanīprarihe. Urihiha hanī prarīhenē, thē urihi kemarihe, ai thē urihi hanīprari, thē urihi tikēkē, †naha thē urihi komi, *“si utiti prauku kuēta”* wamakī pihi kunomai! Prahai hamē ai thē urihi kuaimaīwi, thē urihi tikēkē, tikēwa thē urihi, †hi pei thē pētha yāpra. †hipei ya thēā wēaī hiki, urihi pē tha yāpra.

Hutukara akakī, kama hutukara thēri pēnī pētha thaakiwihī, pētha yāpra, urihi pētha pree kupra, hutukara pētha pree yāpra. Ai thē pepihamē aka pepirakuri, pooxikinī a tiēripuhe. Kuē yaro hweha a kiāimi, ai thē urihi hamē a kiāī mahi, napē pē mia totihi proimi, pē pihi kāe rareaī yaro.

†hinē napē pē pihi kāe rareamaī, †hi anī pē wayamaī hiki tha?

†hi anē pē wayamaī, eha hutukara a tiyēriaimi, kama a pata xirō hetehe rareaī. Deus thēripē urihi pēhamē a rareaīhe wēa, Deus thēri pē mioimi, pē pihi kāe yatēaī haru yaro. Hwei mothoka akakī e mothoka yatotaī tēhē, yanomae thēpē pihi kāe pata yatēanēhē marayuwī, thēpē nomarayu.

Kuē yaro, waiha thareha, hwei thēpē ka pataī hēare, †naha thēpē riā pihi kāe rareraremomaī thaaī maī tha?

†naha thē kua xoa, thē kohipēproimi! †naha thē kuaīxiwāri xoa!

†hi hwēha, yanomae yamakīha thē riā pree kupru tha?

Awei, ai thēpē pataa hērario maki, †naha thēpē pihi kāe reraīxiwāri pruu hēakuki, thē kohipē pruu kōtaimi. Hutukara pētha hamē pooxī pata kure hutukara kīkī pata xatitia makure, kami yanomae yamakī urihi pēha hutukara a xirō kiāimi, yanomae

yamakī hwērīpēkīha. Ai thēpē urihi pēha thē urihi xirō kiāī, a kiāimimarē pei, yāri wāa hwaī marēmāi, maa a keimarēmāi.

†hi aka hwārokoporahi, a huraa hiki prarihe tēhē, a huepuwihī e maa hikirayu tēhē, †naha thē urihi tikēkēowī thē urihi hithirari tēhē, †hi thē urihi kua xi wāria xoa hāthōki, thē mapru kōo taimi hathō, thēpē huepuwihī thēpē maprarioma yaro?

Ai yanomae thēpē pihi xapiri moyamēowī thēpēnē, thē urihi xīro huēaī huohe, *“thē urihi huēmaī pihi tarē kupere”* thēpē pihi kuwi, thēpēnē thē urihi huēaīhuohe, yanomae thēpē xapirinē thē urihi huēaī mao huohe tēhē, thē urihi totihipruu huoimi.

Xapiri pē yahipē kuopēha, pē yahipēnē kutaopēnaha, hokosi hanakī pataha manīrīhenē, hokosi hanakī pata tireowī, pata thēpēnē hokosi hanakī pata tireka thanihi, xapiri pē yahipēha si hanakī pata upramakiwihī, †hi hutukaraha si hanakī pata rukēkēketayu tēhē, heweri pē xirō pīrīketayu tēhē, thē urihi xirō kuaimi, thē urihi titīrayumaki thē urihi xirō haruakōrayu.

†hi napē pēnī, ai thēpē thaīwihī, thēpē wakixipē thaiwī, †hi thē hwei hutumosi xē, thē urihi yatoto hamī urihi xē, urihi wayamaī kuki he tēhē, †hi thēpē hixiorayu tēhē, thē urihi huraprari he tēhē, thē huemaī pihio mao he tēhē, thē hura xaari prarihe tēhē, pē hixiorayu tēhē, komi kutarenaha thē urihi komi hoximaa hathōprario.

Nē wārinē xapiri thēpē nomaa xaarirayu tēhē, thē urihi xirō totihu. Napē pē xawara pēnē xapiri thēpē nomarayu tēhē, napē pē komi xēprarihe, napē pē pree thuēpē nomarayu,ai napē pē thuēpē hēpruu kōtaimi, *aviāo* pēka yēamaīwihī pē yēamaī kōtaimihe.

†hi tēhē mau u pata wai kupruwi, thēā pree kua tha? Hwei thē kaki tēhē, wama thēā hīrīwī *“awei, mau u pata wai homoprariowī”* thē urihi kua kura?

Awei, mau u pata wai kupruwi thē pree kua, mau u pata wai xurukuraatayuwī, mau upata moxi porukaimaīwi, moximoxipē pataka kure naha kure u pata porukurayuwī, yanomae yamakī komi karērayu, hutukaraha mau upata tirikiketayu, hwei thē pēhē thē hamē ai mau upata pree hwapii, †hi u hwapiwi unē mau upata kokaa mahi prario. Huu tihikī hamē yamakī hōre tire katikehaema maki, mau upata hayuketayu, hutukaraha upata tirikiketayu.

†naha thē riā kuaīwī thēā kua tha?

Awei, †naha mau uriā kuaīwī thēā kua, kami yanē ya thēā hīriwi ya thēā wēaī hikio, waiha mau u ōkinē yamakīhe ihōki, yamakīhe ihōamaī pihiomaki, kami yāa rēa yaro thē hōre kuyēa.

ʻIhi tēhē kaho xapiri wamakini, xi wāripo wama wāaka hiraiwi, a wawērayu tēhē, napē pē kaki pē huuwi e thē maa

hāthōprario, pē iaiwei, ohini pē pree nomao hāthōki?

Napē pēā hōre hoximi hwaixika wāri pruiwi pē wamotima thēpēhe ihōpii! Kama napē pēhe pree ihōpii! pē hōre yano pē tiremaki napē pata pē hōre, yano pē tiremaki pēyano pēhe ʻihoki! Moto pēpihi kāe hōre yāa tirea potaema makihi, moto pē pihi kāe pree ihōpii.

ʻInaha hapao tēhē thē kuprarioma tha? ʻihi thēpē kaki?

Hapao tēhē inaha mau u pata kuaha pariṛarini, pata thēpē karērayuwi thēpē moxi tuokepēha, thēpē pata maro hiraakuraa mau,pata u pata koroha, ʻihi pata thēpē moxika tukeni thē kupru pihio kōomaki, kami yāa rēa yaro thēhe tatoo.

Kuē yaro inaha thē kuprarioma yaro, “thē kua kōprario tēhē, yamaki karerayuta” yamaki pihi kuu tha?

ʻIhi thē kupru pihiowi thē ahete mahi, yutuha thē kuowi thē prahamaki, ai yayo xi wāripoo a kua paxi prariowi, thēpē pata ahete mahi paxio, ʻihi anē yamaki moxiriā tuamai, yamaki moxiriā tuamaiwi e thē monapē xatia.

Kiha ai thēnē ʻihi thēka ahetei, witi anē pii thē monapē riā thaprai tha? E thē monapē kua, e thē monapē mii tha?

Awei e thē monapē pata xatia, e thē monapē pata xatia, ʻihi Yoasinē mau uka tikireni, ai thēpē xapirika hōremuwi, mau e uapata porapē kuo taepēha Yoasinē e uhōaka tikireni, hwei maxita a tharanē mau u hapa patētēkiwiha mau uha e thē monapē kāataya, napē pēnē mau upēka yamitaiwihi, thēpēka kurenaha kure e thē monapē kua, kuē yaro ʻihi thē monapē ukēri he tēhē, mau e upata niayayarayu, ʻihi upata niayaya, tirea xoarayuwī! hwara uha upata waroa xoaketayu, hwara uha upata wakokii tēhē mau u pata, pata ōkia xoarayū, ai thē wehe patitao kōoi mi, huu tihikihe komi ihōki, napē pē piṛio kōtaimi, urihi a wehe patio kōtaimi yaro, mau upata ōkii tirea mahirayu yaro, hutukara koro xatio kurupēha u pata tiriki pario.

ʻIhi thēpē pataha, ʻihi mau upē monapē ukeriwi thēha winaha wamaki pihi yai kuu tha, oxe thēpē ha? oxe thēpē wayemēhēa hathōri, “kami ya matario huru tēhē thē pata hwaā hēa hāthōpi” wamaki pihi kuu tha? aho ihuru pēha?, wa thēā hipi tha?

Mau u pata wai kupru kōowiha ai thēpē xapiriowi ya thēpē nōa thaxi wāri pru maki wārea huaimihe,mau umona pēka kiiha wamaki imiki wariki! ya nomai mahio tēhē, mau u monapēriā yamitipraiwihi xapiri pē imiki waria. Yari ahamē ai xapiri pē imiki waria, **Titikiki** hamē ai pē imiki waria, **Titikiki** wāroho mahi yaro, yari aha wamaki hōre hwarōkōoti tēhē titi wama kiki tapraimi, **Maxaharari** wama a puru usipē tapraimi.

ʻInaha thē kuē yaro hwei tēhē, inaha thē urihi riā kuaihikiwi thē kua yaro, hwei tēhē maa akeiwi wa thē tai tha? Witi thē tēhē maa a yai kei, hwei tēhē a kea hoximarayoma, a kei totihioma?

Yarinē yanomae ya pē kirimai pihio maki, ya ipi kuyēo, ya hixio tēhē, yari yaki tētai maki ya pihi asimu.

ʻIhi mau uha, komi yamakini yama thēā tai mao tēhē, mau u pata wai hwaiwihi, komi napēpē xē yamaki nomaiwiha, thēā tai mao he tēhē, winaha oxe yamaki pihi kuu huopē tha? Yamaki pihi hōria hathōprario, yamaki anē ōho taa hathōrayu, ʻihi thēha?

Kuapora thēpēnē thē tai mao he tēhē, thēpē xapiriowi, yutu thēpēā rēo mao tēhē, kami yaama rēowi, yanomae thēpē he horeha onē thēpēā hore huoimika kure naha, thēpē xياما wari mati tēhē ya pihi kutupuoka kua wi naha. Kami yanē ya thēka himaiwiha wamare praa haariki, sāi sāihamē wamare pramatae nomai, kami yanē ya thēka himaiwiha wamare praki tēhē thēā xiro hathōhō.

ʻInaha thē pree kua, hapao tēhē maa a kei hrikipruu tēhē, yuripē iai mahioma maki, hwei thēki tēhē, witi thēha yuripē iai maprarioma tha? Ahete ha pē xiko yipiaprama makihi, ʻihi winaha pē kuprarioma tha? Thē urihi yayoa yaro, thē urihi riā yayopru yaro, thēni ai pehe yoteprarioma tha?

Yayo thē kua tarope hamē thē urihinē aipēa tikēataru. Aipēhe tikēataru maki ai thēpē hēpra yaro thē urihi totihihe tikēapraru, thē wasua prarai yarohe.

ʻInaha thē pree kua, urihi kutarenaha, yaropēka kii hapao tēhē pē ahete kuoma. Wāroho yaropē aima, yatoto hamē pēakāe horepraroma, mayopapē, arimapē, hwei tēhē thē sia wai, thēā yaropē mii ahe tēhē hamē paaripē ahete yēi mii ʻihi thēka kii winaha thē kuprarioma tha?

Hapa yaro yama a hōre wāroho waaprama maki, yaro yama a pree waimi, yaro hwi e pata kuokuru pēhamē, yaro pē yototoa kurua, yaro pē wāhō huimi. Kami yanomae yamakiha, yaro a hōreka wāisipēka waroyuwi, yaro pata e warooyu tēhē pē wāisipē waro. Yaro pata apiriokuruwi e thē praha mahi yaro rope a kōokōohuru. ʻIhi yaro hwi enē yaro ihuru pē epē paarupoimai tēhē, pē wāisipē warokiyu tēhē, yama pēha nianē, yama xipē hōre hōyāprai kukema maki, yaro hwi enē pē paaruakōruhu tēhē, yamaki naikia hēakōrayu, inaha yamakiriā thaamai nikeruwi thē kua.

ʻIhi yaropē pata waroho kuowi, hapao tēhē thē kuoma tha?

ʻInaha kami yamakiha thēriā kupru, thē hayuahikia, yaro ariā mapruwi thē hayua. Kuē yaro yāa hwai thē hayukema yaro,

*“awei yaro wama sipē weika karorama*ī*wi wama sipēwei wai witi*ā*, waiha yaro a pata huukōokita”* wamakī pihi hōre kuuma tha? ariā kōohuru! yaro pē komi kopuhuru! yōoposikīpērīma thēpē komi kopuhuru, opo awei titiamakure titia tapraimi, amatha a titiamakure titia tapraimi, paari awei hōri hōyāamakure hayukuhuru xirō kopi, yaro a ihiaimi, inaha thērīa kupruwi thē kua.

thi pē kaki hwei oxepēni pē kōo mao tēhē, pē wai huowi e thēā kuaimi, e thēā mii? Oxepē riā naikii huowi, e thēā kua tha?

Awei, ihī thēā thapuhe, oxē thēpē naiki huowi, oxē thēpē naiki tēhē, yaro a ahete huuwi, a thariwi, aiarayuwi, a piti mikiwi thē kuaimi, yaro a waimihe, yaro a kuaimi.

thi yaro epē kopuhuru tēhē, ai a wai huoimihe, naikinē thēpē nomao hathoki?

thi tēhē yaro a wai kōtaimihe.

inaha thē wāisipē hayua kuke noa yaro, yaropē kuaimi hatho pē wāisipē hatho, hwei urihi hamē?

Kuimi, yaro akuimi.

Witi thēha wamotima thēpē wārohō mahi raroimi tha? Hapao tēhē thēpē raru hāthōma, wamotima thēpē, moramapē,

hōrōmanapē, kutarenaha thēpē raruu hathōhoma, witi thēha hwei tēhē thēpē raru maprarioma tha?

Wamotimatihī pē ora pree hwēwērayoma yaro, wamotima yama thēpē wai kōtaaimi, wamotima thēki raruwi, hōrōmana apata wāroho raruwi,huutihī kinē kutao pēnaha thēpē raruwi,apia a raruwi, ihī a kuaimi, Nē ropeyoma a kuaimi, a mii.

Waiha thēpēriā mapramaī mahiowi, e thēā ahethathoimaī

thi yutu thē hayuamakure thēpē hore wāisipē raroataruhe yatiaī, kama thēpē iaī pihio yaro, kama thēpē ohuu yaro, thēpē hōre kua taru, yamakī iaīmarēpei.

Kuē yaro ihī thēha wamakī yai xuhurumu mahi tha? ihī kiha?

thi thēha ya xuhurumu, hwei wamotima thēpē hōre wāisipēka raroataruwi, kama thēpēnē yaro pata ariā nakaī yarohe, yaro pata a nakaī yarohe, xapiri thēpēnē thēpē riāha iamahenē, thēpēriāha witamahenē, hwei wamotima thē hōre kua, ihī thēpē waa hurarihe tēhē, thēpē haikiarihe tēhē, thēpē hōyaoma a kōrayu kama thēpē urhipē hamē.

Mau upē kaki pata upēxē, wai upēxē, tarohamē u kuowixē, upē weheki tēhē yamakirīa amixi nomapramaīwi thē pree kua tha?

Kamanē u kōri, mau u kōaīwi akua, uhakōrunē, yuri pē pree kōri, makuhuru ihī thē pree kua, ihī thē xirō waoto mahi, yai mau uria kōaīwi thē xirō waoto mahi.

Ukōri tēhē, ai u kuoimi, pata upē pree weheo hathōki?

Pata u pree maprario u kekuhuru, hwei thē pēhē thēhamē.

U tiyēi maki, u tiyēproimi, u wehe yaro?

U tiyēimaki, u ahete kuaimi wa kekuhuru.

thi thēā xiro ahete mahi tha?

thi thēā xirōhe tore xoa, tore mahi.

thi mau upēha yamakī temi piriowi u kutaenē, u maprario tēhē, winaha yamakī kuapē tha? yamakī komi nomao hāthoki, yaro pēxē, kutarenaha yamakī nomaa hathōrayu.

Amixinē nomarayu, thēpē amixi wariamaī marē mai! pariki wehekinē yamakī nomarayu, yamakī aka weherayu tēhē, mau upēnē yamakī aka hōre here, konohori upēhōre kua, yamakī nasi hōre keyu.

Napē pēni u tiyēki makihi u komi weherayu tha?

Napē pēkaki pē pree nomarayu, hōyamē yamakī nomaī kuaimaī, napē pē hapa nomaa parāraa kuruwi, kami yamakī pree nomaī warokiyu, yamakī nomaī xokeaī kuki.

Kuē yaro mau u kōaīwi thēha wamakī xuhurumu mahi tha?

Mau u kōaīwihīha thē ahete mahi, kami yaxiānē haari mahi marēpei, *“kihi! mau unēka kōorepi!”* wama a wasu, pata wama a yai wasuri mau u yai taīwi, inaha yakumarēpei.

Witi thēha porimoxi yopi kua makure, witi thēha thē sai he tikia taru tha? Thēpē krokekrokepe tha?

witi pii thēā krokekroke komipe kua tha? Witi thēnē ihī pii thēpē uxi nikere, witi pii thē wai tha? Poripa hamē, kihi

hutumosika hehumaiwi, hwei thē urihi uxiamaiwi, witi pii e thē tha?

Yopo onapēnē pata thēpēheka tītī mayoni, e thē wakixi xoa. thī e thē wakixi, krokekroke a kuonomai! ihī thēpēnē wakixinē pei yamaki nomapruu, yamaki xuhutiaī, yopo onapē pata xuhutinē pei yamaki xuhutuaī, yopo onapē pata yaa tiporeprariwihi, tītī a patakure naha thē pata kupruu tēhē, thēpē miki.

thī thēka kii, yanomae yamakinē hutu yama wakēpēka yēiwi, ihamē thē wakixi pree kuo huru tha? Poripahe pree yohomaī tha?

Xawara apata krokekrokeka katītīhamē wakixiha waroikinē, thē wakixi ithoa yapaa kōrayu, ihī tēhē yamaki pērayu.

Poripa a kakii ariānē pree aipēaiwi thēā kua kura?

Poripa akaki aha hoyoprarinē, kamanē titiki kama caixa eha a titiki.

thī a titikiwi e thēā ahete tha?

E thēā ahete, thī.

A titikii tēhē, winaha thē kuaī tha? Thē tītixi wārikii tha?

Poripa titiki tēhē, thē tītixi wārirayu, ihī poripa a hoyoprari tēhē, thē wakarataaī kōoimi. Tītī thēha yamaki miki maki, poripa yama a hirīru tapraimi, *“poripa akatakuowi”* yamaki kuu maki, tapraī kōtaaimi.

tnaha aīa thapraīwi thē kua hāthoa?

Awei, tnaha aīa thapraīwi e kua, poripa a thaīwi t̄ha e xoa yaro. Kama kupē pir̄io paxiowi, a ximiximimāiwi, *“wa ayu, thēpē miohaī taopē!”* e kuuwi, ihī tēhē e ayuhuru, hoyāmē.

thī aka a ximaiwi, a wakixipēnē, ai thēpēnē a wayamaī he tēhē, a hixiorayu tēhē, a kaka hathōprari, a hoyoa hathōprari?

A hoyoprari, a hixiorayu tēhē, kama a rāamu tēhē aha hoyohoyomanē a titipu par̄io. Aha titiponē, a haru kōo tēhē, a t̄ia komaki a aha totihpararinē, a ha auprarinē a thaa kōoki, kama onoha a thaa kōkinē k̄ae a xoarayu.

Hwei thē kaki tēhe, poripa yama thaī tēhē, witi thēha thoothotho ximore kurenaha e thē kuo tha?

Poripa Yāpirari a patanē a ximoreamaī tēhē, wakē pata yāpriyāpriprao, wakara xatixati prao, ihī tēhē yarī e yāo hwēt̄iowi,

ihī tēhē ea hwarayu: *“thāā ā ā ā ā ā ro ro ro! thāā ā ā ā ā ā ro ro ro!”*

Kuē yaro, hwei tēhē thē kupruwi, thēpē riā kuaīwi thē ahetu urihi a riā hwēt̄ipruwi thē ahetu hathōa?

Yutu thē urihi hwēt̄ia hiki prarioma maki, pooxiki rēa yaro thē urihi tihikia xoa, pooxi ukērayu tēhē thē urihi ximorerayu, yutuha yamakixi wāria hikiraama maki, pooxi rēa yaro thē urihi kohi pēa. Tītī kiki pata wamorea kōprariwihi, kiki he pata yohokihe.

Hwei thēmoka ruēaiwi, ihī pii thē ora tha?

Thēmoka ruēaiwi yayo thē paxi, yayoa a paxio, **Ruērikari** a paxio.

thī Ruērikari a pata kaki, xapiri thēpēnē thē thaimi mahiohe tēhē, ihī thē pree prahaimi hathō, tnaha thē kuaī xiwārirayuwi thē pree kua hathō?

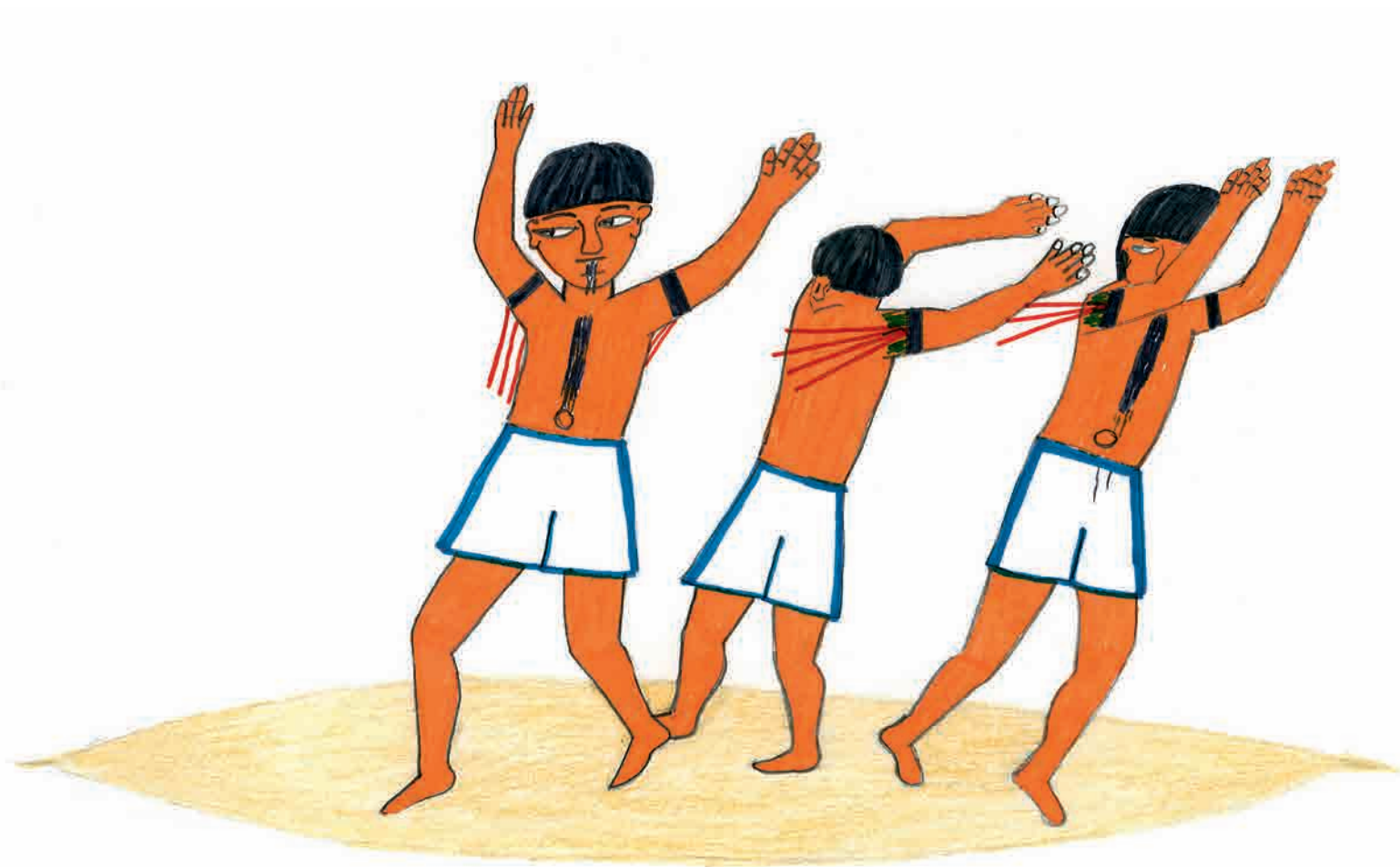
Thēki noa thaīmao he tēhē, xapiri thēpēnē, **Kreomaripēnē, Ronimoripēnē**, thēki totihpararii he tēhē, thēki auprarii he tēhē, porimoxiha thēki pata arakii he tēhē, maa a xirō keimi.

thī tēhē yamaki riā kirimaiwi thē kua hathō?

Yamakiriā kirimaiwi, yārī kiki heā pata tikēa nohō prario. Yārī kiki hirarayu tēhē, komi yamaki amuku keaī nēhē maaī, hutukara a pata rairai prao kuki tēhē, a pata krohokroho prao tēhē, yamaki kirimaī kukii. tnaha yamaki r̄ia thaamaīwi thē kua.

Yarī kikiria pata homo haiwi thēā ahete tha?

Thēā ahete, yarī kiki r̄ia homohaīwi thē yai ahete mahi, kami ya rēa yaro ya wasua matopraī *“ma! tnaha thē kunomaī”* hwei ox̄e thēpē kakii ya thēpēnē hōripraī, kaho wa mohoti yaro, wanē pataha kawari hiripēha x̄eyēhamonē ox̄e wa thēpē manī yaro ya noa thaī, kuē yaro a kiri.

XAPIRIPĒ MAO TĒHĒ YAMAKĪ XI WARIRAYUWI THĒĀ

Antônio e thĒā

Hwei porimoxi kakii, hapao tĕhĕ moxi pata yai kohipĕoma maki, moxi hehua yaro, titi a xirĕ pariai. Aha parinĕ, yutu yamakixi warirayoma maki, yamakĭ pihi kĕe katĭapĕa, hwei pata thĕpĕ maprarioma yaro, porimoxi kakii moxi maprohuru, maa akakii Āria pata xirĕ yatotopru, a wasu mao tĕhĕ, thĕ riĀ kupruu. Porimoxi kakii, hapao tĕhĕ moxi mamō paikema yaro, ei thĕ totihi proimi. Moxinĕ aipĕ taprai tha? Kami yamakĭnĕ, hwei yama urihi hĕre kōhi pĕpu makure, urihi pata hwĕtĭai yaro, thĕ urihiwei hĕreha kuproyonĕ, yama kĭhe haru. Moxi hwĕtĭprai mao tĕhĕ, yamakĭ heriĀ xirĕ tĭtĭprao, yamakĭheha tĭtĭpraikĭnĕ, yamakixi wĀrirayu. Ai pata ya noa pree thaihikio “*awei, yutu yama kixi wĀria hikirayoma, yamakĭ xirĕ yaropru ahete*” ĩnaha thĕ kuĕ. Thĕ kuĕ yaro, yamakĭ yaropru ahete, yamakĭ hupru ahete, ĩnaha thĕ kuĕ. Pata a yainĕ thĕ noaha waxupanĕ: “*awei, waxi wĀri tĕhĕ wa ha miparinĕ, ĩha wa mamō ha xatĭparinĕ, waiha wa ha karopramorinĕ, wahe harurayu, waxi haripronomai*”. thĭ tĭtĭ a pata kakiinĕ porimoxi xĕprahuru, xĕprahurunĕ yamakĭ riĀ ohinĕ ōhĕtaamai. Porimoxinĕ yamakĭ hĕre iamaĭ puo. Tĭtĭtĭ anĕ yamakĭ xirĕ huomopetayu, ĩhĭ porimoxinĕ yama kĭha wakarapramanĕ, yamakĭ hĕre totihi puo. Kuĕ yaro, ĩhĭ thĕha ya pree xuhurumu, urihi hwĕtĭpru mao tĕhĕ, yamakĭhe haropraki, yamakĭhe haroai ahete maki, xapiri thĕpĕnĕ thĕ hĕre hanĭpu tĭhiria yarohe thĕ hĕre rĕpuu yarohe, porimoxi nĕhĕrĕpuu yarohe, yamakĭ hĕre wakaraha harupuo, porimoxi hehua, moxi hehua makure moxi hĕre karoa pĕa.

Napĕ pĕ pree he haru marayu, ĩnaha thĕ pree kua, kami yamakĭ xapiriowi, yamakĭ komi maprarioma yaro, xapiri thĕpĕ maprarioma. Thĕ taiwi thĕ yai maprario tĕhĕ, yamakĭ xiriĀ wĀri, yamakĭ heriĀ tĭtĭ, kutarenaha thĕriĀ kupru, porimoxi karoō mao tĕhĕ, moxi hwĕtĭpru mao tĕhĕ, ĩnaha thĕrĭĀ kupruu, kami yamakixi wĀria hikirayuwi ya thĕnĕ tapu, yutuha yamakixi wĀria hikirae ma maki, pori moxiha xĕkuhurunĕ, yamakiriĀ amixi nomapru, ĩhĭ thĕ noa pree waxuma.

“Ei thëha wa pihī moyāmëkii! hwei tītīkiki ha wa pihī moyāmëki, mau u pata monapë kakiiha wa pihī moyāmëkii”, ware noa thama. Kami ya pihī kuupuoi, kamanë thë noa waxuapiwi, *“ya thë taarema yaro, ya thë noa xaari waxu, ei peheti ya thë noa waxu”,* awei inaha a kuma, *“pata a hwëtënë thë taiwi”* a kuma, inaha e thë hōa kuprario thare. *“Inaha wamakī kupë, ihī wama thëã tei tēhë, Omamanë upataka waithirika ukëreni, upataha tirerënë, hutukaraha upataha kuprarënë, komi yamakī moxi tuki”,* ihī thë noa pree waxukema. *“Ata nomapi tēhë, yaxi hari proma ya yawëanë kirihikiha, yaxi hari proma yaro, ihī ya thë taarema. thī thëha ai xapiripë taproimi. Yamakīhe karopraiwihi, ai thëpë mii! Ai thëpënë ihīpëaī tapriimi! yamakīhe karopraiwihi thë mii! Kami yanë tītī yakī pata huëpuwi, ihinë ware imikī huëmakema, porimoxi hehuprakahuruwi, yama moxi karoprai mao tēhë, porimoxi kohipëo huo kōoimi!”* Inaha thë kuë thare, inaha kure ya thë taarema yaro. *“Maa! Hōremu puo”* ya pihī hōre kuu. Ihinë ware pihī xaari pramarema, *“Awei wa pihī moyāmëa mahiki! wa pihī mohotionomai, wahe yohokii tēhë, ihī yākoana wa koaī kāeha pīrikinë, thë haru maanë kirihirayuha, wanë ai pëaīha kaho wa pëthakī yāopëha wa thëha patimakinë, ai thëpëma maoikīheha yami wahe harua hërayu, inaha e thë kua kurare, inaha thë kuënë kirihī”.* Yama a pata hamapu mao tēhë, tītīkiki pata xurukuu tēhë, yamakiki pata huëpu mao tēhë, porimoxi pree hehukii, inaha thë kua kurare, thë kuë yaro, yamakī imikī hōre kua yaro, ei thë hōre wakara thë marë wakarai. Inaha thë kuaī yaro, pei yāa hwaī marë pei, *“‘Maa!’ Yamakī pihī kuu maki, ai xapiri mahi thë mao tēhë, yamakīhe karopruwi thë mii! Yamakīrīa xirō hupruu, inaha kami ya kuu, kami ya pihī kunomai! Ya thë yai taariwi ya thë noa waxuu. Wama thëã tei tēhë, ‘haixopë!’ inaha pihī kunoa, inaha yama ekī hōa kuprario. Yamakī kuprario yaro, komi kutarenaha ihī thë aheteario tēhë, yamakī heriā haroaī, porimoxiha xapiri pë imikī kuo mao tēhë, yamakīhe komi harokii, inaha thë kuë, peheti! Ipa pata anë ware imikī huëa mapotayuwi, kiha xiwāripoo a ahete, kiha pata thëpë xika wārirāeni, anë yamakī xiwārimaīwi thë kua.”* Ihī thë noa pree waxuma *“hwei thëha wa pihī moyāmëki! wa pihī yai moyāmëki! Ai thëha wa pihī moyāmë proimimaki, porimoxiha wa pihī moyāmëki! tītīkiki ha wa pihī moyāmëki!”* ware noa thariwi, ei ihī e thëha ya imi wariowi ya e thëã thai, ya pihī kuu puoimi, kamanë ware noa tharema. *“Awei, wa pihī yai moyāmëkii! Hutukara aha wa pihī moyāmë proimi maki, tītīkiki ha wa pihī yai moyāmëki!”*

xi wāriwi thëha wa pihī yai moyāmëki, wa imi wariki, iha wa xoaki, wa praharayu tēhë waxi wārirayu” inaha a kuma.

“Wa thë urihiha karoprarënë, thë urihi hoximaowi, wa thë urihi ha hoyarinë, tute wa urihiha nakarinë, hwei wa thë urihi hoyari, inaha thë urihi pree kua. Wa nomai tēhë, wa thë urihi ha hoyarinë, wa thë urihi mosiha porupramarinë, porimoxi wakaraa kōprario. Tītī a patanë porimoxi xëkihuru” inaha kure thë noa waxupema. Hapa ihī thëha ya pihī hëtëmoma, *“ai mori ya thë tai makure, ai ya thë taimi xoa”.* *“Awei, ihī thëha wa pihī yai moyāmëki!”* a kuu, ya e thë taarema yaro, ei thëã.

“Awei, peheti napë pë maki komi thëpë moxi tuki, ihī mau uha ya rëamakure, kiha upata waithiri hehuowi, hutukara hamë u pataha tirerënë, porimoxiha hehukinë, komi napë pë moxi pree tuki. thī thëha wa pihī moyāmëki! wa pihī kāe tirerayu” inaha a kuma, *“ihī thëha ware imi warimakiwi”* ya e thëã thai. Kami yanë ya thë tapranimi, ihinë thë nōa waxukema, thëpë kutaopë naha thëpë noa waxua potayoma. Tītīkiki ha yaxi hari proma, hapao tēhë yamakī xi wāria hikiraema ihī thëha yaxi hari proma *“huu! yamakīxi wāria hikirayo noa”* ya pihī kuma.

Inaha yamakī pihī kāe kuaī, thë xapiri mahiowi thë rëo mao tēhë, thë urihi reraaī. Thë urihi pata rerareramu yamakī pihī kāe ximoreaī, inaha pei thë kuë. Kami ya pihī kupënaha ya thëã thaimi, ya thëã thai puoimi, ya thë huëpu kutaopë naha ya thëã thai. Porimoxi hehumaiwi ya thë taa taathaarepë naha ya thë noa waxu, Tītīkiki noa pata waxupema, mau u noa pata waxupema, tihī pë noa pata waxuma. Hutukara hamë ai pë kuowipë ha kerinë, ihī pënë yamakī waararihe.

Inaha thë kuë, inaha thë kuë yaro, ai thëpëni thë tapraimihe, ihinë ware noa thama, ihinë ware imi warimaiwi, ipa ihī ya thëänë kirihī thai. Thëänë kirihī! Ihī thëha *“oxe ipa thëpëriänë ðhotao huo yaiohaikë!”* ya pihī kuma, *“Awei, waxi hari pronomai, wa kohipëki! wa thë xatimaki! kiha poo waxi xatimaki!”*, warenoa thaiwi ihī thëã. Kami yanë ya thë tapranimi, ihī thë noa waxuma, thë noa waxu piyëkoma, ihamë ya imi waria, ya imi warihia, yari ahamë ya imi waria inaha thë kuë thare. Omama akakii ihī noa waxupema, mau u noa waxupema, ihinë thë noa waxu piyëku, kutarenaha thëpë noa waxu, kami yamakī pihī mōyamë pruu puoimi, kami yanë ya thë tai, hōre kuumaki, ihinë thëpë noa xirō waxu. Ihī thë noaha waxunë, papel siki xirō

hipi. Ihinë thëha hipinë, yamaki noa thai, haparapë pëkakiiha wa pihimoyãmëki! yamaki noa thai, yamaki noaha thanë, kami ware noa hapa thama.

“Awei, wa pihimoyãmëki! porimoxiha Titikiki ha wa pihaha pree moyamëa hwëtiki” a kuma, *“wa pihimoyãmëotiwitheã thaxirõai, wa heriã yohoa, kami ya maprario tëhë, wanë õhotaai maopë”* ware noa thakiwi, ei ya thëã wëai, ya thëã wëai marë pei, ya pihikupë naha ya thë thanomã! Thë noa waxuwi, ya thë taa thaarepë naha thëã kua, thëã wãrõho, ai thëã.

Ai thëãkakii! Ai Omamanë xapiripëka thaprareni, ihixapiripë noa waxumakiwi, ai thëã paxio. Xapiripë pata hõyaa makure, pë hõyakepëha pë hehukuhuruwi, siposihamë pë noa xirõ waxukema. Inaha xapiripë kua, pënë warõwi pë hehupu, pë hehukuhuruma. Ihurupë eha pë hõre thapraruhuruma maki, xapiripë hõyãa xoakuhuruma, iha poopë pree hõyãkukuruma. Omama hwaë a, kami yamakikakii, kami yamaki pree kakii, yamaki yãkoanapëka koowi, ihinë thë hipiki huruma. Xapiripë hõyãa makure, ihinë pë noa pree waxukema, *“Awei, xapiripë pree hõyãa, pehe yohoa, hwei waoto hamë pëkakii pënë waroproimi”* inaha Omamanë e thë thakuhuruwi e thëã.

Xapiri wa thëãka thaiwi, ihixapiripë mao tëhë, thë wakaraproimi. Ih Omamanë hapa mahio tëhë porimoxika thani, kiha porimoku pata hapa thama. Omamanë hwei porimoxi kakii, porimoku hapa thama, ih ya thë taarema, kami ya pihikuwinë, ya thë thaimi, ya thë tai yaro, ya thëã thaxirõ marë pei, xaari ya thëã thaxirõ.

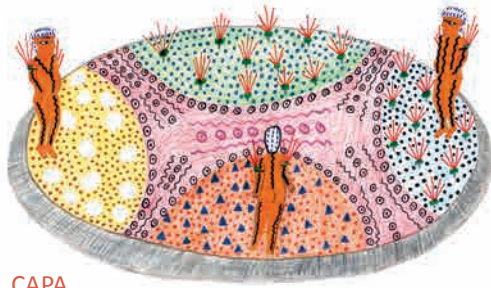
Awei, porimoku pata hapa raromarema, e thë wakarapronimi, e thë wakarapru maoma, hapa kupë piripëha, porimoku hapa raromarema maki, e thë kupronimi, ih thë hõyarema, inaha thë thama. Inaha thë kuë yaro, pei thënë aipëai, thënë aipëai puoimi, xapiri pë mao tëhë thë totihiproimi, xapiri pë rëo mao tëhë, thë totihiproimi! Xapiripë rëo tëhë thë xirõ totihu, thë xirõ wakara totihu. Xapiri pë mii mahio tëhë, thë totihi proimi, xapiri pë yai kuo tëhë, yanomae õinakinë thëpëhe hwãyopuka kurenaha, inaha xapiripë kuo yaro Titikiki hamapuhe. **Në wãri** a hama puu yarohe, ihixapiripë pihixirõ moyãmë hwët, pë pihiyaimoyãmë yaro, yanomae yamaki pihimoyãmëimi, kama hwë e xirõ moyãmëmahe. Aha moyãmëmahenë, wãa xirõ moyãmë hwa, inaha thë kua.

Omamanë yamakika thapraruhuni, ihiyamaki kakii, kiha ihinë thëpërë hirakeni, xapiri pë hehupuwi, pënë wãroowi, ihipë noa pree waxuma: *“Hwei wapëha karoprarinë,*

waoto hamë pë kuowi, pënë wãroproimi, ihipënë në wãri a hama puuhe, inaha ware noa thariwi” ei ihitheã. Inaha thë kuë yaro, yamaki hõre totihitao, ai xapiri thëpë mao tëhë porimoxi karoproimi, ihinë porimoxi taiwi, Omamanë porimoxi yai taiwi. hutukara pëxë, hutukara thëripë pataxë, kihi yori kiiha hutukara thëripë pataka upraa xoarati! Ih pë patanë wakara upra, ei inaha pei e thë kua. Hutukara thëripënë wakara upraa, hutukara a tiremaki, hutukara thëripëhe wëataya. Pei pehe tikëhëataya, ihipënë pata wakara uprataya, thënë **wãri** hamapuwihi. Kuë yaro pei thë hõre wakara haru, inaha thë kuo mao tëhë thë haruimi. Ih pë patanë wakara uprataya, hutukarari pë, ih hutukarari pënë thë wakarama puuhe. *“Hutukara a tire!”* wamaki pihihõre kuu maki, hutukarari pë tire, hutukara a thaxiwihi, ihipënë pata wakara upraa. Ihipënë thë urihi wakaramapuhe, yamakixi mori wãrirayoma, waiha yamakixi wãria hãthorayu, yamaki yaro pruwithe ahete, yamakiriã yaro prama, hapa thëpëka yaro proni, thë kupru pihio. Kuë yaro, *“kami yaxi harimu, xapiri thëpë xiharimoimi”* wamaki pihikunomai! Kami xapiri yamakinë yama thë hõre thapu yaro, thë hõre wakara pëa. Xapiri yamaki mii mahio tëhë, yamakinë õhotarayu, kami yanë ya thë taiwi ya thëã thaxirõ, Hutukarari pë pata upraataya porimoxiha, ihipënë moxi karopu hwëtiahe.

THËPË ÛTUPË PËÃHA WËA+WI

LEGENDAS

CAPA

Garimpeiro pëni a xami pramariima kihi, xapiri pënë urihi ha auprari heni, xapiripë rotipapë, xapiripë araxinapë, pë hõrõmaë, pë seisipë wawëi kõowi thëã

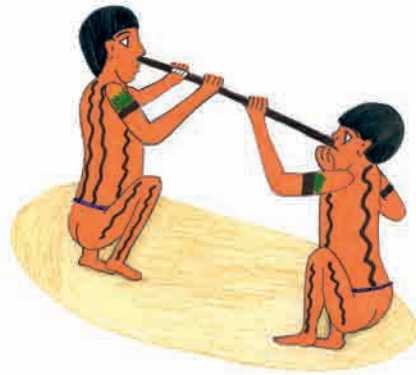
Ainda que os garimpeiros espalhem muita sujeira na floresta, os espíritos a limpam, voltando assim a aparecer ali suas clareiras, suas braçadeiras de pena de arara, suas penugens brancas e seus ornamentos feitos com pequenos pássaros coloridos

13

Hwei yanomae aka xapirimore xapiri waroho epë ithuu hikia makure kami yanomae yamakì mamuku porepë yaro, yama epë thapraimi hõrõmae pë pihi kure thëpë xirõ yarëi yaro

Muitos espíritos descem para estes xamãs; entretanto, nós Yanomami que temos olhos de fantasma (não xamãs) não os vemos, pois eles flutuam como penugem ao vento

16

Hũka horaiwi thëã
Soprando *yãkõana* no nariz

22

Yãkõana a thai wii thëã
Preparando a *yãkõana*

28

Ai yanomae thë xapiripruu tēhë, xapiri pë ithuu ha, inaha pë kua: prahaii hamë xapiripë ithuu, ahete hamë xapiripë ithoimi, kuë yaro kamapë urhipë ã ha hayumamuu makii, ai yanomae yamakì xapiri mãowi yamakini yama thëã hiria totihpraimi
Quando um Yanomami torna-se xamã é assim que os espíritos descem até ele. Os *xapiripë* descem de muito longe, não vêm de perto. Por isso ainda que falem sobre suas terras, nós - não xamãs - não entendemos muito bem suas palavras

33

Xapiri Parahorioma yanì wahariomapë, roko ahikini pata hore riã riëri ehuhua kurakiri, roko ahikì hore wakara praa yaria kurakiri. Awei kami xapiri hore horepë si prëhë xaititi totihi

Sou o espírito feminino *Parahorioma*, circundada por sopros de vento. O perfume das árvores *roko ahi* se espalha por toda parte rio abaixo, suas flores cobrem o chão. Nossa floresta dos *xapiripë* é toda adornada por magníficas flores azul-claras

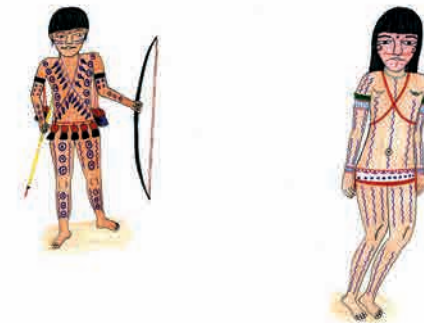
39

Yanomae thëpë xapiripruu tēhë, xapiripë praiã kua pēnaha pë praiã
Quando os Yanomami tornam-se xamãs, eles dançam como os espíritos, fazendo sua dança de apresentação

44

Omamarinì yanomae thëpë xirõ wai, pë wite mahi nēhë yaipu yaro
O ser maléfico *Omamari* só come seres humanos, por gostar de sua gordura farta

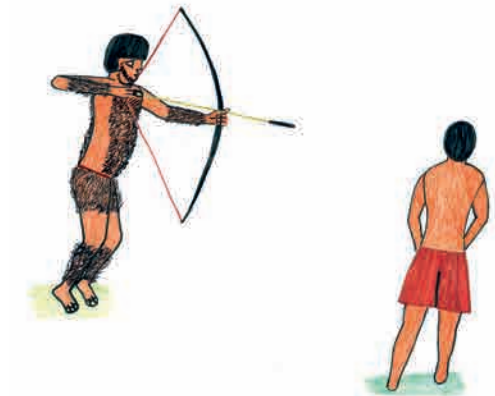
43

Yawarioma a ithuu tēhë, mae kì pata warara nē kirihi, ìhinë xapiri pë pata komi yipipu yaro, mae kì xi harihi rërërë nē kirihi
Os caminhos pelos quais descem os espíritos das águas *Yawarioma* são muito abertos e pavorosamente claros; é este espírito que puxa todos os outros, por isso seus caminhos se mexem com muita rapidez

40

Thuëyomani xapiripë rurupu, ìhi mae rĩa rĩeri hamë e pë nokao, ìhi e totihi mahi yaro. Ihuru pë haromaiwi e yai hapa pariki, ìhi e totihiowiha epë nokakii, epëha nokaikinë, ìhi e yohamë xapiri e pë komi huu
O espírito mulher das águas *Thuëyoma* atrai os outros espíritos, eles a seguem em seu caminho cheiroso, pois ela é muito bonita. Os espíritos que curam as crianças vão na frente, eles seguem a beleza de *Thuëyoma* e todos vão depois pelo mesmo caminho

47

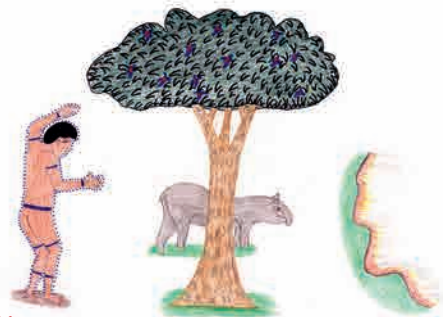
Ruërikarini yanomae thëpë niaprai, thë mo ruë mahi o tēhë
O ser maléfico *Ruërikari* flecha os humanos quando o tempo está muito nublado

48

“Mothoka akaki hutumosi hami a huu ta?” wamakî pihi kuu nomai, mauu ha a xirõ yêi, moto aha. Inaha thê kuaîmaki hutumosi hami a yêtêata yamakî pihi kuu puo, yanomae pore yamakî mamõ yaro, maki xapiri thêpêha thê xirõ waoto.

Não pensem assim: “será que o sol está caminhando no céu?” pois ele somente se move voando pelas águas em sua canoa a motor. Porém nós - não xamãs - pensamos: “será que o sol está pregado no céu?” apenas porque temos olhos de fantasma; entretanto, para os xamãs tudo isso é óbvio

51

Mari kîkî hore raruu têhê, yanomae yamakî marii xikõ, inaha yamakî mariiha: yamakî kuaî, ai thê pata mari êrara huimaî, xama wa mari horeaî taari. Urihi wakê mari imîi kuki

Quando as flores da árvore do sonho brotam, nós Yanomami sonhamos muito; quando sonhamos é assim: uma grande teia de sonho chega até nós, vemos uma anta caminhando na floresta e o fogo começando a pegar em suas árvores

52

Warëriwënë hwëri a wai mahi maki, a wai wari, waiha a haikiari, a wai tuhari. Warëriwënë në wãri amaki a wai waapari! ha warinë, thê pihi yanîkamari, inaha thê thai hwëtio

Ainda que as plantas de feitiçaria sejam muito perigosas, Warëri, o espírito da queixada, é capaz de comer seu poder, de exterminá-lo, de engoli-lo. Ele também não teme devorar os seres

55

Yaweresirinê Yariporari a huëpu. Yariporari a Yaweresiri a paxio, ihinë a xirõ huêmâi tai, ihî a mao têhê yari a hwapi, yamakî urihipê wãriãri.

Yaweresiri, o espírito bicho-preguiça, segura Yariporari que é o espírito da tempestade. Yariporari e Yaweresiri se pertencem, por isso só o espírito bicho-preguiça sabe segurar este ser da tempestade. Quando ele não o faz, o vendaval escapa, destruindo nossa floresta

56

Yãpimarinê ihurupê pê komi tei, pê komi ha tënë, pê kãe heri õsema a wai miproimi në ohotaa! thêpê ka kuuwi têhê, ihurupê kãe heriie yãpimaripênê

Yãpimari, o espírito da mariposa, captura todas as crianças, depois canta e dança junto a elas. Quando as pessoas dizem: “meu filho está sofrendo e não dorme bem!” é porque os espíritos yãpimari estão dançando e cantando com suas crianças

59

Poripoririwê a waithiri mahi, inaha kuê yaro xapiripê kiri, ihî a pataha, kuê yaro Kamakari a watiki prari

Poriporiwê, o espírito da lua, é muito feroz e por isso os outros espíritos o temem, ele pode devorar o ser maléfico Kamakari

60

Paxori pêni Kripî naki ãha yaipu kurakîrihi. Paxoriwê powãri roko apê tirei ha maikîkirîni, Paxoriwê a wãri piti totihirayoma makii, yai rãina hiki pata makiiha, Paxoriwê pihi kayowãri hetehe wêkêkouta yaria pekia, kuu weiniurihi pêki iprokai ta maopikê

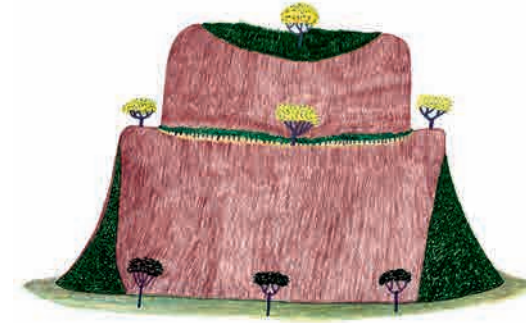
Rio abaixo os espíritos macaco-aranha falam de sua moradia que chamam de Kripî naki. Eles pegam suas comidas em locais não muito altos na floresta, e quando estão saciados balançam levemente as grandes árvores raina hi, fazendo soprar uma brisa na floresta.

63

Ai yanomae thê xapiriowi thê yai nomai mahio têhê, xapiripê yano epê kreyu têhê, paxoriwënë pê yanopê yipîpu, yano rãa wêkêmaimi yaro

Quando um xamã yanomami está à beira da morte, quando as casas de seus xapiripê começam a quebrar, então o espírito do macaco-aranha as segura para que elas não desabem

64

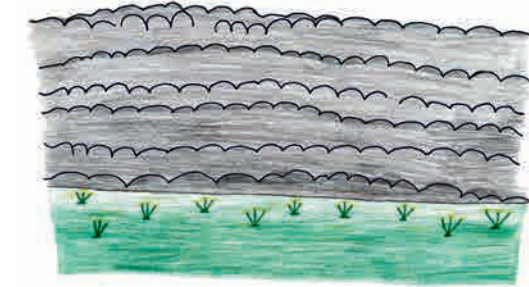
Hehuriwê a praiaî hute mahi, a në yai kirihî! Hehuriwê, o espírito das montanhas, dança de uma forma muito pesada, ele é realmente pavoroso!

67

Õkarîmari a ithuu têhê, a pata poriyo pê mothokapê xiriki në kirihî, a pata ihirupê në kiriaî, a pata urihipê katoaî në kiriaîii!

Õkãrimari é o espírito da cobra sucuriju. Quando ele desce, seus caminhos reluzem através de sóis apavorantes, seus filhos são medonhos, e seu chão flutua no ar de modo assustador!

71

Urihi xi wãrii wi thêã

A terra entrando em caos

72

Yai thê patani wakê a pouwi thêã

O grande ser maléfico detentor do fogo

86

Urihi xi wãrii têhê urihi a huêmâi wihi thêã

Os xamãs seguram a terra quando esta entra em caos

O **Instituto Socioambiental (ISA)** é uma associação sem fins lucrativos, qualificada como Organização da Sociedade Civil de Interesse Público (Oscip), fundada em 22 de abril de 1994, por pessoas com formação e experiência marcante na luta por direitos sociais e ambientais. Tem como objetivo defender bens e direitos sociais, coletivos e difusos, relativos ao meio ambiente, ao patrimônio cultural, aos direitos humanos e dos povos. O ISA produz estudos e pesquisas, implanta projetos e programas que promovam a sustentabilidade socioambiental, valorizando a diversidade cultural e biológica do país.

Para saber mais sobre o ISA consulte: www.socioambiental.org

Conselho Diretor: Neide Esterci (presidente), Marina Kahn (vice-presidente), Ana Valéria Araújo, Jurandir Craveiro e Tony Gross

Secretário Executivo: André Villas-Bôas

Secretária executiva adjunta: Adriana Ramos

O **Programa Rio Negro Socioambiental** promove e articula processos e múltiplas parcerias para construir uma plataforma de responsabilidade socioambiental transfronteiriça e compartilhada pelo desenvolvimento sustentável da Bacia do Rio Negro no contexto da região do noroeste amazônico. Esta região tem uma extensão aproximada de mais de 80 milhões de hectares. A extensão da bacia do rio Negro e rio Branco (71 milhões de hectares) é compartilhada por quatro países (Brasil, Colômbia, Guiana e Venezuela). São 40 povos indígenas e 86 territórios indígenas reconhecidos oficialmente, 16 sem reconhecimento e 66 Unidades de Conservação de uso indireto e 11 de uso direto. Desde a sua fundação, o ISA é parceiro da Federação das Organizações Indígenas do Rio Negro (Foirn) e, mais recentemente, da Hutukara Associação Yanomami e do Conselho Indígena de Roraima (CIR), entre outras organizações da sociedade civil e instituições de pesquisa. Está em consolidação a Rede Rio Negro, espaço criado para elaborar propostas de gestão compartilhada e sustentável da região, incluindo processos de cooperação transfronteiriça.

Coordenador: Carlos Alberto (Beto) Ricardo

Coordenador adjunto: Marcos Wesley de Oliveira

Equipe ISA Roraima: Aldenir Cadete de Lima, Ana Paula Caldeira Souto Maior, Ciro Campos de Souza, Estêvão Benfca Senra, Lidia Montanha de Castro, Marcolino da Silva, Matthieu Jean Marie Lena, Moreno Saraiva Martins, Sidnaldo dos Santos, Silas de Oliveira Nascimento, Vicente Albernaz Coelho

São Paulo (sede)

Av. Higienópolis, 901
01238-001 São Paulo – SP - Brasil
tel: (11) 3515-8900
fax: (11) 3515-8904
isa@socioambiental.org

Brasília

SCLN 210, bloco C, sala 112, 70862-530,
Brasília (DF)
tel: (61) 3035-5114 / fax: (61) 3035-5121
isadf@socioambiental.org

Boa Vista

Rua Presidente Costa e Silva, 116
69306-670 Boa Vista – RR - Brasil
tel: (95) 3224-7068
fax: (95) 3224-3441
isabv@socioambiental.org

Manaus

Rua Costa Azevedo, 272, 1º andar
Largo do Teatro, Centro
69010-230, Manaus - AM - Brasil
tel/fax: (92) 3631-1244/3633-5502
isamao@socioambiental.org

“Hutukara é o que nos mantém vivos, junto com a floresta e com os rios. Hutukara nos dá vida, como deu aos nossos antepassados e por isso nós a defendemos. No primeiro tempo, o céu antigo, Hutukara, caiu e formou a floresta de hoje. É o nome da mesma terra-céu que Omama, o demiurgo yanomami, consolidou e nos deixou desde as origens. Fundamos a Hutukara Associação Yanomami para defender nossa terra”.

A Hutukara Associação Yanomami (HAY) é uma associação sem fins lucrativos que congrega todos os povos indígenas da Terra Indígena Yanomami. Foi fundada em 2004, na aldeia Watorikã, região do Demini, e tem como finalidade a defesa dos direitos dos Yanomami e Ye'kuana.

Diretoria da Hutukara – 2013 a 2016:

Presidente: Davi Kopenawa Yanomami

Vice-Presidente: Maurício Tomé Rocha

1º. Secretário: Armindo Goes Melo

2º. Secretário: Huti Yanomami

1º. Tesoureiro: Dário Vítório Kopenawa Yanomami

2º. Tesoureiro: Emílio Sisipino Yanomami

Conselheiros: Resende Maxiba Apiamo, Roberto Yanomami, Geraldo Kuesithere Yanomami

Hutukara Associação Yanomami

Rua Capitão Bessa, 143
Boa Vista - Roraima
CEP: 69306-620 Brasil
Fone: 95.3224.6767

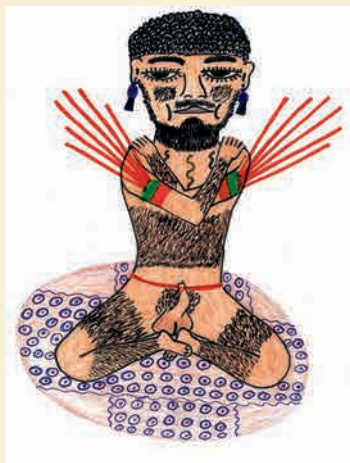
www.hutukara.org

hutukara@yahoo.com.br

APOIO INSTITUCIONAL

Kami Watoriki thëri yamakinë
xapiri thëpë pihi kupë naha
kure yama thëã oni prarema.
Watoriki ha xapiri thëpë warohõ
yaro, yama thëpë kohipë mapuu
pihio yaro, kuë yaro hwei papeo
yama siki thaprarema.

Witi pei thëha hwei papeo yama
siki thaprarema tha? Witi thëha
yama siki thapranimi. Napë
pëhaxë, Yanomae thëpë haxë
yamakî kanasi thaamu pihio
yaro yama siki thaprarema,
hiramatima yanomae thëpëha
yama thëã hira maï pihio
yaro hiramatima yano aha,
oxe thëpë patai hëaïwiha. Ai
Yanomae thëpënë xapiri thë
peximai maowihi thëpë hamë,
yama thë taamai pihio yaro.

Esta publicação sobre o xamanismo yanomami reúne uma série de trabalhos realizados por meio da parceria entre pesquisadores yanomami da aldeia *Watoriki* e assessores *napë pë* (não yanomami). Neste livro, a escrita em língua yanomae é usada como uma forma de se olhar o xamanismo, mas não apenas: os desenhos, o vídeo e o canto complementam esta constelação de trabalhos que abordam os conhecimentos, formas de expressão e relatos de experiências xamânicas apresentados aqui.

O livro, destinado ao público yanomami, busca captar a riqueza da fala de seus xamãs e levá-las para o texto escrito, colocando à disposição das pessoas letradas - alunos e ex-alunos das escolas yanomami – uma peça rica de sua literatura.

WWW.HUTUKARA.ORG
WWW.SOCIOAMBIENTAL.ORG